

150

GODE GRUNDE

til at vi skal ud i dag!

Ideer, tanker og viden om naturpædagogik



Friluftsrådet

Grønne Spirer



Tak til pædagoger, dagplejere og naturvejledere, der har bidraget med input

Følgende har bidraget med tekster:

Anne Richardt, Thomas Gyalokay, Lenette Schunck, Trine Sørensen, Anita Søholm, Ida Kryger, Helle Harthimmer, Helle Marie Tastrøm, Mette Kellermann, Bitten Pedersen og Grethe Sandholm.

Citaterne er fra følgende institutioner,
dagplejere og naturvejledere:

Løvring Børnehus, Stevelt Skovbørnehave, Skamby Børnehave, Børnehuset Parken i Sønderborg, Mariahøjen i Nyborg, Klostermarkens Børnehus i Ringsted, Favrskov Naturdagplejere, Naturinstitutionen Kæpsmarken, Spirevium, Granly i Silkeborg, Udebørnehaven i Langå, Levringe Børnehus, Dagplejer Annette Rasmussen, Skovsgaard Børnehave i Brovst, Lasse Thomas Edlev, Børnehuset Aavangen i Terndrup, Børnehuset i Ranum, Regnbuen I Fjerritslev, Hune Børnehave, Mariehønen, Pilekvisten i Bjerringbro, Børnehaven Solstrålen på Sjællands Odde, Moselinden i Grevinge, Trollegården i Faaborg, Lillekilde i Valby, Busbørnehaven FRIT 16 i Næstved, Helsted Børnehus, Ringsted Private Skovbørnehave, Gladsaxe Skovbørnehave, Børn og Miljø i Gentofte, Kirsten Michaelsen fra Skovtrolden, Stentevang Børnehave i Ringe samt Lærkereden i Haderslev.

Fotos er venligst udlånt af:

Martin Rivero, Børnehaven Moselinden, Ninna Steen fra Huset i Skoven, Dagplejer Susanne Bach Olesen, Mariahøjen, Trine Stevns Sørensen fra Dagplejen i Odsherred, Hanstholm Børnehave, Børnehaven Steen Blicher, Simon Larsen fra Odsherreds private dagplejer, Kirsten Michaelsen fra Dagplejen Skovtrolden, Pernille Lindblom fra Naturdagplejen Munkholm, Resen Daycare, Dagplejer Ruth Jørgensen, Ringsted Skovbørnehave, Tina Højager fra Børnehaven Enghøj, Dagplejer Anette Rasmussen, Mette Møldrup Hansen fra Dagplejen Krudtuglen, Ida Kryger, Hobitten, Dagplejer Lene Knudsen, Dorte Møller, Dagplejer Henriette Godvin, Astrid Bjørk, Den Frie Børnehave Lærkehuset, Dagplejer Karina Rahn, Børnehaven Toppen, Naturvejleder Karin Winther, Tina Hofbæk fra Børn og Miljø, Troldebo, Naturvejleder Hanne Hübertz, Rikke Klith Jensen fra Birkens Børnehave, Pia Jensen og Inge Haldrup fra Dagplejer i Vesthimmerland, Pia Christensen fra Dagplejen Trygghavn, Dagplejer Dorte Bonkegaard Daarbak, Blomstergården, Daginstitution Drejens, Lenette Schunck, Myretuen I Tørring og Dagplejer Else Glückstadt Eskesen.

Redaktør: Ida Kryger

Layout og grafisk produktion: Eks-Skolens Trykkeri ApS

Udgivet af Friluftsrådet 2012

Oplag: 3000

ISBN: 978-87-7764-008-7



STØTTET AF TIPS- OG LOTTOMIDLER TIL FRILUFTSLIVET

Friluftsrådet
Scandiagade 13
2450 København SV
www.gronnespirer.dk
www.friluftsradet.dk

150 GODE GRUNDE

til at vi skal ud i dag!

Ideer, tanker og viden om naturpædagogik

Indhold

Børn og natur	4
<i>Barndommens naturoplevelser</i>	4
<i>Naturens magi</i>	4
<i>Naturen, læreplaner og Mariahøjens grundlæggende værdier</i>	4
<i>Grønne Spirer – en håndsrækning ud i naturen</i>	5
<i>Sådan bruges bogen</i>	5



Ti naturtemaer	6
Sø, å og hav	6
Smådyr	12
Træer	18
Naturens spisekammer	22
Vind, vejr og vinter	28
Naturen bevæger os	34
Den lille kunstner i naturen	40
Naturen og det sociale samvær	46
Fantasi og (t)rollespil	52
Vi passer på naturen	58



Børn og natur

Barndommens naturoplevelser

Af *Ida Kryger*,
projektoordinator for Friluftsrådets Grønne Spirer

Den anerkendte amerikanske journalist og forfatter, Richard Louv (kendt for bogen *Last Child in the Wood*), gæstede for nyligt en konference om børn, udeliv og sundhed. Han fortalte om en ny generation af børn i USA uden nogen form for tilknytning til naturen. Fænomenet kalder han Nature deficit disorder.

På samme konference deltog også en naturpædagog, som bor i en mindre by ved Rold Skov. Hun fortalte, at der hvor hun bor, har folk prioriteret at have naturen lige i baghaven. I skoven møder hun andre fra byen hver eneste dag, men nærmest kun voksne – og eventuelt børn i følge med de voksne. Hun ser sjældent børn, der leger i skoven. Men som hun sagde, hvordan skulle de også få tid til det, når der også skal være plads til de to timer foran skærmen dagligt, som statistikkerne påviser?

Disse historier gav stof til eftertanke. Jeg husker min egen barndom, som om jeg og veninderne altid plaskede rundt i den nærliggende å, eller vi byggede huler, klatrede i træer og

lavede bålmad. Sådant var det nok ikke helt, men det er i høj grad det, der fylder i mine barndoms minder. Når jeg spørger andre voksne, har de alle tilsvarende minder om barndomsoplevelser i tæt samspil med naturen. Vil det mon blive anderledes for en del af nutidens børn? Vil der være tomt i samlingen af natur minder?

Hvordan forhindrer vi, at grupper af børn vil vokse op med en blank side i hukommelsen, der hvor barndommens naturoplevelser skulle have været? Er vi mon den sidste generation med en fælles oplevet tilknytning til naturen?

Målet med denne publikation er at inspirere alle, der har med børn at gøre, til at give dem naturen og friluftslivet tilbage. I mit arbejde med Grønne Spirer-institutionerne bliver jeg hver dag inspireret af mennesker, der gør en forskel for børnene ved at skabe rammerne for varige naturoplevelser. Det er i høj grad disse naturpædagoger, der i denne bog kommer til orde med deres synspunkter, ideer og fortællinger om naturoplevelser med børnene. Læs blandt andet hvordan to forskellige institutionsledere motiverer deres naturarbejde herunder. God læselyst!

Naturens magi

Af *Bitten Pedersen*, Leder i Naturbørnehaven Høndruphus

Børn i dag ved en masse om fantasidyr, men at Mikkel Ræv ikke er på størrelse med en ulv – ja, det ved mange børn ikke i dag – men det lærer de hos os! Naturen byder altid på en fortælling, men naturen lader sig ikke udstille og iscenesætte! Vi må ud og holde øjne og ører åbne – så er der altid et dyr, som ønsker at vise sig frem! Edderkoppen som flytter rundt på sit æg. Skarnbassen som spiller død, når den bliver forskrækket – efter en tid kan du se den vågne op og bevæge sig

igen! Tudsens som tisser, når den bliver bange. Børnene ser det hele. Du skal blot være i børnehøjde og se det ske – gennem barnets øjne!

En dag fandt vi et lille egern, som ikke havde klaret et spring, eller også var den blevet offer for en rovfugl? Vi ved det ikke – men den blev båret hjem – vist frem – og genoplivet i form af alle de fortællinger og al den viden, som findes om et egern! Vi puttede så egernet i fryseren, for vi er ved at opbygge en lille samling af skovens dyr i form af udstoppede dyr.

Naturen, læreplaner, og Mariahøjens grundlæggende værdier

Af *Mette Kellermann*, Leder i Mariahøjen

Der er stort set ikke noget man ikke kan lave udenfor. Dette er en værdi, vi gerne vil give børnene. Vi lægger stor vægt på, at den direkte førstehåndsoplevelse børnene får ved at lege, sanse og udforske naturens mange rum og forunderlige liv, skaber forståelse for naturens værdier og menneskets samspil med hinanden og naturen. Naturen og den personlige udvikling og de sociale kompetencer: Vi lægger meget vægt på, at børnene skal ud og opleve naturen på alle årstider. Børnene kommer ud i alt slags vejr og

til forskellige steder. Det giver børnene rig mulighed for at opleve sig selv og hinanden i mange arenaer. Derudover er det vigtigt, at der i naturen er tid, ro og nærværende voksne, der respekterer børnenes leg, ideer, fund og undersøgelser. Naturen som legerum giver i øvrigt nogle fantastiske muligheder for, at børnene kan bruge fantasien hver for sig og i fællesskab.

Naturen og sproget: Vi bruger meget tid på at studere de fund vi gør på vores vej og snakke og lytte til hinanden. Det er vigtigt, at børnene oplever, at de kan dele deres viden og lære af hinanden. Vi har alle brug for at

kommunikere, give udtryk for vores tanker og skabe kontakt. Jo yngre børnene er, jo større betydning har motorikken og de sanselige erfaringer for begrebsudviklingen. Naturen som ramme for krop og bevægelse: I Mariahøjen er vi af den opfattelse, at hvis vi ikke bevæger os og får gang i motorikken, får hjernen ikke noget, den kan udvikle sig ud fra. Vi ser naturen som den bedste gymnastiksal. Her er underlaget ujævnt, der er bakker at ruche ned ad, træer at

klatre i og forskelligt terræn, der skal forceres. Børnene får strakt haserne.

Naturen og kulturen: Vi bruger naturens rammer og materialer og forener derigennem oplevelserne i naturen med skabelse af små og store kunstværker. At udfolde sig musiksk, kunstnerisk, kreativt og skabende er en vigtig del af barnets udvikling, og vi synger sange, leger og læser bøger om naturen og de dyr, vi møder på vores vej.

Grønne Spirer – en håndsrækning ud i naturen

Grønne Spirer er Friluftsrådets grønne mærkningsordning for børneinstitutioner. Med ordningen ønsker Friluftsrådet at støtte og synliggøre de institutioner og dagplejere, hvor man ønsker at tilbyde børnene en grønnere hverdag. Naturen er livsbekræftende, spændende og lærerig. Grønne Spirer er med til at minde pædagogerne om, at naturen kan være løftestang for ikke bare naturkendskab og miljøbevidsthed, men også for sprogudviklingen, den kropslige udvikling samt personlige kompetencer og socialt samvær.

Det skal være nemt og sjovt for både børn og voksne at få gode, varierende og lærerige oplevelser i naturen. Derfor tilbyder Grønne Spirer kurser og let anvendelige inspirationsmaterialer til de ansatte, så der aldrig mangler gode ideer til sjove og relevante aktiviteter på turene ud af huset.

Det Grønne Flag

Natur og udeliv er vigtigt for en sund udvikling. Derfor synliggør Grønne Spirer på en positiv måde de dagtilbud, hvor der arbejdes målrettet og seriøst på at give børnene del i naturen. Hvert år hejser mere end 200 institutioner og dagplejere landet over vores Grønne Flag som symbol på en grøn indsats.

Alle kan have glæde af Grønne Spirer og få del i kurser og materiale. For at modtage Det Grønne Flag skal institutionen/dagplejen dog opfylde nogle særlige kriterier for omfanget og kvaliteten af det naturpædagogiske arbejde.

Læs mere om disse kriterier og meget andet på Grønne Spirer på www.gronnespirer.dk



Sådan bruges bogen



Denne håndbog er tænkt som en inspirationskilde, der skal give umiddelbar lyst og støtte til oplevelser i naturen. Bogen er inddelt i 10 forskellige naturpædagogiske temaer. Temaerne er valgt ud fordi de er populære, relevante og nemme at give sig i kast med.

Hvert kapitel består af en indledende tematekst og 10-20 aktiviteter suppleret med udtalelser, refleksioner og ideer fra personale i institutioner og i dagplejen. Aktiviteterne er udvalgt ud fra ønsket om, at de kan gennemføres uden særlige forudsætninger, værktøjer eller specielle udeområder.

I kan vælge at arbejde med et tema og gennemføre de fleste temaaktiviteter gennem en kortere eller længere periode, eller I kan bladre og lade jer inspirere rundt omkring i materialet. Aktiviteterne forudsætter ikke, at de gennemføres i en bestemt rækkefølge.

Brug oversigten bag i bogen

Endelig kan I bruge *aktivitetsoversigten* til at finde netop de aktiviteter, der opfylder nogle særlige kriterier. Det kan være, at I ønsker at have fokus på sprog eller motorisk udvikling, eller I har måske brug for, at aktiviteterne kan gennemføres på legepladsen eller i vintermånederne. Oversigten giver et hurtigt overblik over aktiviteterernes tilknytning til læreplanstemaer, udeområde og årstid.



Sø, å
og hav

Livet under overfladen er fascinerende, og der kommer en jæger op i os alle, når vi står på søbredden med et net og spændt venter på, hvad vi får med op. Hvis vi er meget heldige (og hurtige), fanger vi måske småfisk – det kan være yngel af aborrer, skaller eller hundestejler. Er fiskene for hurtige, er der masser af andre interessante dyr at fange i søer og vandløb.

Mødet med dyrelivet

Mange insekter begynder deres liv i vand. De voksne hunner af f.eks. guldsmed, vårflue og myg flyver ned og lægger deres æg på vandplanter og sten, og her klækker de små nymfer og larver og tilbringer deres første dage, måneder eller år i vandet. Andre insekter, eksempelvis vandkalve, bugsvømmere og rygsvømmere lever hele deres liv i vandet – både som larver og som voksne. Endeligt findes der andre smådyr end insekterne i vandet. Der er muslinger, krebsdyr og snegle i både søer og vandløb.

Støt den naturlige nysgerrighed – Fischers teori om oplevelsens tre faser

Ved vandet vækkes børnenes nysgerrighed naturligt, men det er op til de voksne at fastholde den og benytte lejligheden til at give børnene den viden, de efterspørger. At forklare, fortælle og „undervise“ på det helt rigtige tidspunkt og ikke forcere læringen, er en central færdighed hos naturpædagogen. Vi kan arbejde ud fra Fischers teori om, at en naturerfaring kan deles i tre faser (Se Her! af Fischer, 2001):

1. opdagelse
2. undersøgelse
3. refleksion

Den voksne har forskellige roller, alt efter hvilken fase barnet er i: I opdagelsesfasen har børnene travlt med selv at observere og give udtryk for deres umiddelbare oplevelse: Neej, se her! De voksne har ikke nogen væsentlig rolle i denne fase. I undersøgelsesfasen er det barnet selv, der indhenter flere oplevelser og viden ved at eksperimentere, undersøge og afprøve. De voksne kan diskret støtte ved at tildele værktøjer og hjælpende håndsrækninger. Først i refleksionsfasen får barnet



brug for den voksnes viden og forklaringer, når han selv begynder at stille spørgsmål.

Fysiske udfordringer og balance ved vandløb og søer

Der er god mulighed for kropslige udfordringer ved vand. Alene det at komme tæt på uden at falde i kræver overblik og balance. Hvis I har mulighed for at planlægge en udflygt, hvor det er ok med et par våde ærmer og en enkelt „sok“, kan I skabe særlige udfordringer: Byg balancebomme eller tovbroer hen over åen eller læg store sten fra søbredden og nogle meter ud i vandet. Måske er det muligt at hænge et tov op, så man kan få en gyngetur ud over vandet? Det er naturligvis ikke alle søer og vandløb, der egner sig til disse aktiviteter, og det er naturligvis særligt vigtigt med årvågne voksne, når man leger ved vandet.

Barn af et vandland – tag til havet

Ikke mange lande har så meget kyst som Danmark. Planlægger I en længere udflygt med bus for at præsentere børnene for noget anderledes natur, bør I næsten vælge havet. Naturen ved havet er måske Danmarks mest karakteristiske og oprindelige natur, og mange børn kender ikke havet! – Jo måske på en solskinsdag om sommeren, men spørg hvor mange af børnene, der har været ved vandet om vinteren eller i regn og blæst? Hvor mange har fisket tang og muslinger op med net, og har de kikket på havbunden i en vandkikkert? Selv institutionens voksne har måske aldrig været på en rigtig rusketur? Har I først afsat dagen og betalt bussen, er det oplagt at benytte en dag ved havet til at lave nogle lærerige og spændende aktiviteter. Find ideer sidst i kapitlet.



14 gode grunde til at besøge, søen, åen og havet

1 Ud på jagt Hvad skal I bruge?

Påklædningen er vigtig. Spar jer selv for dage fyldt med restriktioner og sørg i stedet for, at alle har støvler på, hvis I da ikke smider sko og strømper og leger i bare tæer.

Køb net eller lav dem selv. Som tommelfingerregel er de billigste net for dårlige, men de kan styrkes ved, at I køber noget akvarieslange og sætte på rundt langs metalkanten. Der findes en bedre kvalitet af fangstnet med aluminiums-skaft og en solid netpose. Endeligt er der „fangstsiger“, hvor nettet er erstattet af en stålsigte. Disse holder godt og længe. I kan også selv lave et net af en køkkensig og et kosterkaft.

Når I skal se på fangsten, hældes nettets indhold ud i en hvid bakke. De kan købes, men I kan også bruge plastik-kasser, opvaskebaljer eller emballage, f.eks. fra is.

Endeligt er det en god idé med skeer til at håndtere dyrene med samt lupdåser beregnet til at putte vand i og eventuelt opslagsbøger eller en „bestemmelsesdug“

Hvis I vil have dyrene med hjem, skal I bruge et akvarium. I kan kun beholde dyrene nogle få dage, og er det dyr fra vandløb, skal de have iltet vand.

Vi kunne mærke, at børnene havde prøvet at fiske med net før: efter en kort instruktion gik de i gang med at fiske to og to. De havde et fint samarbejde, mens de undersøgte fangsten. Der blev fundet vandkalve, igler, vårfluelarver, guldsmedelarver, vandrovvere og mange flere. Vi lånte dyrene med hjem for en stund i et lille akvarium; således kunne vi vise og fortælle de andre børn, hvilke spændende dyr vi havde fanget!

2 Hvem er hvem i vandhullet – lær dyrene at kende

Det kan godt være, at de alle kan gå under betegnelsen småkravl, men ved nærmere eftersyn er de meget forskellige:

- Find vandhullets rovdyr hvis I kan: Guldsmedelarver, vandkalvelarver og skorpiontæger
- Find vandhullets mindste dyr (dem I kan se!)
- Hvem svømmer hurtigst?
- Hvem har farver?
- Hvem bevæger sig på den sjoveste måde?
- Hvem er der flest af lige nu?

Stil selv mange flere lignende spørgsmål.

Børnehuset Aavangen har i løbet af sidste år gennemført et projekt ved den lokale Å. De startede med at fiske i åen efter smådyr, som de tog med hjem og undersøgte. Derefter blev børnene bedt om at tegne et af de dyr, der var blevet fanget i åen. Børnene var også ude at fiske i åen og forsøgte at fange deres egen frokost. Dette lykkedes desværre ikke, men med lidt snyd blev det stadig til bålbagt ørred.

3 Vendespil med vanddyrene

Det kan være en god idé at kopiere de mest almindelige dyr fra en bog, forstørre dem og laminere dem. På den måde kan I undgå at få jeres opslagsbøger ødelagt af våde børnehænder og mudder. Når I på den måde har lavet spillekort, kan I ligeså godt tage et spil vendespil.

4 Lav et akvarium

Det er rigtig sjovt at tage dyr med hjem til børnehaven og studere dem over et par dage. Sørg for at akvariet er parat hjemme i børnehaven, når I vender hjem med fangsten. Husk at tage vandplanter med hjem også. Anbring sand eller grus i bunden af akvariet og fyld almindelig postevand i akvariet. Undgå at akvariet står indendørs

”Hvad jeg gør, for at inddrage de små? Børnene og jeg har i dag været ved bækken sammen med en kollega uden naturerfaring. Vi har fisket med fiskenet, fanget små fisk, haletudser og insekter, leget med vandet fra bækken og spist bølgeblade. Den mindste, jeg har, er 10 måneder, og hun bevægede sig mere end min kollegas 2-årige. Hun var smurt ind i mudder fra halsen og ned. Men hun havde en fantastisk formiddag, og det havde vi andre også.

Kh. dagplejer Annette Rasmussen, Mellerup.



ved høje temperaturer. Hellere udendørs medmindre det er alt for koldt. I kan fodre dyrene med lidt almindeligt fiskefoder.

Hvis I ønsker at have dyrene længere end et par dage, skal I anskaffe ekstra akvarieudstyr: luftpumpe, filter osv. Få oplysninger om dette hos en dyrehandler.

5 Haletudser

Haletudsejagt om foråret er et must for de fleste naturinstitutioner. De er sjove at fange, morsomme at se på, og så er det fascinerende at følge deres udvikling til voksne frøer eller skrubbtudser.

Et par hints til haletudsehold: Fang dem i april og husk at bring noget af søvandet med hjem i et glas. Undgå mudder og planterester i akvariet, men læg grus og sten i bunden. Senere skal der være store sten eller flydende pinde, de voksne dyr kan kravle op på. I kan fodre med fiskefoder og husk at vandet skal være iltet og køligt. Det betyder, at I må puste i vandet med sugerør og skifte 2/3 af vandet ud ind i mellem. Endelig må I huske aldrig at lade akvariet stå i solen

6 En gammeldags blækpind af tagrør

De fleste vandhuller er bevokset med tagrør langs bredden. Tagrør kan blive op til 2 meter høje, og er den største græssort i Danmark. Man bruger den til at tække hustage med. Som alle andre græsser, har den et hult rør, og det giver mulighed for sjove lege, bl.a. kan I lave en blækpind. Et tagrør skæres i stykker på ca. 15 cm. Hver pen skæres skråt over, og der skæres en lille revne i denne pennens spidse ende. Blæk-



ket kan I købe, eller I kan bruge frugtfarve. Men I kan også lave det selv. I skal bruge en håndfuld jernsøm lagt i vand med agern og bark fra eg. Efter 5 dage er blandingen blevet helt sort, og man kan dykke sin pen og tegne med den.

Vi samler materialer i skoven til at lave skibe af. De søsættes fra bådebroen.

Kort introduktion til de små vanddyr

Den grådige dræber

Guldsmede-larven er et rigtigt vandhulsmonster! Med de store øjne og kæber samt en ikke helt uanseelig størrelse kan de være ret skræmmende at få med op i nettet – ikke mange har lyst til at have den på håndfladen. Man kan sagtens se, at guldsmedelarven ligner sine forældre med anlæg til de vinger, der senere skal gøre den til en fantastisk flyver over vandhullet. Også andre har anlæg til vinger og ligner deres forældre: det gælder f.eks. slørvingerne og døgnfluer.



Husbyggeren

Måske er I særligt heldige og får et par vårfluer med i nettet. De sidder ofte bag sten og i planter i vandløbet. Vårfluen er et særligt spændende dyr. Den bruger smådele af planter, pinde eller sten til at bygge et beskyttende hus omkring sin bløde krop. De er også andre dyr med hus i vandet, f.eks. snegle og muslinger.



Dykkeren

De fleste vandkalve og andre vandbiller er meget lette at fange. Mange af dem er i stand til at leve i vandhuller, hvor iltindholdet ikke er specielt højt. Vandkalven har nemlig udviklet et smart tricks. De stikker en gang imellem bagkroppen op til vandoverfladen, suger en luftboble til sig og transporterer på den måde ilt med sig ned under vandoverfladen. Dette kan være rigtigt sjovt at betragte: Fang et par vandkalve eller andre vandbiller hvorefter de anbringes i et akvarium med mindst 10 cm vand. Det er nu tydeligt at se, hvordan dyrene henter en luftbobbel med ned under vandoverfladen.



Slumboerne

I det hele taget er spørgsmålet om at få nok ilt afgørende for smådyrene i vandhullet. Nogen, der virkelig, har udviklet evnen til at leve i vand med lavt iltindhold, er myggelarverne. Dansemyg ligner små bitte orme, der snor sig rundt i vandbakken. De er normalt helt lyse, men er vandet meget forurenet (og dermed iltfattigt), kan myggelarverne udvikle hæmoglobin (som også vi mennesker har i vores blod) og dermed bliver de helt røde.

Aktiviteter ved Havet



7 På rusketur med opskyldsdetektiverne

At opleve havet som andet end rammen om badetur og sandslotte er spændende og anderledes. Sørg for at tøjet er i orden og at prøv så at gå først mod vinden og så med vinden. Fornem hvordan I først skal kæmpe jer frem, og bagefter nærmest kan flyve med vinden. Pas på at udfordringerne ikke blive for store, måske skal de yngste blive hjemme og lav ikke turen for lang. Lad børnene gå bagved den voksne, hvis I overraskes af sandfygning.

På en tur langs kysten finder man altid noget. En særlig god fangst får man efter en kraftig storm, eller når der blæser med pålandsvind. Muslinger, tang, rokkeæg, døde fisk, træstumper med pøleormshuller og menneskelige efterladenskaber bliver til nyerhvervede skatte. Husk at udstyre alle børnene med poser, men hold øje med hvad I får med hjem. Levende muslinger og halvrådne planter og dyr skal ud igen. Politikens *Hvad finder jeg på stranden* af Tommy Dybbro er god, når muslinger og tang skal bestemmes.

8 Lyt til kysten og havet

Lyden på en strand er helt speciel. På strandturen er det en god idé at tage sig tid til en lytte-pause. Læg jer med lukkede øjne og lyt til strandens lyde. Når I har lyttet et stykke tid, kan I tale om, hvem der har hørt hvad. Det kan være græs, der hvisler i vinden, en gren der knirker, en fugl der synger, bølgeslag og selvfølgelig jeres egne bevægelser.

Hvis I lægger jer tæt på vandkanten, kan I måske høre, når stenene bliver slået mod hinanden ved bølgeslag. Det er netop her, de bliver afrundede og til sidst efter mange år, går de helt til grunde. Sådan skabes sand.

9 Fang krabber

I skal naturligvis fiske krabber. Krabbefangst er en af de mest populære strandaktiviteter, og fangst-succesen er i modsætning til fisketure næsten sikker, da de grådige dyr villigt bider på. Alt hvad man har brug for er en snor og en mus-



ling. Blåmuslingen lever helt inde på det lave vand i tidevandszonen. Den levende musling åbnes. Det kan gøres med en sten, eller med en kniv. Har man ikke en musling, kan et stykke pølse bruges. Lær børnene at holde krabben, det er sejt at kunne! Hold én finger på oversiden og en på undersiden – eller hold på skjoldets kant.

Og så var det bare om at komme ud på broen og få snøren i vandet. Der lå vi så side om side og ventede.

10 Se på sten

Mange danske kyster er faktisk stenstrande. Det er ikke de bedste bade-strande, men der er meget at samle op og kikke på.

Saml sten og lær dem at kende. Stenene ved havet er ofte dejlig glatte og runde. Tag dem op og mærk på dem. Det er havet, som har slebet dem! De har ofte rejst langt og er meget gamle. Hvor mon de kommer fra? Måske har I lyst til at lære stenene bedre at kende? Er der striber som i en lagkage, er det med stor sandsynlighed en sandsten eller en gnejs. Hvis stenen er „kornet“ som i en grovkiks, er det sikkert granit eller porfy. Er stenen helt glat og glasagtig, er det nok flint. Hvide, matte sten er kalk. Lån eller køb sten-bøger med flotte farvebilleder, hvis I vil lære mere om sten.

11 Lav en varde

I gammel tid stablede man sten i stenvarder som tegn på, at her havde været mennesker. Dengang lagde man beskeder i stenvarderne, som fortalte, hvem man var, hvor man kom fra, og hvor man var på vej hen. Det kan I også gøre.



12 Gipsbilleder

Sten og skaller er ideelle, når der skal laves flotte gipsbilleder. I stedet for at tage materialet med hjem og lave billederne der, kan I bringe gips, vand og passende rammer med ned på stranden og lave dem der, hvis I har god tid til at vente på, at billederne tørrer. Som rammer kan man bruge bunden af mælkekartoner, iseballage eller lignende.



Er krabben en han eller en hun?

På undersiden af krabberne kan man se en trekant i skjoldet. Den er enten meget spids i vinklen eller nærmest ovalt formet. Hannerne har en spids vinkel, og hunnerne har en lidt mere ovale form. Det er krabbernes hale, som er bukket ind under krabben.

13 Tangbilleder

Læg tangen i lidt vand på en paptallerken. Hæld vandet fra og lad tang og tallerken tørre. Når det er tørt, hænger det fine tang fast på pappet, og I har et rundt billede, som kan hænges op, eller I kan klippe tangfiguren ud.

14 Send en flaskepost

Lav små tegninger og beskeder og send en flaskepost af sted, sådan som historierne fortæller, at nødstedte sømænd gjorde. Hvis I skriver jeres adresse, får I måske svar!

Børnene var meget engagerede i de aktiviteter, der blev sat i gang. Vi kastede sten i vandet, byggede sandslotte og gravede vandkanaler. Vi gik lange ture på stranden, hvor vi samlede sten, tang, muslinger og andre små skatte, som vi undersøgte og artsbestemte. De ting vi samlede på stranden, lavede vi en masse forskellig strandkunst af: vindspil/uroer, skallehalskæder, malede sten samt store havbilleder med maling, sand, skaller, tang osv. De skal hænge på legepladsen i børnehaven.





Smådyr

En levende og mangfoldig verden af overlevere

Af friluft vejleder og pædagog ved naturskolen i Raadvad; Helle Lindahl Hartimmer

De børn og voksne, der har været tæt på en læderløber og lugtet til den, ved hvad det vil sige, når noget lugter fælt. Det er en svær lugt at komme af med, og den hænger et godt stykke tid i luften. Lugten er meget karakteristisk og løbebilen signalerer: „Hold dig på afstand af mig! Jeg smager rigtig dårligt, skal du se, og hvis du får lyst til at prøve at gnaske i mig alligevel, ja, så bliver jeg dit værste måltid længe.“

Når de første reaktioner fra børn og voksne har lagt sig overfor den sært ildelugtende bille, vil den stærke oplevelse kunne skabe basis for undren. Hvorfor lugter løbebilen så fælt?

Vi kan som voksne sammen med børnene forsøge at skærpe vores iagttagelsessevne, søge viden og stille spørgsmål til de scenarier vi ser, mærker og lugter i mødet med smådyrene ansigt til ansigt, eller skulle man sige næse til antenner?

At behandle smådyr på en forsvarlig måde

De fleste børn er gode til at finde smådyr, og de har som oftest en måde at behandle dyrene på, der er forsvarlig. Men af og til bliver børn så ivrige over at finde en læderløber, mariehøne eller edderkop før de andre børn, at de glemmer, at det er et lille dyr, de har med at gøre. Når de så skal vise dyret til deres kammerater og de voksne, ja, så er edderkoppen pludselig en skabning på 7 ben og læderløberen eller mariehønen lugter grimt i hånden.

Vi bør som voksne sætte en ramme for, hvordan børnene behandler dyrene. Ved at lære at tage vare på dyrene, kan vi se på dem uden at skade dem, så de kan sættes tilbage i naturen med alle ben i behold.

Det handler om overlevelse

Udsættes dyrene alligevel for en hårdhændet behandling, har de forskellige overlevelsesstrategier. Grib børnenes egne nyvundne opdagelse til at tydeliggøre og forklare smådyrenes reaktioner. Edderkoppen, som dingler af sted på kun syv ben, men dog overlever, og Mariehønen, som udsender ildelugtende væske, er værd at se nærmere på. For det er de forskellige forsvarstaktikker smådyrene bruger, når de fanges af et større rovdyr eller klemmes i en barnehånd.

De forsvarer sig

De små insekter stikker, bider, ruller sig sammen, tisser eller bløder. De spiller oven i købet døde! Alt det for at forsvare sig, advare andre og simpelthen snyde. På den måde prøver de at undgå at blive til et aftensmåltid for større insekter, fugle og pattedyr. For smådyrene drejer det sig slet og ret om deres overlevelse!

Læderløberen er et grådigt rovdyr, men er den selv i en potentiel fare, udskiller den fra bagkroppen en syrlig væske, der bruges som forsvar.

Det er interessant at begynde at undersøge, hvordan dyrene prøver at slippe væk fra deres fjender. Set fra et naturfagligt synspunkt, kan det blive vildt spændende at prøve at zoome ind på netop dette emne.

De kamuflerer sig

Vi kan også se på dyrenes måde at kamuflere sig på. Hvilke farver har danske sommerfuglelarver? Bærer insekterne mønstre på vinger eller krop, så de umiddelbart kan ligne et større og farligere dyr eller bare forveksles med en gammel gren?

Hvad vil det sige at gå i et med naturen, med sten, træstubbe, jord eller blomster?

Og hvad betyder det mon, når dyret har farver, der er tydelige at se og ikke går i et med naturen?

Mariehønen er eksempelvis let at finde med sin røde farve og prikker og hvorfor nu det?

Farven på dyrenes vinger, skjold m.v. kan signalere „jeg er giftig“ eller „jeg smager dårligt“. Ud over den klare røde farve kan mariehønen også advare sultne dyr med sin stærke lugt. Lugten kommer fra en gullig væske, den udskiller, når den bliver forskrækket, eller man forstyrrer den. Væsken kommer fra mariehønenes knæled, fantastisk!

Tilbage til edderkoppen med de 7 ben. Edderkoppen vil hellere miste et ben og slippe fra en overhængende fare end at blive klemt i en barnehånd. At tænke sig, evnen til at lave spind og fange fluer har den stadig med et eller to ben mindre!

Stå på hovedet i krattet

Med de små krible krable dyr kan vi opleve livet og kampene på tæt hold. Dyr som biller, edderkopper, snegle, skolopendre, guldsmede og bier er fremragende at beskue og lette at finde. De er jo lige udenfor døren, ja, mange gange også indenfor i vores egne hjem og institutioner. Det myldrer med liv overalt!

Som voksne kan vi sammen med børnene bøje os ned og løfte træstammer, skubbe mos til side, rulle sten, fjerne brændestykker eller bare lægge os fladt på den bløde bladbund i efterårsskoven.

Dykker vi ned i insekternes verden, opdager vi en stor mangfoldighed og forskellighed imellem de små dyr. De kan være store, små, hurtige, langsomme eller måske kan de rulle kroppen sammen.

Krible krable dyr giver børnene den autensitet og sanselighed, som en børnebog ikke kan give barnet.

God krible krable jagt!



13 gode grunde til at se nærmere på den mangfoldige verden af smådyr

Hvad enten vi bryder os om det eller ej, er småkryb en del af vores hverdag og en væsentlig komponent i ethvert økosystem, i enhver fødekæde og i naturens vigtige nedbrydningsprocesser. Børnene må lære dem at kende, mens de stadig er nysgerrige og fordomsfrie. Ikke alle voksne har det godt med edderkopper, regnorme og myrer, men find nysgerrigheden frem og deltag på det niveau den enkelte voksne er gearet til – så er det helt sikkert, at en mangfoldig verden vil byde sig til.

15 Kom frit frem!

Sommerfugle, mariehøns, myrer, edderkopper og fluer gør ikke meget ud af at gemme sig, og derfor kender de fleste disse insekter. Men prøv også at finde ørentvisten, bænkebidere, regnorme, larver, tusindben, bladlus og biller. Hvor holder de til, og hvorfor er de så svære at finde? Mange af de små dyr har det til fælles, at de kan lide fugt og mørke. Led derfor under sten og pinde. For at fremme jeres succesrate kan I lægge et eller flere brædder i et udvalgt område. Under det såkaldte billebræt vil mange smådyr krybe i skjul, når dagslyset bryder frem. Og så er det jo bare at gå ud og indsamle dyrene, hvis I er hurtige nok!

Nogle smådyr er i evig fare for at blive spist af fugle, derfor gemmer de sig ved hjælp af farver, der matcher de blade, de lever af. Led på grøntsager og saftige blade. Andre lever i vandet – tag ud med nettet, hvis I vil fange guldsmedens, myggenes og døgnfluens unger.

Efter at vi i vores læreplansuger havde fokus på små dyr, er børnene blevet meget optaget af selv at finde små insekter på legepladsen og i skoven. De har fundet ud af at under brædder og grene elsker dyrene at være. Vi har snakket om, hvorfor de lever der, og hvorfor de godt kan lide at være, hvor der er mørkt og fugtigt.

16 Net, fælder og andet jagtudstyr

Der bor en jæger i os alle, og det er sjovt at sætte fælder og rygte dem dagen efter: Hvad har vi fanget? Er der mon succes i dag?

Når I skal sætte fælder ud, kan I snakke med børnene om, hvor det mon er bedst at anbringe fælderne. Husk at stille spørgsmål til børnene og lade dem begrunde deres forslag. Stil fælderne op sidst på dagen og husk altid at ryste fælderne tidligt dagen efter. Hvide bakker (f.eks. tomme isbeholdere) er gode at anbringe dyrene i, når de for en kort stund skal studeres.

Fald-fælder

Glas graves ned på udvalgte steder, så glassets åbning netop flugter med jordoverfladen. Det er vigtigt, at jorden omhyggeligt fyldes op hele vejen rundt om den øverste kant på glasset. Læg godt mærke til, hvor alle glas anbringes, så I kan finde det igen. Er der udsigt til regn, kan I medbringe et bræt, som kan lægges over glasåbningen med en sten i hvert hjørne – så drukner dyrene ikke.

Børnene har gravet syltetøjsglas ned på legepladsen, i sansehaven og på den nærliggende mark. For at vide, hvor fælderne var gravet ned, lavede børnene „flag“ af blomsterpinde og karton hvor de malede på og som bagefter blev lamineret.

Kartoffelhuse og melonhoteller



Som nævnt kan dyrene lide steder, hvor der er mørkt og fugtigt. Kartoffelfælden opfylder disse kriterier.

Nogle store bagekartofler halveres, og børnene udhuler de to halvdele med en ske. Væggen skal ikke laves for tynd. I den ene halvdel laves to indgangshuller, og de to halvdele samles igen med elastikker eller søm. Kartoffelfælden skal graves ned i jorden, så indgangshullerne netop er i jordhøjde. I kan også halvere en melon og fjerne en del af indholdet. Lav indgangshuller i kanten før I stiller „melonhotellet“ ud.

Ørentvistfælde

Ørentvisten søger til mørke hulrum, for at gemme sig der om dagen.

I kan fremstille særlige fælder til at fange ørentvisten med. I skal bruge pinde og nogle strimler bølgepap med en bredde på 6-10 cm. Bølgepapet vikles om pindens ende og holdes på plads med en elastik

eller et stykke snor. Pinden stikkes i jorden på det udvalgte sted, og fælden rygtes næste morgen.



En dag på legepladsen lavede en gruppe børn ørentvistfælder, som vi satte i jorden forskellige steder på legepladsen og i vores sansehavn. Vi kiggede i fælderne efter nogle dage, og vi fandt en enkelt ørentvist, men også mange andre små dyr: edderkopper, bænkebidere, snegle og små biller.

Dyr i grene og buske

Nogle dyr opholder sig i grenene på træer og buske. Prøv at lægge et hvidt lagen eller et stykke plastic under et lille træ eller en busk og slå på grenene med kæppe. Så vil mange af dyrene falde ned, og måske kan I nå at fange dem, inden de stikker af!

Ud med nettet

Mange dyr kravler rundt i højt, tørt græs. Med en *vegetation-sketsjer* kan børnene fange mange dyr, der lever her, f.eks. græshopper og edderkopper. En del af disse dyr vil flyve eller springe væk, så derfor skal I have et stort terrarium med låg klar, så dyrene forsigtigt kan kommes heri. Gennem de klare sider kan I kikke nærmere på dyrene, før de igen slippes fri.

17 På jagt med insektsuger og lupdåse

Det er spændende at gå aktivt på jagt efter dyrene på deres gemmesteder under blade, sten og i gamle træstubbe. Her er en insektsuger det bedste „våben“.

Lav insektsugere



Børnene kan selv fremstille insektsugere. Det bedste er at få fat på nogle honningglas af plastik. De kan købes hos et firma, der sælger udstyr til biavlere. I en akvarieforretning købes akvarieslange. Der findes to tykkelser af akvarieslanger. Den tykke akvarieslange kan selvfølgelig opsuge de største dyr, men vil også kræve en god sugeevne hos børnene. I skal også bruge en såkaldt *hulpibe*, så børnene kan banke to huller i plastiklåget med. To stykker slange klippes af og et stykke gaze sættes fast med tape om den nederste åbning på slangen, som barnet suger i. Låget sættes på, og nu er støvsugeren klar til brug.

Børnene kan arbejde sammen om en lupdåse og en ske (ikke en pincet, da mange børn endnu ikke har udviklet tilstrækkelig god finmotorik). Skeen er god til at rode i jord og blade med og fange dyret, så det forsigtigt kan lempes over i lupdåsen, hvor det kan betragtes nøjere.

Børnene har ofte brug for at se en voksen bruge insektsugeren, inden de skal bruge den, og det kræver lidt overvindelse for nogle børn at gøre det, da de tror dyrene kommer op i munden på dem.



18 Se på sommerfugle

I skal bruge: 3 liter billig vin, 2 kg sukker samt bomuldssnore (ca. 60 cm lange og ½-1 cm tykke).

Hæld vin og sukker sammen i en spand og rør godt. Læg snorene ned i vinblandingen og læg et håndklæde over spanden, så der ikke kommer fluer ned i. Lad det trække i et par dage. Hæng snorene op i træer eller andre steder. Nu kan I holde øje med, om der kommer sommerfugle på besøg. Et par gange om dagen kan I friske snorene op i vinblandingen.

Sommerfuglene suger sukkervinen med deres sugesnabel. Når de ikke bruger snablen, sidder den oprullet under hovedet. Se på sommerfuglene, når de spiser fra snorene. Find sommerfuglene i en sommerfuglebog. Hvad hedder de? Hvordan ser de ud? Hvilken slags ser I oftest? Hvor finder I ellers sommerfuglene?

Først købte vi nogle larver, men så gravede børnene nogle op på legepladsen, og pludselig havde vi de smukkeste citron-sommerfugle.

En mangfoldig miniverden



Smådyrene er inddelt i nogle helt overordnede grupper alt efter hvor nært, de er beslægtede. Sommerfugle, ørentvister og biller er alle insekter, mens edderkopper og tusindben adskiller sig fundamentalt fra denne gruppe, og bænkebidere er faktisk tættere beslægtet med hummeren!

Hvis I ønsker at inddele dyrene i de rette familier, skal I se på benenes antal og placering:

- Insekter (som de fleste smådyr er) har tre par ben og næsten altid vinger. Dog er myrer, larver og bladlus også insekter, selvom de ikke har vinger
- Edderkopper har fire par ben og ingen vinger
- Mejere ligner edderkopper med fire par ben, men for- og bagkrop er smeltet sammen
- Bænkebidere er faktisk et krebsdyr med syv par ben
- Tusindbenet er cylinderformet med to par ben på hvert kropsled
- Skolopendre er flade med et par ben på hvert kropsled

19 Ved sø og å

Husk også at der er mange smådyr, der lever i vandet, som I kan fange med fiskenet. Faktisk har mange insekter en livscyklus, der foregår både i vand, til lands og i luften! Guldsmeden er et godt eksempel: Den voksne guldsmed lægger sine æg i vandoverfladen. De små „nymfer“ klækker og lever som rovdyr i vandet indtil deres sidste „hamskifte“, hvor deres vinger bliver fuldt udviklet og gør dem i stand til at fortsætte deres tilværelse på land som fantastiske luftakrobater.

20 Opmærksomhed – lær dyrene at kende

Nu har I fundet dem, så kan I lære dem at kende. De er så små, at hvis man ikke får dem helt tæt på, kan man foranlediges til at tro, at de alle er mere eller mindre ens – men prøv at se efter: Hvor mange ben har dyret? Hvordan bevæger de sig? Kan det flyve? Hvilke farver har det?

Nogle forældre har googlet for at få en viden, der matchede deres børns. Børnene har oplevet at have en større viden om dyrene end deres forældre.

21 Dyrevæddeløb

Det er spændende og lærerigt at lade dyrene løbe om kap i et „smådyrvæddeløb“. I skal bruge en rund skive, der er udformet som en skydeskive. Et sort centrum er startsted, og en rød kantstreg er målstreg. Et udvalg af dyr, som I har i et syltetøjsglas, skal nu dyste. Anbring glasset omvendt på startstedet, børnene siger *klar, parat, start*, og glasset løftes. Hvem kommer først ud over målstregen til friheden? Inden da bør I snakke om, hvad det er for en slags dyr, der skal løbe om kap, og hvem der mon kommer først?

Denne aktivitet skal nok holde børnenes opmærksomhed fanget! Husk altid at passe godt på dyrene.

22 Sæt ord på de små dyrs liv og færden

Mange af smådyrene kender I allerede: Sommerfugle, mariehøns, myrer og regnorme. Det falder naturligt, at I sammen med børnene sætter ord på denne mikroverden. Børnene oplever dyrenes liv gennem egne erfaringer, og naturlige samtaleemner for de mindste vil være: Hvor bor den? Hvad hedder de? Er det mon lillesøsteren? Fryser den?

I kan sammen med børnene gætte jer frem: En hurtigløber er ofte jæger. Et meget fladt dyr er ekspert i at gemme sig i sprækker. Bænkebidere kan rulle sig til en kugle – hvorfor mon? Måske har I lyst til sammen at finde de rigtige svar i bøger eller på nettet (f.eks. Gyldendals Guide til Danske Insekter eller www.danmarksinsekter.dk).



23 Sjove navne, rigtige navne, fantasinavne

Der er forskellige meninger om, hvorvidt børnene skal lære noget om dyrene eller blot opleve og sanse. Skal det være et mål, at børnene lærer insekternes rigtige navne at kende? Eller er det mere udviklende for fantasi og sprog, at I selv sammen navngiver nogle af dem? I sidste ende er det op til jer voksne at arbejde på den måde, som I føler jer mest inspireret af og trykke ved.

Bare i Danmark findes der 20.000 forskellige insekter og hertil kommer spindlere, orme og mange flere, så man kan ikke lære navnene på dem alle sammen. Men de mest almindelige kan I sætte navne på, og i hvert fald er det lærerigt at blive opmærksom på de mange spændende og forskellige livsformer.

” Det mest interessante var en vinbjergsnegl. Den var meget slimet og lidt ulækker, men vi fandt ud af at den kunne spises ...

Mærkelige navne

Har I tænkt over de mærkelige navne, som mange smådyr er udstyret med? Det er ikke svært at forstå, hvorfor navne som „Græshoppe“ og „Natsværmer“ opstår, men hvad med „Bænkebidere“, „Edderkop“, „Ørentvist“, „Nældens Takvinge“ og „Guldsmed“? Hvad mener børnene?

Vi har valgt at købe bestemmelsestavle og plakater med smådyr, så vi på den måde kan snakke om, hvilke dyr der er i familie, og hvordan de ligner hinanden.

24 Leg med tillægsord og sæt ord på følelserne

Hvis I har samlet en mængde forskellige dyr, kan hvert barn vælge et. I en rundkreds kan den voksne nu stille spørgsmåle som: Hvem har et blødt dyr? Hvem har et flerfarvet dyr? Hvem har et yndigt dyr? Hvem har et hurtigt dyr?

Søde, pæne og ulækre dyr

Tal også med børnene om deres opfattelse af dyrene. Er de søde, farlige eller ulækre? Hvorfor det? Hvorfor er der nogle voksne, der ikke tør holde en edderkop? Er dyrene også bange for os? Kan man være gode venner med en ørentvist?



25 Dyrene på besøg

Lav et terrarium og sæt fokus på empati og omsorg. Det vil selvfølgelig være muligt at holde dyr i fangenskab i en kortere periode. Gør noget ud af på forhånd at inddrage børnene. Tal med dem om, hvilke behov dyrene har, og hvordan I vil tilgodese disse behov. Der er brug for den rette beholder, føde, fugtighed, vand, luft og skjulesteder. Mange af smådyrene er i øvrigt nataktive og vil derfor gemme sig, når der er lyst i terrariet.

Et terrarium er som oftest et projekt, der strækker sig over nogle dage, med mindre de voksne har en målsætning og et længere projektføreløb omkring terrariet planlagt. Har man det

stående for længe, er risikoen for mistrivsel større, og børnene mister interessen.

Indretning

Terrariet af plastik eller glas skal indrettes med jord, blade, sten og planter samt fugt og føde til dyrene (æbleskrog og andre madrester). Har I ikke et plastiktterrarium, kan en papkasse sagtens bruges.

Orme kan holdes i en sodavandsflaske med jord. Generelt kan man sige, at jo mere terrariet ligner de omgivelser, dyret blev fundet i, jo bedre.

Vi synes det kunne være spændende, at børnene kunne følge, hvordan en sommerfugl bliver til, så vi valgte at bestille en sommerfuglefarm. Vi modtog et lille glas med fem larver og deres mad. Forløbet fra larve til puppe og til sommerfugl tog cirka tre uger. Vi havde placeret „buret“ med larverne centralt, så børnene kunne følge med i udviklingen. Børnene var meget interesserede og fascinerede af den hurtige udvikling, som sommerfuglene var igennem. Da vi havde haft mulighed for at studere sommerfuglene et par dage, var børnene med til at lukke dem ud i naturen.

26 Lav en bordkompost og se nedbryderne arbejde

Nedbryderne er en gruppe for sig. De lever af affald og nedbryder gamle blade, skræller, kaffegrums etc. i mindre stykker. Herefter kan bakterier tage over og gøre resterne klar til atter at blive optaget af planter og indgå i fødekæderne. De synlige nedbrydere er fortrinsvist regnorme, bænkebidere og tusindben.

I kan lærer nedbryderne at kende ved at lave en bordkompost. Det gør I ved at tage et par skovfulde af den store kompost op i en balje eller et terrarium, tilsætte lidt jord og anbringe baljen indendørs i nogle dage. Sørg for at der er masser af orme. Lad børnene smide æbleskrog, salatrester og andet grønt ned i baljen – måske kan I se, hvordan ormene trækker det grønne ned i jorden.



27 Fra æg til voksen bille

I en dyrehandel kan købes melorme, som er meget nemme at holde i institutionen. Melorme er larver af mel-skrubbebiller. Lad et par børn deles om et plastik-honningbæger (husk at lave huller i låget), fyld ca. 2 cm havregryn i, og læg jævnlige et stykke agurk eller gulerod ned sammen med cirka ti melorme.

Nu kan børnene følge dyrenes udvikling. Der vil gå et stykke tid, inden de pludselig en dag vil opdage en puppe og sidenhen en voksen melskrubbebille. Når børnene en gang i mellem skifter havregryn, skal de huske at hælde en del af melstøvet tilbage, da det indeholder mange æg. En melskrubbe-hun kan lægge ca. 500 æg i sin ca. 10 uger lange levetid.



Trøer

Jeg elsker træer!!

Howdan kan man andet? De vokser dér, hvor de nu engang har besluttet sig for at slå rod: I skoven, ved søbredden, på engen, på legepladsen, på kirkegården, i parken og nede i gården. I gennem alle årstider og al slags vejr. Uforanderlige, stabile og trygge, og alligevel i konstant forandring.

Hver dag er træet nyt alt efter årstid, vind og vejr. Forår; og det står og viger sig med blomstring. Efterår; og der deles gavmildt ud af frugt og blade, til glæde for børn og til irritation for haveejere. Vinter; så afsløres det pludseligt, hvor fuglene havde bygget rede i foråret. Et træ, der giver ly og mad til fugle, insekter og dyr, og endda indgår komplicerede aftaler med svampe om udveksling af ressourcer.

Hvert eneste træ udgør et smukt og unikt mesterværk, der tager sig fantastisk og eventyrligt ud, også når det afbilledes på et fotografi eller gengives i et barns usikre streg. Træets eventyr handler om liv og død, elskede og frygtede dyr, mystiske skabninger og den sande historie, der er foregået på stedet, mens træet er vokset op og har suget næring til sig.

Træerne findes i alle størrelser. Så små og skrøbelige at vi kan grave dem op med rod og nænsomt plante dem inde i potter, og så store og mægtige at vi kan bygge huler og endda huse oppe i kronerne. De største træer lokker trofaste hver sommer med kølighed og skygge, og senere giver de ly og tørvejr under en pludselig og voldsom regnbyge. De udløser laviner af snevejr, når man tilfældigt kommer til at hive i en snedækket gren.

De bærer gerne hængekøjen, hvorfra der er direkte kik til himlen og trækronerne, og hvori man blidt bliver vugget i søvn og vågner op til en let susen i bladene og glad fuglesang så tæt på, at en vidunderlig samhörighed fornemmes. De har også styrken til at bære den gyngende, som svinger os igennem barndommen, og som synes temmelig lille, når vi vender tilbage senere i livet for at genfinde suset og glæden.

Det er også i træerne, vi klatrer, bruger vores krop, styrke, koncentrations- og koordinationssevner og kæmper os til tops for at opleve selvfølelsen, når vi sidder stolte og skuer ud over

hele verden. En familieudflugt, hvor vi tager kaffen eller en kande saftvand med op i træet på skovtur på den grønne gren, hvorfor egentligt ikke? Vi finder et behageligt sted med god plads til hele selskabet, lader benene dingle og mærker den svævende og udfordrende fornemmelse, når jorden ikke umiddelbart er indenfor rækkevidde.

Alle dele, der tilsammen udgør dét, vi opfatter som et træ, har hver deres hemmeligheder og muligheder: Rodsystemet, stammen, saften, barken, grenene, bladene, blomsterne og frugten.

Pinde er et særligt og helt uundværligt naturprodukt set med børneøjne. Måske det mest fleksible stykke legetøj, der eksisterer: En fiskestang, en skyder, en ridepisk, et lyssværd, en tryllestav, en vandrestav, en rørepind i den varme mad, en kæp til brændenældebekæmpelse eller en bue og en pil. Pinden males, snittes, saves, knækkes, sømmes, skrues, bøjes og flettes, bindes sammen med andre pinde til en større konstruktion eller brændes på bålet. Træet forsyner os dermed med lys, hygge, snobrød og varm kakao. Bedst af alt er pinde gratis og findes overalt, hvor der er træer.

Og selv når træerne er afdøde ved døden, er de livgivende og bidrager med ly og føde til andre skabninger. De kan stå afstumpede og forkullede efter et lynnedslag og indbyde til uhyggelige heksehistorier. Eller de kan ligge som faldne kæmper med roden brækket op af jorden efter stormfald. Dermed åbnes nye muligheder og boliger for skovens dyr. De vandrette stammer indbyder til balancegang hen over skovbunden; og de er særlig uimodståelige, hvis de danner bro hen over render, grøfter eller små vandløb.

Træer er en vigtig og helt nødvendig del af naturen, som vi ikke kan undvære, hverken som voksne mennesker der udnytter tilgængelige ressourcer, eller som legebørn der finder et ynglingstræ og bare elsker det. Gå ud i naturen og se på dem, rør ved dem, smag på dem, lugt til dem, lyt til dem, brug dem varsomt og med omtanke, udforsk, oplev, fortæl historierne og tag træerne til jer. God fornøjelse

11 gode grunde til at fokusere på træerne

Naturaktiviteter med træer er en mulighed, I kan benytte jer af over alt og året rundt. Benyt bladene, stammen og de nedfaldne pinde på jorden. Tegn træerne, gem jer i dem, klatr op eller læg jer under dem. Kram dem og spis af dem – og lad også børnene lære lidt om deres forskelligheder, deres levevilkår og deres betydning for miljøet og samfundet.

28 Mærk træerne

Træer er tykke, små, krogede, slanke, med mange eller få grene og med ru eller jævn stamme. Det er ikke kun arterne, der varierer. De enkelte bøgetræer er også meget forskellige. Vi er vant til, at øjnene er vores primære sans, men vi lagrer også meget viden, når vi lader vores andre sanser komme på banen. Brug alle sanser, når I udforsker træernes forskelligheder.

I skal naturligvis lave den kendte sanseleg, hvor et barn føres hen til et træ med bind for øjnene og bruger mest mulig

tid på at sanse træet med hænder, arme, kinder og næse. En voksen (eller et andet barn) skal føre et barn med bind for øjnene rundt på en lille tur for at ende ved et træ, som den blindede får lov til at kramme, æ og snuse til. Husk både at føle helt nede, op ad stammen og ud langs grenene. Derefter føres den blindede tilbage til udgangspunktet og tager bindet af. Barnet skal nu prøve at finde sit træ igen. Husk, at føreren skal passe rigtig godt på sin makker. For nogen børn er det nok bare at lukke øjnene, når det står helt henne ved træet.

29 Alle træets rødder

Hvordan er det mon at være et træ?

Lad børnene lægge sig omkring et stort træ med en tyk stamme og leg at de er træets rødder. De skal ligge med benene mod stammen og kikke op i kronen. En af de jer voksne skal nu lægge stemme til træet og bede rødderne udføre deres arbejde:

„Åh, jeg er så tørstig, mine blade er lige ved at visne, sug vand alle mine rødder, sug vand! Åhh det var dejligt ... Men hov! Nu begynder det at blæse, jeg kan mærke, at det rusker og river i alle mine grene, jeg svajer frem og tilbage, bare jeg ikke vælter! Hold nu rigtigt godt fast, rødder.“

Fortæl træets historie mens børnene kikker op i kronen:

„Dengang jeg var et lille frø lod min mor, det gamle krogede egetræ, mig falde ned på jorden en sen efterårsdag ...“

Vi legede træerødder med sugerør. Vi skulle først suge mælk op ligesom træernes rødder suger næring op. Bagefter legede vi forår og pustede væsken tilbage til rødderne og ud i kvistene, så der kunne dannes nye skud



32 Barnets (blad-) bog

Børnene kan lave deres egen blad-bog. Flotte blade fra forskellige træer samles ind på ture i jeres område. Indendørs lægges hvert blad mellem avissider. Lagene, som ikke må være for tykke, lægges i pres et par uger. Skift aviserne nogle gange undervejs, så der ikke kommer mug.

Når bladene er tørre, kan de klistres ind i et hæfte, og sammen kan I skrive træernes navne.

I kan også på forhånd tegne eller fotografere de træer, som bladene kommer fra.

I kan også bruge de pressede blade til kort, eller I kan laminere dem som dækkeservietter eller til ophæng.



30 Et fortælletræ

Tag højt-læsningsbogen med ud under et dejligt stort træ eller i en skyggefuld lund af mindre træer. Tal også om træets egen historie – sandsynligvis er det mellem 100 og 200 år gammelt. Tænk at det stod her, før der kom asfalterede veje med biler, mobiltelefoner, tegnefilm og flyvemaskiner.

31 Spil træmemory og lær om træer

I Danmark er skoven vores mest almindelige naturtype. Træerne er allestedsnærværende, og det må høre med til almindelig dannelse, at vi lærer lidt om dem. At nogle af dem har „blade“ året rundt (nåletræerne). At andre har frugter, vi kan spise, og at andre igen sætter kastanier om efteråret. Styrk børnenes viden om træernes mangfoldighed og træen samtidig deres opmærksomhed med følgende aktiviteter og smålege:

Tag to blade fra flere forskellige træer. I skal bruge blade fra 8-10 træer med tydeligt forskellige blade. Sæt bladene fast med tape på paptallerkener, som vendes med bunden op og blandes mellem hinanden.

Børnene står i en kreds og må nu efter tur vende to tallerkener. Hvis to tallerkener med ens blade vendes, må barnet fortsætte med at vende tallerkener. Husk at sige navnene på træerne, mens I spiller.

Vi laminerede bladene, lagde dem pænt på en dug på bordet udenfor og spillede pigerne mod drengene. Spillet var en succes, som vi måtte gentage. Solsikkegruppen havde tidligere lavet et memoryspil af paptallerkener, og de kunne ikke gemmes. Vores ligger klar på hylden til videre brug.



Skoven ind på stuen

Brug de laminerede blade til at hænge i vinduerne eller lav uroer og billeder. Hvis I tegner en stamme med grene på et stort stykke papir, der når op til loftet, kan alle børnene hænge deres egne blade på træet. Det bliver et „fællesskabs-træ“ – jeres eget helt særlige fantasitræ.

Vi delte os i to hold og fandt så mange flotte blade, at vi kunne fylde tre aviser og lave en „bladbank“. Fra vores „bladbank“ valgte vi fem forskellige blade. Hvert hold skulle så ud og finde de tilsvarende på træerne. Vi legede Kimslegen to dage i træk på børnenes opfordring.

33 Træets alder og længde

At man kan tælle sig frem til træets alder ved at se på årringene, er fascinerende – en erfaring man aldrig glemmer!

Hvor gammel bliver et træ? Hvis I finder et nyfældet træ, kan de ældste børn måske tælle årringene, der hvor stammen er savet af? Start i midten og hjælp hinanden med at tælle. Når I er kommet til børnenes alder, så sæt en nål ved denne årring. Tæl videre ud mod barken. Måske kan der også sættes nåle ved de voksnes eller forældrenes alder? Hvad med bedsteforældrene?

Mål træets længde

I kan også prøve at måle et væltet eller et fældet træ. Hvor mange „børnelængder“ er træet? Lad børnene lægge sig i forlængelse af hinanden langs stammen, og se hvor mange børnelængder træet måler.

Vi snakkede igen om træers alder, og alle tegnede hver sit træ med årringe i forhold til det enkelte barns egen alder. De voksne prøvede også, men A5 papiret var altså ikke stort nok.

34 Børn kan lide at snitte ...

Sørg for nogle gode snitteknive til børnene. Knivene skal have den rette vinkel, så de ikke sætter sig fast i træet, når børnene arbejder. De mindste børn kan have glæde af venstrehånds-skrælleknive.

Sikkerhed: børnene skal sidde ned, når de snitter. De skal holde afstand til andre og være opmærksomme, og så skal knivene i skeden, når de ikke bruges.



I uge 41 og 42 havde vi den svære og vigtige „snitteskole“ over seks lektioner. Alle fik da et snittebevis til mappen.

35 Snitteskolen for begyndere: Lav nisser

Noget af det nemmeste er at snitte en nisse. klip grenstykker ud, som er cirka 2 cm i diameter og 5-8 cm lange. Den ene ende snittes spids til huen, og denne males rød eller grøn (skovnissepiger har grønne huer!). Herefter snittes et fladt ansigt lige under huen som får øje, næse og mund malet på med sort tusch. Nissen er færdig.

36 Lav knager af juletræstoppe

En 3-5 cm tyk grenstump fra et nåltræ med en eller flere sidegrene kan laves til en knage. Hovedgrenen skæres af på begge sider af de strittende sidegrene, så den er omkring 10 cm lang. Hovedstammen skal snittes flad på den ene side, således at den kan hænge ind mod væggen. Grene på denne side skal ligeledes fjernes. Sidegrenene skal være 3-5 cm. lange. De er knagerne og skal vende udad og opad. Knagen kan males, eksempelvis som et ansigt med en knage som næse.

37 Plant et træ

Kan et lille agern virkelig blive til et stort egetræ? Læg nogle agern i lunkent vand til næste dag. Gør nogle urtepotter klar med fugtig jord og lidt småsten eller grus i bunden som dræn. Læg 2-3 agern oven på jorden og dæk dem med et tyndt lag jord. Sæt en klar plastikpose over urtepotten, prik små lufthuller i posen og stil det hele i en solrig vindueskarm. Nu bliver det spændende at se, hvad der sker. Men husk at det kræver tålmodighed, måske et halvt år.



Sally fik en god ide, hun ville plante sit helt eget agern ude fra vores skov og tage urtepotten med sig, når hun flyttede.

38 Træerne ind på legepladsen

Børn har ret til krat! Har de fleste mon ikke prøvet at sidde alene eller med en ven under en busk i deres egen lille verden koncentreret i leg? En eller flere buske udgør en levende hule, hvis man er lille nok! I skal sikre jer, at der er gemmesteder, kroge og skjul på jeres legeplads, såvel som der er åbne flader til boldspil, cykler og løb. Og her er de rette buske ideelle. Vælg f.eks. tætte buske som spiræa, sommerfuglebusk og potentil, eller små træer som kan holdes lave; hassel, pil, birk og bøgehækplanter. Overvej også ribs og tornløse brombær.

Plant også rigtige træer på legepladsen, men vælg med omhu. Vil I have store eller små træer? Træer der giver frugt eller gode klatretræer? Nåltræer giver læ og skjul hele året, men de stikker.

” Hyldemor, hyldemor om forlov, må jeg ta' en bid af den skov? ” Verset skulle siges 3 gange, mens vi gik baglæns væk fra træet. Vi fandt to flotte hylde træer, og vi bad pænt om lov til at ta' nogle af hendes grene til at lave vores egne hyldebærbuske.



Naturens spisekammer

At samle og tilberede naturens råvarer

At tilberede og spise det, der hører til årstiden, og som findes i nærområdet, er med til at give barnet en fornemmelse af sammenhænge.

Naturen rummer en stor mangfoldighed af spiselige ressourcer, som man med en ganske lille basisviden kan anvende i madlavningen på stort set alle årstider. At bruge de vilde planter, bær, frugter og nødder, som vi finder i naturen eller dyrker i haven, er en god indgangsvinkel til at lære børn, hvad maden består af, og hvor den kommer fra. Ved endvidere at inddrage børnene i processen med at tilberede råvarerne, kan vi samtidig øge børnenes nydelse og oplevelse ved at spise maden.

Børn bruger deres hænder lige så meget, som de bruger hovedet. Vejen til hjernen går „gennem fingrene“. Vi ved, at børn bliver meget opmærksomme, når de ser den voksne være aktiv med et eller andet. Derfor er „Jord til bord“ processen, hvor børnene sammen med de voksne laver mad af naturens råvarer, en god og lærerig proces for børnene.

Æblet – et pædagogisk redskab

Ved eksempelvis at lave æblemost af æbler, som børnene selv har været med til at samle, kan vi:

- Stimulere barnets forståelse for natur og naturfænomener
Vi finder æblerne i naturen og oplever, at de gror på et træ. Vi ser, at træet blomstrer om foråret, vi ser, der er orme, der også spiser af æblerne, vi planter kærnerne i urtepotter og oplever måske at de spirer. Vi køber et lille æbletræ til institutionen.
- Udvikle de sociale og kulturelle kompetencer
Vi genoptager en gammel tradition med at lave mos, saft og måske æbleflæsk, som faktisk er en 400 år gammel ret.



- Stimulere sproget
Vi taler om saftpressen, kernehuset, kompostering, mos og most og medvirker til børnenes dannelse gennem et spændende uformelt læringsmiljø. Vi stimulerer børnenes kreativitet og en grundlæggende viden, der er med til at skabe et menneske, der forstår helheder og sammenhænge.
- Give barnet et billede af naturens cyklus
Vi komposterer skrællerne eller graver dem ned i jorden. Vi oplever at de bliver omsat. Vi bruger det komposterede materiale i højbedene.
- Støtte børnene i at blive fortrolige med udelivet
De udvikler krop og sanser, finder anledninger til fordybelse og engagement og sidst, men ikke mindst, får kendskab og holdninger til naturen og dens fænomener.
- Registrere tegn på læring
Børnene viser gennem samtale, kreative aktiviteter og praktisk deltagelse, at de har forstået, hvad råvarerne er, og hvad de kan bruges til.

Naturens råvarer i et historisk perspektiv

I et tilbageblik ser vi, hvordan naturens råvarer har spillet en afgørende rolle som fødekilde for både mennesker og dyr. Fund i køkkenmøddinger og på bopladser fra den ældre stenaldre (5- 6000 år før vores tidsregning) viser, at nødder, rødder, æbler, blåbær, brombær, rønnebær, tyttebær og hyben var vigtige ernæringskilder.

I 1600-tallet var nødder og olden (agern og bog) yderst værdifulde for bønderne, fordi de i modsætning til bær, er energirige og indeholder både fedt og protein i rige mængder. Da de ligeledes kan gemmes, blev de brugt året rundt til føde for både mennesker og dyr, og så var de en vigtig eksportvare.

At dyrke bær i egentligt havebrug blev først populært i slutningen af 1700-tallet, hvor rørsukkeret blev tilgængeligt for en



lidt større kreds af mennesker. Først i slutningen af 1800-tallet, da der kom gang i sukkerroedyrkingen, blev tilberedningen af frugt og bær en vigtig del af husholdningen i hvert et hjem.

I forbindelse med udbredelsen af velfærdssamfundet i 1900-tallet kunne man efterhånden købe stort set alle former for tilberedt mad. Herved gik de gamle vaner og skikke med at samle og plukke råvarer i naturen for en stund i glemmebogen.

Back to nature!

Vi har i det seneste årti set, at lysten til at samle, plukke og forarbejde er vendt tilbage. Vi vil gerne vide, hvad vi spiser, og hvor maden kommer fra, og vi vil gerne kende historien om ophav, dyreetik og brug af jordens ressourcer. Gode, naturlige råvarer får pludseligt værdi, og med DR's „Bonderøven“ som reference, at det igen blevet in at lave sit eget syltetøj, urtesmør eller æblemost. Derudover er der et socialt aspekt, hvor hele familien er samlet omkring aktiviteterne og naturligvis selve naturoplevelsen, hvor man i fællesskab samler sine egne råvarer i naturen.

Vi er flyttet fra land til by, og vi får således ikke længere et naturligt indblik i, hvor maden kommer fra, samt hvilket skrøbeligt kredsløb vi faktisk indgår i. Derfor er det vigtigt, at vi i fællesskab med børnene samler naturens råvarer og viser dem, hvordan de efterfølgende kan bruges i madlavningen. Det gælder naturligvis også, når børnene er med til at dyrke grønsager, frugt og bær eller holde høns i daginstitutionerne.

Naturens kredsløb

Når vi anvender friske grønne råvarer fra naturen, er det vigtigt at huske på, at alt grønt madaffald (kartoffelskræller, æbleskrog, æggeskaller, vilde planter, bær, svampe osv.) igen kan indgå i naturens kredsløb og give næring til æbletræet og haven. Derfor skal vi lære børnene at kompostere det grønne affald i kompostbeholderen.



Før I går ud og samler

Vilde spiselige planter og bær findes mange steder i naturen: Langs strandene, i vores haver, på enge og overdrev og i skoven. Det er imidlertid vigtigt at overholde et par enkle huskeregler. Pluk altid kun vilde planter, bær og svampe, du kender. Lær børnene at vise deres fangst til en voksne, før de spiser. Pluk altid kun planter, hvor du ved, der ikke er sprøjtet og aldrig langs veje.

I offentligt ejede skove må du indsamle overalt, mens du i private skove kun må tage det med, du kan nå fra vej og sti.

Man må i begrænset omfang til privat brug gerne indsamle f.eks. nødder og urter, bær og svampe. Tommelfingerreglen er omkring en bæreprøvefuld.



” Vi fik besøg af Olympias far, han havde en fasan med. Vi åbnede den og så, hvordan den så ud indeni.

15 gode grunde til at vi finder og tilbereder mad i naturen

Al mad kommer jo i sidste ende fra naturen – lad os se nærmere på det!

Vi kan plante, så og høste i haven, eller vi kan finde spiselige planter og bær i naturen. Vi kan holde høns eller måske besøge en landmand med svin eller køer. På den måde får vi oplevelser med sanserne, som lagrer sig – og børnene får den første forståelse af vores afhængighed af naturen, sådan som børn nogle generationer tilbage helt naturligt oplevede det hjemme på gården.

Når børnene endvidere deltager i tilberedning af noget spiseligt i en god proces med tid til fordybelse og sanselige indtryk, oplever de en sammenhæng – ringen er sluttet. Samtidig vil mange børn opleve sig selv som en del af fællesskabet, der „skaffer“ mad på bordet, og i sidste ende får vi måske mindre kræsne børn, der ikke er bange for at smage på noget nyt.

Her på siden er der lagt vægt på ideer til at finde og anvende mad direkte fra naturen, men sidst i afsnittet er der også nogle fif til havebrug. Se i øvrigt aktiviteterne på side 32 om bålmad.

Årets gang: Generelt kan man sige, at blade og skud er bedst i maj-juni, og at bær og frugter plukkes i august-oktober, men der er naturligvis meget vide rammer og afvigelser fra år til år.

39 På jagt efter noget spiseligt fra naturen

At skaffe sig et helt måltid mad ved at samle ind i den nære natur er urealistisk. I hvert fald hvis børnene skal sætte pris på resultatet. Omvendt kan det blive en god vane altid lige at tilføje suppen og brødet nogle vilde skud eller blade, ligesom det er oplagt selv at samle ind til marmelade, saft og te. Prøv nogle forskellige retter gerne over bål, og I vil opleve, at nogle af retterne bliver en tilbagevendende og elsket tradition i jeres institution.

Det er ikke svært at komme i gang. De fleste kan kende og finde brændenælde, mælkebøtte, hylde, bøg og Hindbær, og det er nok til de første naturretter.

Derefter spillede vi vendespil, som vi engang har lavet med forskellige spiselige planter.



40 Nybegyndere kan starte hos Hyldeemor

Hylde blomstrer i maj og har bær i september. Træerne findes over alt og er umulige at gå fejl af, og de fleste børn kan lide hyldeblomstsaft, „hyldekærester“ og hyldebærssuppe med tvebakker. Tag jer god tid til processen, hvor I går på jagt efter træet og plukker for derefter at tilberede saft eller suppe – gerne over bål.



Hyldeblomstsaft: 40 hyldeblomstskærme, 2 citroner skåret i kvarte, 80 g citronsyre og 1 l kogt vand blandes og står et par dage. Der røres rundt af og til. Saften sies, og der tilsættes 1 kg sukker og 5 ml atamon pr l saft. Herefter hældes saften på atamonskyllede flasker.

Hylde suppe: Hyldebærklaser, æblebåde, hel kanel, nelliker og vand koges i ca.



20 minutter. Suppen sies og der tilsættes sukker efter smag. Knus evt. tvebakker over suppen.

Hyldekærester: Dyp nyudsprungne hyldeblomstklaser i pandekagedej og stege dem på panden – de kan spises direkte fra stilken.

Vi lavede hyldebærssaft i saftkogerens på stuen, så der duftede skønt af bær. Børnene var ivrige efter at putte bærerne i saftkogerens, alle havde jo været med til at samle sammen med familierne. Når vi spørger børnene, hvad saften er godt for, kommer svaret prompte: Forkølelse.

41 Forårssaft af birkens saft

Fra februar til maj stiger saften i birke træerne, og så kan man lave en herlig naturdrik af træets saft. Det foregår ved, at man knækker eller skærer en lillefinger-tyk birkegren af og binder en flaske fast på grenenden. Mængden af saft afhænger meget af, om man har været heldig med snittet, og om man har ramt det helt rigtige tidspunkt, hvor safterne stiger. Lykkes det ikke første gang, så prøv andre steder og andre tidspunkter.



42 Forårste

Lav jeres egen naturte. Vælg nogle planter I kender, f.eks. hindbærblade, hyldeblomst eller nye birke- og bøgeblade. Granknopper kan også bruges.

De friske blade overhældes med kogende vand og får lov at trække ca. 5 minutter. Herefter sødes med sukker. Lad eventuelt teen blive helt kold og nyd den med isterninger – jeres helt egen iste. Eksperimentér med jeres og børnenes smag og lav jeres egen teblending. Tebladene kan også tørres og gemmes til senere brug.

43 Urtesuppe

I skal bruge vilde urter, løg, bacon, vand, salt og evt. bouillonterning, pasta og fløde.

Det er sejt at spise brændenælder, man selv har plukket – men andre urter kan også bruges i denne suppe.

Der indsamles forskellige af årstidens spiselige planter, f.eks. de øverste blade fra brændenælde, skvalderkål, gedehams, røllike osv. Svits bacon i en gryde over bål. Tilsæt løg, som er skåret i ringe, og svits dem med. Tilsæt de grofthakkede urter. Tilsæt vand og evt. bouillonterninger, salt og peber. Lad suppen koge mindst 15 min. Tilsæt evt. piskefløde efter ønske. Suppen kan også suppleres med pasta og børnevenlige grøntsager.

44 Urtefrikadeller

I skal bruge skvalderkål eller vild kørvel, et løg, én liter rå, revne kartofler samt rasp og salt.



En halv opvaskebalje skvalderkål eller evt. vild kørvel plukkes, rengøres og findeles. Brug kun de friske skud, da det ellers kan blive for stærkt og bittert. Løget hakkes og blandes i. Heri tilsættes de rå revne kartofler, salt og peber. Supplér med rasp, hvis farsen er for fugtig. Det hele æltes sammen til en sammenhængende masse. Farsen formes til små frikadeller og steges i olie på panden.

45 Fladbrød med urter

I skal bruge hakkede vilde urter – f.eks. brændenælde, skvalderkål, mælkebøtteblomster og fine birkeblade samt ½ l mælk, 1 tsk. bagepulver, 1 spsk. sukker, 1 tsk. salt, 600 g mel samt olie.

Mælk, bagepulver, honning/sukker og salt blandes. Heri æltes mel og forskellige hakkede spiselige urter. Dejen formes til små flade brød og disse steges på stegepander i rigeligt olie 3-5 min. på hver side. Alternativt kan brødene formes meget tynde og bages direkte på en varm jernplade over bålet.

Tip: Snobrød kan naturligvis også tilsættes vilde urter.



46 Hjemmelavet smør fyldt med naturens urter

Der anvendes piskefløde, som har stået åben 24 timer ved stuetemperatur (for at syrne). Syltetøjsglas med låg fyldes halvt med fløden. Nu skal der rystes (i lang tid!) indtil fløden skiller i kernemælk og smør. Smørret presses i et viskestykke og saltes let. Smørret krydres med forskellige indsamlede urter, f.eks. røllike, ramsløg etc.

Træperlen og fløden hældes i syltetøjsglasset og rystes ca. 20 min. Træperlen er for, at det går lidt hurtigere. Det er en god ide, hvis man er nogle stykker til at ryste, da de mindre børn godt kan blive trætte i deres arme.

47 Smukt blomstrende pandekager

I skal bruge blomsterhoveder (hylde, mælkebøtte, vild rose, viol, tusindfryd, kløver mm), 6 æg, 3 spsk. Sukker, 1 l mælk, 400 g hvedemel og olie.

Rør dejen sammen og lad den hvile lidt, inden I bager pandekagerne.



48 Blomster-isterninger

Pluk hovederne af tusindfryd eller træk de små gule blade af mælkebøttehovedet og put dem i isterningebakker sammen med vandet. Det giver farverige isterninger til sommerfesten.

49 Kandiserede violer eller roser

Brug blade fra viol- og rosenblomster, 1 æggehvide, 1 dl flormelis, bagepapir

Indsaml blomsterhovederne og pil bladene af ét for ét. Æggehviden piskes let. Hvert blad dyppes nu i æggehvide og herefter flormelis. Det kræver finmotorik! De kandiserede blomster lægges på bagepapir og tørres et varmt og luftigt sted eller i ovnen ved max 50 grader.

50 Fyldte æbler

I skal bruge vilde æbler, smør, kanel, sukker og evt. nødder, marcipan og blomsterhoveder af f.eks. rose, tusindfryd og mælkebøtte, hvis de ikke er afblomstrede.

Skær toppen af et æble, så toppen kan sættes på som låg igen. Udhul æblet uden at der går hul i bunden. Fyld hullet i æblet med kanel-sukker og smør samt evt. nødder, marcipan og blomster. Sæt æblerne på en rist lige over gløderne i ca. 20 min. Det kan være nødvendigt at bruge stanniol.

52 Æblechips

Æbler kan tørres og spises senere. Stik kernehuset ud, skær æblet i tynde skiver og træk dem på en snor med lidt afstand i mellem. Hæng dem til tørre et luftigt, varmt sted. Hos mange isenkraemmere kan man få en hånddrevet æbleskræller. En rigtig god investering, når der skal laves chips til en hel stue!

53 Sylt bær til høstfesten

Kender i et sted med vilde hindbær, brombær eller mirabeller, er det oplagt at plukke og lave marmelade. Gerne over bål.

Vi fandt hyldebær, brombær og æbler som skulle i suppen



54 Institutionens egen urtehave

Har I ikke egnede bede, kan I bruge potter. Det kræver jævnlig vanding, men giver til gengæld mulighed for, at barnet kan få det med hjem. I kan gå efter de sikre børnesucceser: gulerødder, jordbær og kartofler, men gør det også til en naturlig del af hverdagen at have et urtebed, så der er frisk purløg, persille og dild til maden. Med tiden vil flere og flere børn prøve og blive glade for det.

Der er plantet tomatplanter, ærter, jordbær og salat i Lillekildes gård. Der vandes dagligt både af børn og voksne, med vand fra regnvandstønden

Vi følger udviklingen i naturen året rundt: Vi sår solsikker, følger og ser dem vokse, ser de får blomster og senere frø, der hvor blomsten var. Dem kan vi pille ud og så igen til næste sommer eller give til fuglene om vinteren.

Børnene var ude og hive rødbererne op af jorden og brugte dem i „monsterbollerne“. Vi blendede rødberer og puttede dem i bolledejen, så bollerne blev helt lyserøde.

Er det farligt?

I den danske natur findes der også giftige planter, men alvorlige forgiftninger er ekstremt sjældne. Det er dog en god ide at lære børnene aldrig at spise noget, før en voksen har sagt godt for planten. De almindelige giftige planter er natskygge, liljekonval, bulmeurt, dansk ingefær, gifttyde, snebær, taks og guldregn (dennes frugter kan minde lidt om ærter).

Svampe har de fleste respekt for, og nogle arter er da også meget giftige. Men de er ikke farlige at røre ved. Brug dem i dekorationer og udstillinger, indtil I kan få en erfaren svampejæger med på tur.



**Vind, vejr
og vinter**

Vejret er et skønt emne; det er der til alle tider og på alle steder, bare man går ud. Og det er netop dét, det handler om – at komme ud!

Oplevelsen af vejret begynder gerne inden døre. Vi smugkigger ud af vinduet og ser, hvordan vejret er i dag. Vi finder tegnene. Er det blæsende med drivende skyer, svajende træer eller dansende blade på jorden? Den egentlige oplevelse og forståelse af vind og vejr får vi først, når vi kommer ud og mærker blæsten ruske i håret, kulden bide i ørene eller regnen piske ind i ansigtet. Herefter kan vi begynde at sætte ord på og beskrive vores oplevelse.

Vejret og læreplanstemaerne

Alsidig personlig udvikling

Børnene lærer at fornemme, hvad de kan lide og ikke lide, og de mindste får en umiddelbar sanseoplevelse af at være varme, kolde, tørre eller våde. De udfordres og overkommer, at vinden bider, eller sneen prikker. Større børn kan få en passende udfordring ved selv at skulle klæde sig på efter vejrforholdet. Hvornår skal man have vanter og hue på? Hvornår er det en god idé med regnbukser?

Sociale kompetencer

Vi er fælles om oplevelserne med vejrfænomenerne. Vi griner af bladene og undres over istapper, tåge og torden. Der kan udspringe mange spontane fælleslege af vejret. Vi hopper i vandpytter, og vi hjælper hinanden op, når vi falder. Vi glædes sammen over den første sne.

Sproglig udvikling

Der er mange ord og udtryk forbundet med at skulle formidle vejret til andre. Både ord der beskriver, det vi sanser, og ord der fortæller, hvordan skyerne ser ud, og hvilken farver regnbuen har. Sange som: "Lille sky gik morgentur" og "Blæsten kan man ikke få at se" er dejlige at tage med ud i vejret.

Krop og bevægelse

Kroppen reagerer på vejret så husk at mærke efter. Det er fristende og indbydende ja faktisk helt uimodståeligt at være fysisk tilstede i vejret. At lukke øjnene og vende ansigtet op mod vinden, at stikke tungen ud og fange de bløde og fugtige snefnug. Danse regndans med bare tæer og store armbevægelser midt i regnen eller sidde op ad et træ og slikke solskin, når foråret banker på.

Natur og naturfænomener

Vejret er virkeligt et naturfænomen, der kan afprøves, undersøges og studeres. Skyer, der bliver til regn, sne og is der smelter til vand, regnbuen og snekrystallerne. De lidt større børn kan være med til at måle og "veje" vejret ved at etablere en vejrstation med regnmåler og vindmåler. Hvis man har en køkkenhave, er det oplagt at se på, hvordan vejret påvirker planterne.

Kulturelle udtryksformer og værdier

Mange sange handler om vejret: „Se, se, se i nat er faldet sne“ og „Blæsten kan man ikke få at se“ samt „Mariehønen evig-

glad“ er blot nogle af dem. Børnene kan udtrykke vejret kunstnerisk, f.eks tegne årstider med tilhørende vejrtyper. Man kan lave muddertegninger, snemænd, sandslotte eller smukke drager, der kan flyve i efterårsblæsten. Man kan også se på, hvordan forskellige kulturer har udnyttet vejret ved at bygge sejlskibe, solfangere og vindmøller.

Først og fremmest gælder det bare om at komme ud

Herunder to små historier fra den virkelige verden, som understreger, at vejret kan give meget mere end dét, vi voksne planlægger.

Svedehytten

I foråret 2011, da det stadig var koldt og blæsende, var jeg med til at bygge en svedehytte på legepladsen hos en udflytterbørnehave. Vi brugte flere dage på at bygge selve hytten mellem nogle birketræer. Vi lavede et skelet af rafter og overdækkede det med presenning.

Børnene fik seddel med hjem om, at de skulle medbringe badetøj og håndklæde, og flere forældre syntes, at vi var tosede. På selve dagen fik de voksne uddelegeret opgaver. Én skulle lave bål i jordhullet og varme stenene, én skulle transportere stenene fra hul til hytte, én skulle sidde i hytten og tage imod børnene, én skulle hjælpe børnene med at komme ind i hold, og én skulle tage imod dem, når de kom ud. Alt var sat i system, og forventningerne var høje. Det blev en kæmpe oplevelse, som børnene efterfølgende talte længe om. Og det var ikke svedehytten alene, der havde gjort det største indtryk. Børnene var helt oppe at køre over, at de skulle stå og vente i regn og blæst ikklædt badetøj. Aldrig havde de prøvet noget lignende. De fik lov til at mærke vejret; de blev kolde og våde, og de elskede det.

En anderledes regnvejrsdag

For nylig, da efteråret satte ind med regn og blæst, gik vi en morgen ud på legepladsen for at spise morgenmad. Det havde været tørt indtil da, men over os hang en meget mørk og truende sky. Jeg iværksatte opsættelsen af en presenning, der kunne danne et halvtag ud fra vores brændeskur. Børnene fulgte projektet med stor interesse og hjælp til, hvor de kunne; med at holde i hjørnerne på presenningen, med at hente rafter og med at flytte stolen, når jeg skulle skifte til et nyt ståsted for at banke søm i. Blæsten tog flere gange fat i det store sejl, og vi måtte starte forfra, men endelig var missionen fuldført, og et kæmpe område var dækket af for regnen. Der var bare lige en enkelt ting. Presenningen havde været brugt før, og den havde derfor nogle små huller hist og her. Det endte faktisk med, at netop utæthederne blev samlingspunktet. Lige dér – hvor al vandet samlede sig ovenpå og i koncentrerede fingertykke kaskader væltede ned igennem det improviserede tag – lige der stimlede ungerne sammen! De kom nærmest op at slås for at komme tættest på strålen. Bedst var det, når hovedet kom under og vandet ramte ned i håret, løb videre ned over ansigtet og ned under jakken. Sikke nogle hyl det udløste. Glædeshyl og dejlige børnegrin.

20 gode grunde til at opleve vejret på alle årstider

Vi bor i et land hvor „alle taler om vejret“. Det er der historiske og klimatiske grunde til. Som landbrugsland har vi altid været afhængige af vejret, og det har altid været relativt uforudsigeligt.

54 Vi taler om vejret – men vi sanser det også!

Når I taler med børn om vejret, er de kropslige oplevelser udgangspunktet. Snak om, hvad de synes, der er godt og dårligt vejr og hvorfor?

Herefter er I godt rustet til at gå ud i naturen, ud i vejret og lære mere om det. Det gør man bedst ved at bruge sanserne.

Tør I mon:

- At løbe næsten afklædte i regnvejr?
- At gå på bare tæer i sne?
- At sætte jer i en vandpyt?
- At læne jer op ad vinden?
- At dække jer med de flyvende blade?
- At glide på isen?

Giv børnene disse direkte oplevelser med vejret, det handler også om egne grænser.

55 Leg en vejrleg

En enkel leg, hvor børnene får rørt sig og grinet. En voksen er „metrolog“ og siger højt, hvordan vejrudsigten er. Børnene reagerer på en bestemt måde, alt efter vejret:

Når den voksne råber „regnvejr“, sætter alle sig med hænderne over hovedet som ly. Når den voksne råber „solskin“, rejser børnene sig på tå med armene op mod solen. Når der råbes „blæsevejr“, løber alle rundt mellem hinanden, og når der råbes „torden“, stamper alle i jorden og klapper i hænderne.

56 Regndans

I Danmark beder vi sjældent vejr-guderne om regnvejr, men det er der mange steder i verden, man har gjort. I kan jo prøve, om det virker. Aftal hvilket vejr I gerne vil have. Lad nogle børn spille tromme på f.eks. plasticspande. I andre danser rundt, mens I skiftevis bøjer jer fremover og strækker jer mod himlen. I kan synge en regndans-sang: Vi danser, vi danser, vi danser en regndans, vi danser, vi danser, vi danser en regndans (eller soldans, tordendans etc.).

57 Skyfantasier

Prøv at lægge jer og kig op i skyerne. Fortæl hinanden hvad skyerne ligner. Der er sikkert dyr, mennesker, træer mm. Det gælder om at bruge fantasien.

” Madpakkerne spiste vi i silende regnvejr. Så i dag er udegruppen blevet til „muddergruppen“. Et par dage efter hvor alt var tørt, gik børnene og ledte efter vandpytterne. De kunne godt huske hvor vandpytterne havde været og undrede sig over, hvor de blev af.

” Juli har i den grad været våd, men trods det har vi været ude hver dag. En vandpyttetur i silende regn endte med badning i en KÆMPE pyt i engen. Vi har danset regndans og sunget om regn. En tom kande blev stillet ud, og vi blandede det med hyldeblomstsaft ... Umm.

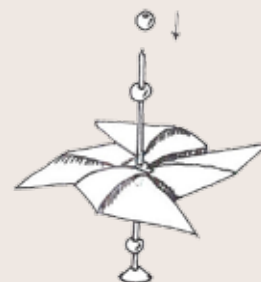
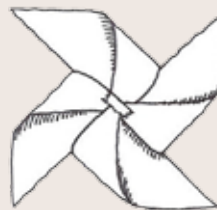
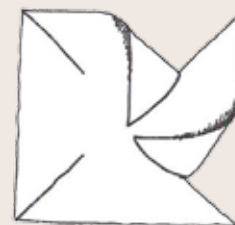
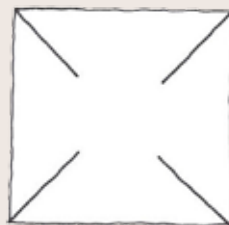


58 Lav en regnmåler

Hvor meget vand falder der egentligt på en god regnvejresdag? I kan selv lave en regnfanger og finde ud af det. I skal skære toppen af en 1½ l plastikflaske og sætte den omvendt ned i flasken, så tutten peger nedad og dermed virker som en tragt. Uden på flasken kan I sætte streger de dage, hvor der regner meget. Hvor mange mm er jeres rekord?



I kan også bare stille baljer, bøtter og fade frem når det regner – børnene elsker at samle vand på den måde og se, hvad det kan blive til.



59 Lav en lille vindmølle

Tag et kvadratisk stykke karton og tegn en streg fra hjørne til hjørne på kartonet, så I får et kryds. Klip langs stregerne i krydset, men ikke helt ind til midten af papiret. Stop ca. 2 cm fra midten. Bøj fire hjørner forsigtigt ind mod midten, så der skabes en lille lomme, der kan opfange vinden. Sæt de foldede hjørner fast til midten med tape. Tag et rundt søm og sæt en perle på sømmet. Sæt derefter vindpropellen på sømmet samt et par perler igen. Slå derefter sømmet forsigtigt fast på en blomsterpind.



En dag blæser det rigtig meget på legepladsen. „Jeg hader blæsevejre“ er der et barn der siger. „Man kan ikke se blæsten“ siger et andet barn. Og straks henter en voksen en stor drage, der flyver højt op i luften. „Nu kan du se blæsten“ siger den voksne. Alle børnene prøvede at holde dragen, så de rigtigt kunne mærke hvordan vinden trak i den.

Ud i naturen i den kolde tid

Det er oplagt, at vi skal ud i forårssolen, når de første blade titter frem, og solen begynder at lune! På de gode sommerdage kan vi ikke slet ikke være bekendt at blive inde. Men hvad med våde efterårsmåneder og mørke, kolde januardage? Motion, frisk luft og naturoplevelser skal vi have året rundt, og herunder er inspiration til jeres udeliv i vinterhalvåret.

60 De visne blades tid

En skovbund fyldt med et lag visne blade er en forunderlig oase, som giver mange timers leg. Har børnene flyverdragter på, gør det ikke noget, at bladene er lidt fugtige, selvom tørre blade, der kan kastes op i luften, er de bedste. I kan samle kæmpe bunker og lade jer falde. I kan lave spor af blade, eller I kan lave veje rundt i bladene, som man skal følge. I kan også lege gemmeleg i bladene eller gemme ting og lege tampen brænder.



Endeligt kan I lave fælde! Grav et hul og læg tynde grene over. Dæk med blade. Det er sjovt at lade sig falde i hullet og tale om, hvilke dyr man kan fange i sådan en fælde. Naturligvis må hullerne ikke være for dybe, og I voksne skal have styr på legen – men så er den også sjov, og den giver motion og sved på panden. Husk at fylde hullet efterfølgende.

61 Muddertid

Det bedste ved regnvåde efterårsdage er vandpytter og mudder. Det er banalt, men måske unaturligt for os voksne, at vi lige skal huske at give rum og tid til sanseoplevelser og kreativ udfoldelse i mudderhullerne. Børnene (og også de voksne!) kan lade sig falde i muddret, røre rundt i mudder, bygge med mudder og naturligvis male med mudder: Tag store stykker papir med ud, en dag vejret tillader det, og lav mudderbilleder!

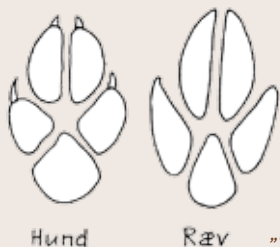
Næste gang vi tog i skoven, skulle vi selv lave vores maling. Den bestod af vand og jord, som blev til mudder. Børnene var inspireret af foregående ture og brugte grene og kogler til at male med. Børnene var ikke bange for at putte hænderne i muddret og male med det på lærredet.



62 Dyrespor

Benyt jer af mudderet eller sneen og tag af sted for at finde spor. Måske er sneen trampet til under foderbrættet. Har der været en hund eller en ræv forbi? Kan I kende forskel? Lån evt. en bog om dyrespor.

Spor er ikke bare fodspor. I kan også lede efter gnav, lorte, hulninger i sneen osv.



Hund Ræv

En dag var vi på en spontan gåtur ud over nogle marker i nærheden af børnehaven, der så vi masser af harespor. Vi fulgte nogle af dem og kunne se i den nyfaldne sne at der var 2 forskellige. Flere steder kunne vi se at de havde „leget“ eller „danset“, som børnene sagde.

Vi fandt steder, hvor vi kunne se, hvor rådyret havde spist af et træ. Usædvanligt – nok fordi den ikke kunne finde andet føde, mente ungerne.

Vi så et træ med masser af huller og fandt i en bog ud af, at det var spætten. Den kendte vi allerede, for den har lavet masser af huller i spejderhytten og også ødelagt deres flagstang. Vi har også hørt den tit, men endnu ikke set den. Vi fandt også musehuller og så en muserede i noget brænde.

Senere igen fandt vi masser af lorte fra dyr. Vi studerede dem nærmere og nu kan børnene se forskel på rådyrlort, rævelort og harelort.

63 Kogletid

Små børn er samlere, og kogler findes i overtal visse steder i skoven. I kan lege, at det er penge eller mad til den rare trolde. Og så gælder det om at samle. Store bunker af kogler kan slæbes med hjem på legepladsen, og her

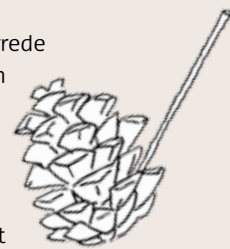


er det børnenes fantasi, der sætter grænserne for, hvad de kan bruges til. Herunder er der dog nogle ideer.

Lav dyr, nisser og trolde af koglerne. Køb øjne i hobbyforretninger og lav haler, tøj og fødder af pap, snore ståltråd og stof.

I kan også lave sansebaner, hvor børnene med fødder og hænder føler på de forskellige kogler og I kan have kasser med kogler stående klar til kastelege og trillelege.

Eller lav en vejrmåler af en fyrrekogle. Tørrede fyrrekogler udvider sig og trækker sig sammen alt efter hvor fugtigt der er i luften. Er der tørt, åbner kogleskællene sig, og er der fugtigt, trækker de sig sammen. Hvis I stikker en let, tør pind ind mellem kogleskællene på en tør fyrrekogle, vil pinden hæve sig, hvis der kommer meget fugt i luften og sænke sig, når der er tørt. I kan hænge koglen op eller sætte den i noget ler.



64 Lygtetid

Benyt den mørkeste tid til at være sammen om en hyggelig og anderledes lygtetur i skoven. Det skal være enten først eller sidst på dagen, når der er mørkest.

En lygte af mælkekarton: Toppen skæres af en mælkekarton. Der laves vinduer i siderne. Indvendigt limes silkepapir over hullerne, så lyset får farve. Lygten hænges op i et stykke ståltråd. Ståltrådshanken sættes på en pind, som barnet holder i hånden. Lygten sidder fast i et hak i pinden. Et lys i en klump ler sættes nede i kartonen.

65 Hold varmen i den kolde tid

Lav ikke-røre-jord-baner, skattejagter, find fem ting i naturen lege, fangelege mellem træerne og tilsvarende motionsaktiviteter om vinteren. Det varmer, og det kræver samarbejde.

Bålet: Det sociale samlingspunkt i den kolde tid

Ligger bålpladsen øde hen om vinteren? I grunden synd, for det er jo nu, der er mørkt og koldt, og en kop varm saft hygger dejligt. Lyset får et magisk skær i skumringen, og en voksen fortæller måske en julehistorie ... Som så meget andet tager det lidt tid at gøre det til en vane, men der er efterhånden mange institutioner, der prioriterer en ugentlig båltag året rundt.

66 Forbered vinterens hyggelige bålseancer i god tid – og skab sammenhæng i barnets år

Sørg for at have noget tørt brænde på lager. Det bedste er, hvis børnene selv hjælper med at samle brænde i løbet af sommerhalvåret. Det giver en følelse af, at man har bidraget til fællesskabet og været med til at sørge for et varmt bål på de kolde dage. Ligeså med spise og drikke. Lad børnene være med til at forberede et „forråd“ i løbet af efteråret. Hyldebærssaft og -suppe kan gemmes i fryseren, og æbler kan holde sig nogle måneder, hvis de står køligt. Varm æblerne over bålet med kanel og rosiner.



67 Brænde til bålet

Lad børnene være med, når I saver brænde til bålet. Køb eller byg selv en lille træbuk i børnestørrelse og køb save, som børnene kan håndtere. Skal der kløves brænde, kan en voksen holde øksen, mens barnet slår ovenpå med trækølle eller et træstykke. Der er god grund til at være stolt, når det lykkes.



68 Noget varmt at drikke

Når kulden bider, er det skønt at få noget varmt at drikke. Varm kakao er lækkert, men kræver konstant omrøring. I stedet kan I koge vand og servere varmt saftevand. Måske har I lavet hyldebærssaft, som ligger klar i fryseren?

69 Noget at spise – f.eks. suppe eller varme berlinere

I kan tage madpakkerne med ud og spise dem ved bålet. Bed forældrene om at lave klapsammenmadder, som er lettere at styre. Lav også rigtigt vinter-bålmad: Bålpannen og snobrødsspindene skal ikke gemes væk om vinteren, men det mest oplagte er dog alligevel suppe. Brug bacon, bouillon og grøntsager skåret hjemmefra og tilsæt evt. pastaskruer. Bålsuppe i regnvejr er i øvrigt en ganske særlig oplevelse.



Granly-børnenes favoritmad er hyldebærssuppe over bål. Det varmer, det farver fingrene og så smager det mums!

Ved juletid er det lækkert at koge berlinere over bål.

Lav en almindelig snobrødsdej, og fordel den i små portioner, som puttes i frostposer. Giv de børn, der har lyst, en pose ind på maven under flyverdragten til hævning. Dejen formes til små boller, der koges i palmin. Bagefter rulles bollerne i sukker. Palminen gemmes og bruges til fuglekugler.

70 Sociale aktiviteter ved bålet

Ved bålet er der lunt, så her kan I også lave fuglekugler af kogler og fedt. I kan snitte en fortællepind, brænde lerskåle eller pudse træfigurer fine med sandpapir og andet håndværksarbejde.

Vi snittede selv kageruller til at rulle fladbrød ud med. Senere lavede vi også piskeris til at piske fløden til smør.



Jul uden døre

Det er en tradition i mange institutioner, at samle ind til juledekorationerne i december måned. Men der er mange andre muligheder for at flytte nogle af juleaktiviteterne udenfor.

71 Pynt træet med levende fugle

Hvorfor tage juletræet indenfor? Hvis I mangler plads inden døre, er det oplagt at pynte et juletræ udenfor i stedet. Her kan børnene danse ligeså vildt de vil, og træet drysser ikke. Når juletræet er blevet rejst ude på legepladsen, skal det selvfølgelig pyntes med hjemmelavet pynt. Hvis man vil have levende „pynt“ på træet, kan man lave et „fugle-juletræ“ ved at pynte det med alle mulige fuglelækkerier. Mange af disse lækkerier frister også børnene, så det er en god idé at have et stort lager, så alle kan få. I kan bruge:

- små røde æbler
- fuglekugler (fyrretræskogler dyppet i palmin)
- nøddekrans (hasselnødder trukket på ståltråd)
- fugleneg af korn bundet i små bundter
- kokosbidder af frisk kokos
- tørrede æbler i skiver på snor
- hyben fra efteråret, kan også sættes på en snor
- birkekræmmerhuse med solsikkekerner i (kræmmerhuse laves ud af en cirkel skåret i tynd birkebark)

Vi tog på tur til en granskov i nærheden og samlede en masse store grankogler. Vi tørrede koglerne, så de åbnede sig og puttede svinefedt blandet med fuglefrø ned i alle åbninger.

72 Koglenisser

Fyrrekogler kan bruges til at lave små nisser med. Lav en lille krans af en piberenser og lim den på bunden af koglen, så den kan stå. Oven på koglen limes en hel hasselnød som hoved. Man kan tegne ansigt på det flade stykke af hasselnødden samt give nissen en lille filtnissehue på.

73 Juletræet laves til uroer

Når juletræet er tømt, kan det være sjovt at lege med. Børnene kan flytte rundt med det på legepladsen og lave huler omkring det.

Når det skal fjernes helt, kan I save det i stykker – hver grenkrans for sig. På den måde kan I lave små kunstværker. Børnene kan med kartoffelskrællere eller knive skrælle barken af og lave flotte uroer ved at binde naturting fast til de enkelte grene. Skru et øje i stammen til ophæng.

Vi laver fuglefoder der IKKE kræver smeltet fedt.: I 4 plastikposer fordeler vi ½ kg palmin og deri hælder vi så fuglefodret. Slå knude på posen. Så kan børnene ælte det sammen.

Vi sad rundt om bålet mens sneen dalede og spiste æbleskiver med Mariannes hjemmelavede jordbærsyltetøj.



**Naturen
bevæger os**

Det er med kroppen, man er til stede i verden og er i kontakt med tingene og livet selv, og det er som krop man taler, anerkender og bliver til den bevidsthed, der tror, den er noget i sig selv.¹

Bevægelse og fysisk aktivitet er med til at styrke barnets hjerte, muskler, knogler og led. Herudover er det sjovt og giver energi. Alsidige kropslige færdigheder giver ligeledes barnet positive bevægelsesoplevelser, som kan være med til at øge barnets selvværd. Som også den danske hjerneforsker Kjeld Fredens har påpeget, foregår barnets læring igennem bevægelse og handling: „Måske er bevægelse så fundamental en egenskab ved tilværelsen, at kun det, der forandrer sig, kan bestå. Men det skal opleves. Det er det, barnet gør“.

Aktiviteterne skal være rummelige. Det vil sige, at børn på forskellige niveauer skal imødekommes indenfor aktiviteterne. Det gælder både mht. alder, køn, færdigheder, adfærd, interesse og motivation.

Endelig skal der være aktiviteter, hvori børnene har mulighed for fordybelse.

Kropslig viden og kropshistorier

Jeg er meget optaget af at arbejde med *kropslig viden og kropshistorier*. Det drejer sig om det kropslige i livet, altså om kropslig væren som eksistentielt vilkår. Det drejer sig om de voksne som kropslig aktiv, og hvordan de voksne via deres profession opstiller rum og rammer for børnenes kropslige bevægelser.

Dette gælder naturligvis også, når vi er i naturen og på legepladsen. Her er det ligeledes vigtigt, at have fokus på kroppen og hovedet, samt de kropslige betingelser nutidens børn er underlagt. Hvordan kan man som pædagogisk personale f.eks. forholde sig til og arbejde med filosofien: „Heller huler i hovedet end huler i udviklingen“?

Det er meget afgørende, hvordan den pædagogiske proces *muliggør kropshistorier*. Børnenes muligheder for bevægelse er et vigtigt omdrejningspunkt, da fysisk aktivitet er vigtig for børns udvikling og sundhed. Hermed bliver bevægelseslege centrale for udviklingen af barnets motorik og *en gode fornemmelse i kroppen*. Bevægelseslege kan påvirke børns selvopfattelse og deres sociale læring i positiv retning – altså give glade og nysgerrige børn.

I følge Mogens Hansen er „en viljestyret opmærksomhed en grundlæggende betingelse for at lære“². Han mener, „at vores hjerne er indrettet til at få informationer fra aktivt kropsforbrug, sansning og udforskning“. Derfor er det vigtigt, at mennesket har en god motorik og et velstimuleret sansesystem. Børn skal vokse op på ujævnt underlag for at få styrket deres opmærksomhedssans og deres krop. De skal rulle ned ad bakker, klatre i træer og springe ud i „afgrunden“. Men mange daginstitutioner (og skoler) er blevet asfalteret, så børnene kan køre mooncar uden forhindringer (jvf. Mogens Hansen). Mulighederne bliver på den måde indskrænket. Naturen derimod forandres hele tiden, og byder på uendeligt mange muligheder.

Fysisk aktivitet som grundlag for en sund udvikling

Flere undersøgelser viser, at børn, der er fysisk aktive, har større selvtillid, er gladere og har større stresstærskel end inaktive børn. Børn, der er mere fysisk aktive end gennemsnit-

et, klarer sig godt i de boglige fag. Man kan kun i ringe omfang senere i livet kompensere for manglende vægtbærende fysisk aktivitet i barndommen.³

Når vi fødes er kun 30 % af vores nervecellekapacitet afsat til brug. 70 % venter på stimulation fra det omgivende miljø.⁴

For at børn har overskud til at lære, skal de have en vis social, fysisk og psykisk sundhed, og de skal være trygge i det sociale rum, de er en del af. De skal opleve, at der er en sammenhæng i deres liv, hjemme og i børnehaven, og deres aktiviteter skal føles meningsfulde og værdifulde både for børnene selv og for andre.

Børn der både socialt, fysisk og psykisk er sunde og velfungerende, er parate til at lære, og nok så vigtigt; de har lært at lære. Det vil sige, at de har udviklet redskaber og lært at begå sig i nye situationer (f.eks. leg eller andet samvær med andre børn) med en følelse af selvværd og selvtillid.

De voksne som aktive medspillere

Pædagogerne skal være villige til at lege og lære, de skal kunne begejstres og give den gode fortælling om kroppen og væren i naturen videre til børnene. Pædagogerne skal være bevidste om, at læring også sker i kraft af imitation og efterligning, at læring sker i fællesskabet, og at det fysiske rum har betydning for, hvilke læringsmuligheder børn får. Pædagogerne har ansvaret for at skabe et sted, hvor der er godt at være, for så vil det også blive et godt sted at lære.

Hvis man vil gøre sig forhåbninger om, at børn skal være lærevillige, ja så må det samme krav stilles til pædagogerne. De voksne skal gennem ord og handling vise, at de er villige til at udforske verden og parate til at lære noget om sig selv og verden. Som Louise Windfeldt skriver i *Guldguiden: Nysgerrige voksne giver nysgerrige børn*.⁵ Det væsentlige her er *de voksnes engagement, nysgerrighed og lydhørhed* overfor børnenes signaler.⁶

Legen som værktøj til kropslig udvikling og læring i øvrigt

Jeg vil anbefale, at man som pædagogisk personale anvender leg som et fagligt værktøj i det pædagogiske arbejde, og at man altid husker på, hvordan leg kan bruges som en faglig kompetence i bevægelsesaktiviteter.

Børn har brug for at afkode kropslige spilleregler i leg. De har brug for inspiration og at være tæt på andre børn og voksne,

Forskning om udeliv og sundhed

Det er påvist, at børn der opholder sig i naturen i højere grad udvikler deres motorik, balance, fysisk formåen og „påhitsomhed“. De er også mindre syge end børn, der er mere inden døre.

Læs mere om diverse forskningsresultater vedrørende udeliv og sundhed på www.gronnespirer.dk og www.udeskole.dk

som kan vise dem, hvordan man skal lave kropslige aktiviteter. Personalet har et særligt ansvar for at lære børn at lege og dermed være kropslige – både i det uformelle og det formelle rum.

Der er flere dimensioner for læring, når barnet er i gang med leg eller at bevæger sig. Der kan være fokus på læring gennem bevægelse, som en faktisk viden om kroppen og bevægelser (hjertet slår og pumper blodet rundt i kroppen). Ligeledes kan der ske læring via bevægelse, hvor læringens mål faktisk ligger udenfor legen eller aktiviteten. Barnet udvikler for eksempel sociale kompetencer, selvtillid og lignede. Der kan naturligvis også være tale om læring i bevægelsen, hvor målet er bevægelsen i sig selv. Her repræsenterer bevægelsen og legen kropserfaringen, og har i kraft af denne sin egen værdi.

Det har afgørende betydning for stimulerende opvækst, at institutionerne har de nødvendige rammer for udvikling af barnets kropslige kompetencer. Helt konkret skal der være plads og faciliteter til sanselige udfordringer og kropslige udfoldelser i bevægelsesmiljøer, og her er naturen en fantastisk rum. Det er nemlig gennem en aktiv brug af krop og sansning, at børn oplever bevægelsesglæde. I naturen kan barnet i øvrigt træne det, at få retning på sin opmærksomhed „så man ser, sanser, opdager og oplever fokuseret“. En kompetence, som får mere og mere opmærksomhed i disse år.

Bevægelsesglæde og kropsudfoldelse er præget af det uforudsigelige; pjat, larm, grine, falde og slå sig, give sig hen fordi det er sjovt, mærke at være til. Sådan er det at være menneske, og det kan ingensinde rationaliseres og indfanges af metodebevidste læreplaner og evalueringer.

” Vi fulgte børnenes små og store initiativer og lagde vægt på at møde børnene, der hvor de er i deres forståelse og udvikling. Derudover trænede vi motorikken ved at tumle, løbe og trille i klitterne



Referencer

- 1) Merleau-Ponty. Kroppens fænomenologi. Det Lille Forlag, 1994.
- 2) Børn og opmærksomhed af Mogens Hansen (f. 1936) (2005)
- 3) Bente Klarlund (2005): „Børn og motion“, Nyt nordisk forlag.
- 4) Hart, Susan (2006): „Hjerne, samhørighed, personlighed“, Hans Reitzels Forlag
- 5) Guldguiden, artikel af Louise Windfeldt.
- 6) IBID



” Vi kom frem til det store hul med dejligt græs og skønne skrænter. Her blev motorikken brugt på alverdens måder – der blev løbet, kravlet, trillet og rutchet. Det var gulf for grovmotorikken. Finmotorikken skulle også bruges, for der var regnorme og bænkebidere, der skulle samles op og undersøges. En skøn dag med masser af bevægelse og fordybelse

18 gode grunde til at bevæge sig i naturen

Bevægelsesglæde og kropslighed grundlægges i barndommen og kan spare den enkelte og samfundet mange bekymringer og ressourcer senere i livet.

Ingen steder er den positive sammenhæng mellem børns udvikling og ophold i naturen mere veldokumenteret, end når vi taler om fysisk aktivitet; børn bevæger sig mere og også mere alsidigt i naturen, hvor mere stereotype legeredskaber ikke begrænser fantasien.

Der er ingen tvivl om, at børneinstitutionerne har en stor del af ansvaret for børns kropslige udvikling, for det er i dagtilbuddet, børnene tilbringer det meste af deres aktive tid.

74 Brug taktilsansen – sans med fødderne

Af med skoene og mærk naturen. I skoven, på engen eller legepladsen kan I spontant smide sko og strømper, og med åbne og lukkede øjne mærke underlagets variation. Mos, sten, skaller, agern, jord, grene og græs føles alt sammen forskelligt under tæerne.

Lav også sansekasser med naturmaterialer til hænderne. Lav huller hvor små hænder kan stikkes ind. Hæng dem op på væggen udendørs. Indholdet skiftes jævnligt.

Vi lavede en sansesti til fødderne, hvor vi gravede opvaskebaljer med i jorden i en række. Baljerne blev fyldt med forskellige materialer f.eks. sten og kogler.

75 Forhindringsbane

På tur i skoven kan I lave en „instant-forhindringsbane“. I skal bruge, hvad I kan finde af grene til at lave for-

hindringer, som børnene skal over eller under. Måske er der naturlige forhindrede, som er svære at komme forbi. Lav gerne banen på en skrænt eller gennem et buskads med særlige udfordringer. Hvis I har medbragt tov og presenninger, kan banen udvides med en mørk tunnel og en tovbro.

76 Træn vestibulærsansen

Det er ikke nemt at gå eller løbe ned ad en skrænt, men det er sjovt! Prøv også at holde hinanden i hænderne mens I løber. Det er god balancetræning. Eller hvad med at gå baglæns, trille, rulle eller slå koldbøtter! Det er vestibulærsansen, der holder rede på op og ned. Bemærk at børnene stadig har deres vestibulærsans intakt, mens vi voksne bliver dårlige, når der vendes op og ned på vores hoveder. Den slags kan heldigvis trænes.

Rebaktiviteter

Et tov kan udvide jeres repertoire. Brug det til at trække hinanden op ad skrænterne med eller bind det fast øverst på en særlig god skrænt. Lav en gyng, slæb en stamme, eller før en rebbane rundt mellem træerne, så I kan gå med lukkede øjne og én hånd på tovet.



77 Gyng i skoven

Vær klar med en emitteret gyng, når det rette træ byder sig til. Find en solid kæp og bind et tov fast midt på. Bind gytgen op i en gren. Gytgen kan være en fast aktivitet, hvor som helst I holder pause.

79 Følg rebet

Sanser og motorik udfordres, når man med bind for øjnene alene eller med en hjælpende hånd følger et reb. Bind et reb på 10–20 meter rundt mellem træerne, gerne både højt og lavt. Nogen børn elsker det, andre synes, det er for vildt.

Vi lavede en motorikbane, hvor de skulle føle på tingene med bind for øjnene. Der var en lang snor med fire ting fra naturen: en sten, en gren, en kogle og noget gran. På jorden lå de samme ting blandt flere andre ting – børnene skulle pege på de ting de mente de havde følt på snoren. De fik styrket sanserne og finmotorikken – de havde det sjovt!

78 Tovbroer over grøfter og vandløb

I skal binde et tov op cirka 50 cm over jorden og et andet tov i børnenes brysthøjde. Stram rebene godt ud før børnene begiver sig ud på forhindringen.

80 4-mands tovrækning

Af et lukket reb dannes en firkant. I hvert hjørne står et barn, som på „start“ skal trække udad i tovet og på den måde nå et mål (f.eks. tørklæder) placeret på jorden lidt væk fra hvert barn.

Lege i naturen

Bevægelseslege har masser af vigtige funktioner både kropsligt, socialt og følelsesmæssigt. Det er oplagt at bruge naturen som ramme. Nedenstående lege giver derudover børnene viden om naturen.

81 De uopdragne egerninger

Det er oplagt at lege denne særlig form for „spark til dåse“ i et trærigt område. Lad et par stykker være „mor- og faregern“ og lav en „egernrede“ på jorden. Det er nu meningen, at egerningerne skal gemme sig mellem træerne, – de vil ikke hjem. Hvis mor eller far ser en unge råber de: „Nanna kom hjem“, og nu skal Nanna blive i reden, indtil en af de andre egerninger når uset hen til reden og befrier alle ungerne ved at råbe: „Alle egerne kom ud og leg“.

82 Billedlotteri mellem træerne

Hvorfor spille billedlotteri ved et bord inden døre? Kopier alle brikkerne over på nogle A4 ark (3-4 brikker på hvert ark) og laminér arkene. Klip hul og bind en snor i arkene. Kopiér spillepladerne over på papir, gerne flere af hver, så alle børn har en plade de kan krydse på. Ude i skoven hænges de laminerede ark med brikkerne op i træerne, og nu kan børnene i grupper eller enkeltvis løbe rundt og genfinde deres egne brikker og krydse på deres „plader“.

83 Vand til marken

I denne leg skal I bruge en kop til hvert barn og to spande til hver gruppe. Der er ca. 20 meter mellem spandene, den ene er fyldt med vand. Grupperne skal nu sammen bringe alt vandet fra den ene spand til den anden spand ved at løbe med vand i kopperne. Den gruppe der først har bragt alt vandet „ud i marken“ har vundet.

84 Find din mager

Giv hvert barn et billedkort af et pattedyr. De må ikke vise kortet til de andre, men kun selv se det. Der er to muskort, to egerkort etc. Nu kan legen begynde. Børnene skal gå rundt mellem hinanden og prøve at finde deres makker ved at bevæge sig som dyret, sige som dyret eller på anden måde

imitere dyret (baske med vingerne som en solsort eller krølle sig sammen som et pindsvin). Når man har fundet sin makker, tager man ham eller hende i hånden.

85 Alle mus – gem jer!

I denne gemmeleg kommer børnene til at bruge deres kreative sider og bruge kroppen, samtidig med at de lærer om fødekæden.

Tegn masker af mus, musvåge, ugle og ræv på et stort stykke hvidt karton, så det passer til et barneansigt. Lav én musvågemaske, én rævemaske og én uglemaske. Lav musemasker til resten. Lad børnene klippe maskerne ud, lav hul til øjnene og farvelæg maskerne. Sæt en elastik i.

Inden legen sættes i gang, kan I fortælle om, hvordan musvågen fanger mus. Den kredser rundt oppe i luften til den får øje på musen. Så styrtdykker den ned og fanger den med sine stærke kløer. Fortæl hvordan ræven også spiser mus og om, at den har en meget god lugtesans, så den let kan finde musene. Fortæl hvordan uglen kan høre musene under sne eller blade om natten. Giv nu børnene hver sin maske på. Musene starter med at løbe ud og gemme sig, og nu skal musvågen, uglen og ræven finde dem alle.



86 Alle mine museunger kommer hjem!

Vi kender legen med kyllingerne, der bliver kaldt hjem. Denne variant handler om musene og deres tre naturlige fjender: ræven, uglen og musevågen.

På marken i det høje græs bor musemor med sine unger. De løber og leger ovre i skovbrynet, men nu er det tid at komme hjem. Men husk! Det er farligt at bevæge sig hen over det åbne terræn, for her lurer faren!

Vælg et barn som er ræv, ugle eller musevåge. De andre børn står bag en streg klar til at løbe. Når moren kalder sine unger hjem, må ræven forsøge at fange dem, indtil museungerne når hen over stregen, der markerer musenes hjem. De mus, der bliver fanget, må selv vælge, om de vil være ræve, ugler eller musevåger.

Er det en menneskeret at forstuve en ankel?

Det er klart, at når vi udfordrer kroppen, får vi også skrammer. Børn udvikler sig ved at tage chancer, men det har naturen taget højde for: Børns led og knogler er særligt bløde og elastiske. Leg og fysisk aktivitet skal dog forgå forsvarligt og uden at de voksnes nerver bliver overbelastede. Balancen mellem „vat“ og „skrammer“ er en vigtig snak pædagogerne i mellem, og måske også et emne for et forældremøde.

87 Svingfigur med dyr

De fleste kender legen, hvor en butiksindehaver skal sælge mærkelige svingfigurer til en køber. I denne udgave er det en „skovfoged“, som (med hjælp fra en voksen) svinger de andre børn, som lander i forskellige stillinger. Dyrefigurene skal stå helt stille, mens skovgæsten (et andet barn) går med skovfogeden rundt og får fremvist alle skovens dyr. Skovfogeden kan sætte liv i dyrene ved at trykke på „tænd-knappen“. Nu begynder dyret at bevæge sig og skovgæsten og skovfogeden skal gætte hvilket dyr det er, hvorefter det slukkes igen. Når alle dyrene er prøvet af, kan skovgæsten vælge et dyr med hjem. Herefter bliver der liv i skoven, og alle dyrene sætter i gang på samme tid!

88 Rovdyr og byttedyr

I denne leg skal rovdycet (ræven) fange byttedyrene (musen og egernet) kun ved brug af høresansen. Alle børnene stiller op i en rundkreds og tager hinanden i hånden. Tre børn står i midten af rundkredsen. Den ene er ræv, den anden mus og den tredje er egern. Musen og egernet får en klokke bundet fast på benet, ræven får en tørklæde bundet for øjnene, så den ikke kan se, og nu kan legen gå i gang. Ræven jager om natten og skal bruge sin formidable lyttesans til at finde sit bytte. Alle tre må bevæge sig frit rundt inde i rundkredsen, men de må ikke smutte udenfor. Hver gang musen eller egernet bevæger sig, kan ræven høre klokkerne ringe, men det er dog svært at fange dem alligevel.

Gør legepladsen til et aktivt naturrum

Hvad med jeres legeplads? Er den, hånden på hjertet, god nok til at udfordre halvtreds 3-6 åriges motoriske udvikling hver dag? Karruseller og klatrestativer er dyre og udfordrer motorikken på en temmelig stereotyp måde. Herunder er nogle billige ideer til, hvordan I bringer naturen og de motoriske udfordringer ind på legepladsen.



89 En byggeplads for små håndværkere

Indret et „entreprenørområde“ på legepladsen, hvor der er forskellige materialer til rådighed, som børnene kan flytte på og bygge med. Her skal ikke ryddes op for tit! Bed forældrene medbringe grene, juletræer, brædder, store sten og lignende, der kan bruges til byggeriet. Snore og tynde presninger giver flere muligheder. Et transportabelt værktødsrum med først og fremmest søm, skruer, skruetrækker og hammer giver mulighed for, at de små håndværkere kan bearbejde ovenstående samtidig med, at de udfordrer finmotorikken.

Vi etablerede et graveområde på legepladsen både i børnehaven og vuggestuen. I børnehaven er området afgrænset af stolper, mens der i vuggestuen er lavet en bunke med jord på et græsstykke. Vi fik leveret et læs jord, og børnene hjalp med at køre jorden hen hvor det skulle være. Efterfølgende er jordbunkerne blevet brugt, når børnene har leget arbejdsmænd eller når de har gravet huller.

90 Træstammer – naturens legeredskaber

Hele træstammer kan ofte købes gennem skovdistriktet eller på et savværk. Store træstammer giver mulighed for mange timers fantasifuld leg. Det gode ved stammer

og andre naturmaterialer er, at de ikke er forudbestemt til en bestemt type lege, men pirrer fantasien. Grav eventuelt stammerne skråt ned i jorden, så børnene kan klatre op. En stor stamme med et bræt på tværs fungerer som vippe med mulighed for eksperimenter. Hule træstammer lægges frem som musikinstrumenter.

Udhulede stammer kan også bruges til opsamling af regnvand. Lad dem ligge fremme i sandkassen. Der er kamp om de fyldte stammer efter en regnbyge. Vær opmærksom på, at de største stammer skal ligge stabilt.

91 En grøn tunnel er æstetisk og får os ned på alle fire

Form en tunnel ud af hønsenet. Den kan afstives med grene. Plant klatreplanter (tornløs brombær, arkitektens trøst eller lignende) op ad tunnelen, som hurtigt bliver grøn og hemmelig.

Da vi er en ny institution, valgte vi at lave en grøn tunnel for at få mere natur ind på legepladsen. Sammen med børnene lavede vi skelettet af grønt trådnæt og plantede tornefri brombær op af. I løbet af de næste par år regner vi med at det skal vokse til og dække tunnelen samtidig med at børnene kan opleve glæden ved at plukke og spise brombær.





Den lille kunstner i naturen

Naturkunst med børn

Har du nogensinde prøvet den der helt specielle magiske stemning, der kan opstå, når man sidder en flok mennesker og 'sysler' sammen? Efter et stykke tid bliver man fuldstændig opslugt af det, man laver. Man mister fornemmelsen af tid og sted, og man føler næsten, at man sidder i en koncentreret boble, hvor der ikke eksisterer andet i verden. Det ene øjeblik kan der være musestille fordi folk koncentrerer sig, det andet øjeblik pludres der løs, og snakken går bare rigtig, rigtig godt. Det er dét, vi ofte oplever her på Naturskolen, når vi sidder omkring brændeovnen eller bålet og sysler efter en lang indsamlingstur i skoven. Børnene bliver helt opslugte af det, de laver, uanset alder. Det er også en speciel situation: En god frisk gåtur i skoven, én på opleveren, røde kinder, masser af ting man må samle ind og havemed hjem, masser af frisk luft, energi og begejstring og så bum, ind i varmen og sidde med alle de små skatte, man selv fandt derude. Motivationen er stor, for ofte vil børnene gerne nå at lave alle de ting, vi viser dem: Kogledyr, pindemænd, mostrolde, uroer, halskæder, blomsterpostkort, stenmariehøns, kastanjedyr, lysestager og hvad vi ellers har fundet på til dem den dag. Formålet med det hele er ikke blot, at børnene skal producere noget naturbrugskunst ud af det, de fandt i skoven. Formålet er i lige så høj grad, at forsøge at give børnene den gave det er at få lov til at fordybe sig for en tid, uden fornemmelse af tid og sted,

En kontrastfyldt aktivitet

Det fine ved at lave natur-brugskunst med børnene er, at det er en kontrastfyldt aktivitet. Det er en god blanding mellem at få brugt alle sanser, at være fysisk aktiv og at sidde stille:

1. Sanserne kommer på ekstra arbejde, når børnene går ude i skoven og samler ting. De må have øjnene med sig og kigge godt ned i det brune eller grønne, der udgør skovbunden, for lige præcis at finde de kogler, nødder, grene og blade, de nu skal bruge. Skoven dufter af alt muligt, hvor end de kommer frem. Ørerne folder sig ud for at lytte efter dyr, vandløb, knækkende grene og blade, der rasler i vinden. Følesansen arbejder på højtryk, idet børnene jo kommer til at røre ved alt muligt mærkeligt; blødt mos, rufflede kogler, runde nødder, stikkende grangrene, skrøbelige blade etc.
2. Det fysiske aspekt kommer naturligt ind, når børnene på indsamlingsturen går i ujævnt terræn udenfor stierne, kravler op og ned af skrånninger og væltede træer og kæmper sig gennem visne blade og krat for at finde de ting, de skal bruge.
3. Flow, fordybelse og kreativitet. Når man efter den oplevelsesrige tur i skoven skal sidde stille og lave noget ud af det, man fandt, oplever vi ofte, at børnene er meget engagerede i det, der skal laves. De har en større entusiasme og et større ejerskab, og de ser en større sammenhæng, netop fordi de selv har fundet alle de materialer, de nu skal arbejde med. For børnene er det herligt at opleve, at alle de indsamlede blade, kogler, mos og grene ude fra skoven, pludselig kan blive transformeret til skægge figurer og brugskunst. Pludselig er naturen blevet til noget

konkret brugbart, man kan se på med nye øjne – tingfinder-øjne. Naturen bliver pludselig et sted, hvor det bliver ekstra skægt at gå på opdagelse og lade fantasien flyde.

Det er blandingen af disse tre elementer: Gang i sanserne, fysisk aktivitet og fordybelsen, der sammen giver den helt store gode naturoplevelse, som vi her har mulighed for at give børnene.

Så der er kun et at sige: Brug naturen i det kreative. Lad dig inspirere af ideerne på de følgende sider her i bogen. Du vil sikkert opleve, at børnene får produceret de vildeste ting, der langt overgår det, vi voksne kunne have fundet på.

Rigtig god fornøjelse!



19 gode grunde til at bruge naturen kreativt

En del ansatte i dagtilbud er meget kreative, og har deres bedste timer, når de sammen med børnene fordyber sig i en skabende proces og skaber små kunstværker. Dette kan naturligvis foregå udendørs, og naturen kan give de kunstneriske udfoldelser ekstra dimensioner samtidig med, at børnene lærer noget om naturen.

92 Syng om naturen

Der findes et utal af sange, der handler om naturen. Gør det til en vane at synge nogen af dem, når I er på tur. I kan have et lille repertoire klar, så der er sange til forskellige lejligheder; En sang når I er i skoven, en sang når I finder en myrretue, en sang om foråret og en sang når det rigtigt blæser.

Forslag til natursangsmappen: *Højt på en gren en krave, Blæsten kan man ikke få at se, Godmorgen Sol, Mariehønen Evigglad, Der er så fuld af sjov inde i en skov, Forår forår kom nu snart osv.*

93 Børnehavens sang og dans om naturen

Mange børn digter deres egne ord til melodier de kender. Arbejd bevidst med denne kreative side og vend jer til selv at digte mens I går. Lav en sang, der handler om jeres tur. I kan for eksempel synge om de dyr, træer eller andre ting i naturen, som I ser, eller om det der er sker undervejs:

Tag udgangspunkt i en enkel melodi, f.eks.: Skorstensfejeren gik en tur:

*Liljehuset var på tur, liljehuset var på tur,
var på tur, liljehuset var på tur
Så så de en lille fugl, så så de en lille fugl,
lille fugl, så så de en lille fugl
Så fik Luna næseblod, så fik Luna næseblod,
næseblod, så fik Luna næseblod*

I kan også udvikle jeres sang, så til bliver en tornerose-sangleg, hvor I danner en kreds og nogle børn kommer ind i midten af kredsen, ikke som den onde fe eller gode prins, men som den lille fugl, den store grøn frø, en sjov sort snegl, en tissemyre og hvad sangen i øvrigt handler om.

94 Klog på naturen ved at male den

Børn tegner ofte træer, blomster og sommerfugle med fri hånd, men hvad med at være tilstede og se godt efter, hvordan tingene i virkeligheden ser ud, og så tegne dem mens man er opmærksom?

Naturvejleder Anne Richardt fra Rudeskov Naturskole om akvarelmaling og det at være opmærksom og genkende naturens former:

Vi kan gå på opdagelse i naturen efter mønstre, vi kan tegne, og vi kan arbejde med det vi ser og lave smukke akvarel-billeder. Naturen gemmer på en mangfoldighed af mønstre, der kan inspirere til kreativitet. Alle børn kender hjertet, der kan vi starte, og senere kan vi finde andre spændende former og mønstre, det kan være snegle eller mønstre, der ligner fjer. Hvis vi går på jagt i naturen efter et genkendeligt

motiv som hjertet, kan vi for eksempel finde skovsyre, majblomst, åkande og kærmysse i skoven. Alle er de ens i deres hjerteformede blade og alligevel så helt forskellige.

Naturen som udtryksmiddel

Vi kan understøtte børnenes evne til at se og genkende detaljerne i naturen og udtrykke deres oplevelser i billedkunst. Børn fascineres af at tegne og male. De bruger, hvad de har indhentet af viden om naturens mønstre, de arbejder koncentreret og de nyder det færdige billede.

Når vi tegner organiske former, skal de være nemme at gå til. Det er ikke så vigtigt, om det hjerteformede blad på blomsten er på den ene eller den anden måde, bare det er et hjerte, der vender med spidsen op eller ned, som på den rigtige plante vi har studeret. Som kunstpædagoger må vi være i stand til at forenkle motivet for børnene og lægge vægt på, at det er glæden ved at tegne og male og udtrykke sit eget billede, der er det vigtige.

Det er sådan en fantastisk oplevelse at sidde ude i naturen og tegne og male. Bare det at være der, hvor motivet er på sin virkelige plads. At sidde derude med alle sanser og lugte til fugtigheden af skovbunden, og lytte til skovens lyde medens vi tegner. Vi lærer nye planter at kende, og børnene lærer at genkende former. De inspireres ved at se på hinandens tegninger. Det var en ny og god oplevelse for os at male derude i naturen.



95 Lav selv pensler

Har I adgang til tagrør, kan I hurtigt lave jeres egne pensler. Knæk blomsterstanden (tagrørens brune dusk) af, den udgør penslens hår. Stik dusken ned i et andet stykke tagrør på ca. 10 cm. Det er skaftet. Klip blomsterstanden til, så der kommer et lille penselhoved. Så er penslen klar. Penslens kvalitet afhænger af årstiden, og hvor udsprungen blomsterstanden er.

Vi maler billeder med fasanfjer.

96 Lav selv maling

I kan selv lave flot naturmaling af kul, fin jord og murstens-stumper, som slibes til et fint pudt med sandpapir. Bland pulveret med æggehvite og lidt glycerol (købes på apoteket). Malingen må ikke blive for våd, så tørrer billederne for langsomt.



97 Mal med blomster, bær og saft

Prøv at plukke græs eller blomsterhoveder af gule, blå og røde blomster og mal med dem på et stykke karton. I kan eventuelt begynde med at tegne en blyantstegning, som I farvelægger. Brombær og hylde maler kraftigt, og det gør rødbedesaft også. Prøv med pensler eller mal med bær og rødbedestykker direkte på papiret.

I marts afholdt vi fernisering, hvor alle børn præsenterede deres kunstværker og solgte dem.

98 Mal med akrylfarver på store sten

Tag på stranden eller andre steder, hvor I kan finde store flotte sten. Når I kommer hjem så vask stenene. Når de er tørre, kan I begynde at tegne og male på dem. På lyse sten kan I begynde med at tegne med blyant eller en tynd tusch. På den måde kan I rette figuren til. Mal på stenene med akrylmaling. I kan male edderkopper og mariehøns eller blomster, blade, fisk og måske en sol. I kan lægge stenene ved indgangen som en flot velkomst.

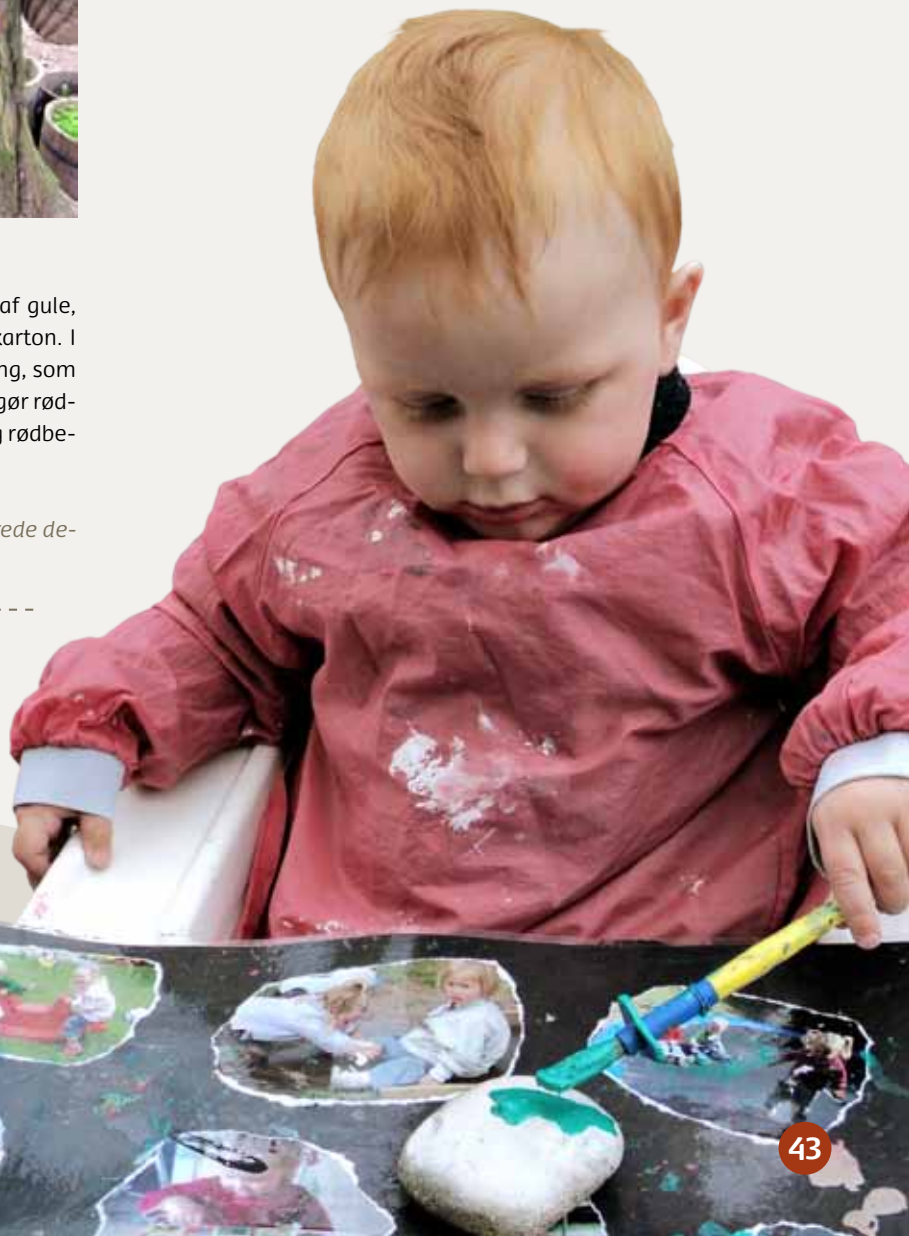
99 Lav farvetryk med flotte blade

Tag på tur i skoven for at samle blade i forskellige størrelser og faconer. Find nogle flotte farver frem og mal bladene på den ene side. Læg bladet på et stykke papir med farven nedad. Kør hen over bladet, for eksempel med en kagerulle. Så får man flotte farvetryk af bladet.

100 Kaffefiltre i efterårets farver

I gamle dage brugte man blomster og blade til at farve f. eks. tøj med. I kan selv prøve at farve med blade. En nem øvelse er at farve kaffefiltre med efterårets mange farvede blade. I skal finde blade fra forskellige træer og smuldre/klippe/mase dem meget fint i forskellige glas med sprit i. Husk at dele bladene i forskellige farver. Spritten „trækker“ nu farven ud af bladene. Når spritten efter nogen tid har fået farve, kan I sætte kaffefiltre ned i spritten og se hvad der sker. Filtrene kan eventuelt klippes til firkantede eller runde figurer inden øvelsen.

” Bladene falder af – det er efterår. Børnene får hver et stykke ståltråd og laver de fineste kranser af bladene, der ligger på legepladsen.



101 Plantefarvning af garn

I kan også prøve at farve uldgarn i en gryde over bål. I skal bruge alun for at gøre ulden mere modtagelig for farven. Start med at varme uldgarn og alun op i vand. Det skal simre en time. Så er I klar til at farve ulden. Lav et koldt vandbad og fyld plantedele i. Der skal være meget vand og en del plantemateriale i forhold til garnmængden.

Prøv med disse planter, mange af dem brugte man også til at farve med i vikingetiden: birkeblade, rejnfan, valnød (både blade og skaller), kamille, ellekogler, lav og egebark

Vi farver uld med egeblade og rejnfan.



102 Lerperler brændt på bål

Bring noget ler med jer ud til bålpladsen og lav jeres egne perler. I kan prikke hul igennem med en lille pind og ridse mønstre uden på. Perlerne skal tørre en dags tid, før I bager dem i en metalæske i bålets gløder.



103 Lav en uro med dyr og planter

I skal bruge troldegrene eller andre grene, som I finder i skoven samt sort sytråd, hvidt pap, tuscher og en hullmaskine.

Lav en uro, der fokuserer på et bestemt sted i naturen – for eksempel søen, skoven eller stranden. Snak med børnene om, hvad der lever af dyr og planter på stedet. Lad børnene vælge et dyr eller en plante. De skal tegne dyret/planten på et stykke hvidt pap og klippe det ud. Så skal de lægge farver på. Hæng de forskellige dyr og planter op i grenen med en sytråd. Uroerne bliver ekstra flotte, hvis tegningerne suppleres med små naturting fra området, f.eks. tørre blomster, blade, frøkapsler, fjer, sneglehuse og hvad børnene ellers finder.

Vi har lavet uroer af materialer fundet i naturen. Hjemme malede vi vores fund i forskellige stærke farver og satte dem sammen med perler, snore og fjer.

105 Fotografér på forskellige årstider

Find et spændende sted i naturen. Det kan være skov, mark, vandløb, gadekær, park eller strand. Vend tilbage til det samme sted på forskellige årstider. Tag fotos på jeres sted, der viser, hvilken årstid det er. Det kan være nedfaldne blade i skovbunden, svampe, træer, nødder, kastanjer, fugle ved foderbrættet, is eller sne, træer uden blade etc.

Print fotografierne ud på papir og lim dem op på et stykke karton. Når året er gået, har I fire store fotoplancher. Hæng dem ved siden af hinanden og snak om, hvad der sker i naturen på de forskellige årstider.

105 Lav en flot naturvæv

I kan lave jeres egne væverammer af kraftige grene. Brug f.eks. en gaffelgren eller bøj et stykke pil rundt i en bue, og bind den på en tværgren, så I får noget, der ligner en meget spændt bue. I kan også binde fire pinde sammen til en mere traditionel firkantet væv.

Lav væven ved at føre snor eller garn frem og tilbage på væven med

” Vi dagplejere i Romalt har pustet afblomstrede mælkebøtter ud på grønt karton med limlak. Det blev et fint billede og børnene kunne se hvordan mælkebøtter formerer sig ved at lade frøene flyve gennem luften.



et lille mellemrum, indtil der ikke kan være flere snore på. Så er I klar til at væve med naturens materialer: græs, blomster, siv, lange blade etc.

106 Kranse af pil eller troldhassel

Man kan hurtigt lave en fin krans af pil eller troldhassel. Find en bøjelig gren og vikkel den rundt nogle gange og omkring sig selv til sidst. Nu kan kransen pyntes med blomster.

Vi laver en drømmefanger ved at lave en cirkel af pilekvist. Sno godt med snor om samlingsstedet. Lav et spindelvæv i cirklen, hvori vi sætter perler, muslingskaller og fjer.

107 Hønsenetskranse eller hønsenet-lommer med materialer inden i

Hønsenet af en tilpas bøjelig kvalitet kan formes til krans, som bliver rigtigt flotte, hvis de pyntes med blomster, blade og mos. En anden mulighed er at fylde kransen op med naturmaterialer: bær, skaller, nødder og mange andre ting. På den måde kan selv de mindste lave naturkrans.



108 Gipsbilleder

Gips er godt at arbejde med, når man vil lave billeder af naturmateriale. Gips laver man af gipspulver og vand, som røres sammen til en lind masse. Brug bunden af mælkekartoner eller flade kasser af træ, plastik eller metal som ramme. Hæld gipsmassen i, og sæt nu de naturmaterialer børnene har fundet fast i gipsen.



109 Nemme postkort

Klip et kort til hvert barn ud af karton. I skal bruge en rulle dobbeltklæbende tape, som kan købes i en malerforretning. Klip passende stykker af tape ud og sæt på langs eller tværs af kortet. Nu kan børnene klistre blomster, blade og andet fast. Til sidst drysses med fint sand, så kortet ikke hænger i.



110 Isuroer

Hvis det ser ud til at blive en nat med frost, kan I lave de fineste isuroer som kan hænge udendørs og dreje, mens de smelter lige så stille. Sådan gør I: Hæld nogle cm vand i dybe tallerkener, plastiklåg og lignende og sæt dem udenfor. Læg en snor ned i alle tallerkener så isen kan hænges op og læg fine ting i tallerkenerne, så de kan fryses ind i uroerne (f.eks. blade eller fjer). Når I kommer næste morgen, er uroen lige til at hænge op.





Naturen og det Sociale Samvær

Når vi fokuserer på de sociale kompetencer, er vi inde på et grundlæggende pædagogisk emne, som vedrører hele den pædagogiske virksomhed og opdragelsen, og dermed ikke afgrænser sig til naturaktiviteter. Naturen rummer mange muligheder for at arbejde med social udvikling, og disse muligheder vil jeg synliggøre i det følgende.

Det at arbejde med børns sociale kompetencer forudsætter et lærings syn, hvor vi går ud fra, at det er muligt at tillære sig bestemte adfærdsmønstre, som f.eks. at udvise empati, etablere venskaber, overholde sociale regler, udvise hjælpsomhed og interesse for andre samt mange andre sociale kompetencer. Her må vi erkende, at mennesker er forskellige, og der er brug for rummelighed for at forstå og give plads til mange mennesketyper. Det kræver selvrefleksion og respekt for andres integritet. Grundlæggende må pædagogikken være anerkendende, synlig og troværdig, inkluderende, opmærksom på positiv adfærd, rosende med mindre skæld ud, og så skal de voksne være gode rollemodeller. Hvis ikke disse forhold er i orden, kan nok så mange aktiviteter med et socialt lærings sigte vise sig at blive frugtesløse.

Kan naturen bidrage til at skabe social udvikling?

Jeg har ofte hørt fra pædagoger efter en dag i naturen med en børnegruppe, at der var bemærkelsesværdig få konflikter, og at nogle børn fremviste nye sider af sig selv i forhold til hjemme i institutionen. I (Edlev, 2004) fremhæver Lasse Thomas Edlev fire forhold, som kan have betydning for barnet i relation til fællesskabet. Jeg vil kort fortolke og eksemplificere disse.

Naturen kan forløse og bearbejde følelsesmæssige spændinger. Vi kan i mødet med naturoplevelser glemme os selv for en stund og få overskud til at opsøge fællesskaber. Vi kan f.eks. rase lidt af på en træstub eller føle glæde ved den nyudsprungne skov, som giver fornyet energi og lyst til at udveksle med andre.

Naturen kan styrke personlig integritet og autonomi. Der er mere plads og variation i naturen til at finde passende udfordringer og udforskningsmuligheder for både den enkelte og grupper. Hvis du ikke tør klatre i det høje træ, kan du vælge det mindre træ ved siden af og stadig være med i en fælles klatreleg. Er du mere interesseret i bladernes mønstre i dag end myrerne, er det bare at gå i gang med indsamlingen. Bemærk også at de fleste emner i naturen kan bearbejdes både ud fra en undersøgende (matematisk/logisk), en sproglig, en kunstnerisk og en motorisk synsvinkel, og dermed tilgodes forskellige intelligenser og læreplantaer.

Naturen kan skabe indhold i fællesskaber. Naturfænomener kan skabe forundring og give lyst til at udpege og drøfte fænomenerne sammen. Fælles oplevelser styrker båndene mellem os, og i naturen kan vi bedre føle betydningen af at holde sammen med flokken. Hvem har lyst til at fare vild alene i skoven? Vi kan udsættes for situationer, som kræver hjælp og samarbejde, når vi f.eks. skal bygge en hule eller grave et stort hul ned til leret, eller når vi sidder helt tæt sammen for at holde varmen. I „jord til bord“-aktiviteter kan vi opleve betydningen af at alle indsamler mad (f.eks. frugt og grøntsager) og bidrager til en fælles menu.

Naturen giver plads til jævnbyrdige relationer. I naturen kan der efterspørges andre kompetencer end hjemme i institutionen. „De vilde drenge“ kan blive de mest efterspurgte, når der skal leges fangeleg eller hugges brænde. Gruppens „nørd“ kan løse opgaverne på skattejagten. Sceneskiftet fra institution til naturlejr, kan også blive der, hvor nogle børn prøver at bryde med deres fastlåste rolle. Voksne kan vinde agtelse i børnenes øjne ved at bringe sin praktiske kunnen i anvendelse, eller måske må de voksne henvise til lille Tobias, som ved alt om småkravl.

Det vil sige, at hver gang man bringer en gruppe børn ud i naturen, har de voksne mange muligheder for at styrke den sociale læring og gruppens relationer. Kunsten for den aktive pædagog er at være opmærksom på disse muligheder og understøtte processerne, f.eks. ved at knytte børn sammen i aktivitet, udpege positiv adfærd og sprog, fremhæve den enkeltes indsats og kvaliteter osv. Yderligere er det muligt at udvælge særlige aktiviteter, som fremkalder sociale succeser for bestemte børn eller udfordrer gruppens dynamik.

Herunder er eksempler på sådanne aktiviteter.

Særlige sanselige oplevelser

Hvad kan give et stort fælles sanseligt indtryk, som børn husker længe? Det kan være afprøvning af en „svedehytte“ og efterfølgende rullen i sneen. Det kan også være at ælte ler med fødderne, blive hejst højt op i et træ af de andre i gruppen, spise noget helt nyt sammen, slagte og åbne en høne sammen, eller rense et minkhoved. Noget, hvor man vil sige længe efter: „Kan du huske dengang vi...?“

Overvinde strabadser sammen

Man kan sammen gå en lang tur, krydse på tværs af en å ved at gå på dobbelttv, fire sig ned af en stejl skrænt eller klatre op. Få mulighed for at hjælpe sin bedste ven, save et træ omkuld med tomandssav og bære stammer hjem til lejren sammen. Finde vej. Støtte hinanden i den „giftige skov“, hvor vi kun kan gå med bind for øjnene. Opleve at være sammen ude i en skov om natten. Lære basal venskabshjælp, som at sætte plaster på og varme den der fryser mm.

Tillidsøvelser

Sæt det største barn på en stub og sæt resten i en lang række på hinandens lår. Leg „træstamme“ hvor en i midten af en tæt rundkreds gør sig stiv og lader sig vælte rundt mellem kammeraterne. Lav en pyramide af børneakrobater. Bliv ført med bind for øjnene i ujævnt terræn.

Stafetter og løb

I fællesskab bære et bræt med et glas vand på igennem et kuperet terræn og hen over en væltet træstamme. Klude-race, hvor en gruppe kun må gå og stå på et antal klude svarende til antallet i gruppen. For at komme frem skal de bagerste rykke sammen på en klud for kunne bringe en fri klud op foran. Appelsinløb: Parvis skal man løbe en rute med en appelsin mellem parrets hoveder. Amøbe-tur: En gruppe på 5-6 børn står i

tæt rundkreds og lægger armene over hinandens skuldre eller ryg. I denne form skal de forsøge at bevæge sig samlet af sted så nogen går baglæns mens andre går forlæns eller til siden.

Regellege og slåskampskultur

Prøv at styre voldsom adfærd ind i håndterlige regelsæt, men giv alligevel afløb for lysten til at konkurrere og slå. Nogle regellege har ikke nogen bestemt vinder, i andre er det hele holdets indsats, som skaber vinderen. Konflikter kan opstå som følge af, at nogen børn har meget svært ved at acceptere at tabe. De skal lære at håndtere dette, f.eks. ved at fokusere på det, de selv gjorde godt trods nederlag. I Blume (2002) beskriver Michael Blume forskellige typer af kampe og måder at slå på. I en del af disse situationer vil den voksne skulle fungere som dommer. Prøv f.eks. „Kronhortekamp“ (pres en modstander ud af en kampcirkel) eller indfør rollespilssværd og øv jer i fægtekampe. I legen „guldbærerne og væbnerne“ skal tre børn arbejde sammen. To er bevæbnede væbnerne, som skal forsvare deres guldbærer mod angreb fra voksne røvere. Guldbæreren løber med en sten gennem en løbebane. Hvis røverne kan kæmpe sig om til guldbæreren, kan de stjæle hans sten. Forinden aftales reglerne for hvordan man kan dø og hvordan man forholder sig for at genopstå.

Rollespil

Denne type lege har haft en vældig udbredelse for lidt ældre børn i de senere år. Rollespil er fulde af fantasi og samarbejde og udføres bedst i et varieret uderum. Rollespil har vel altid eksisteret kendt som „røvere og soldater“ eller „cowboys og indianere“. Børnehavebørn synes generelt, det er enormt spændende, når

voksne går med i fantasirige lege, hvor kampe opstår undervejs. De kan dog endnu ikke styre det åbne rollespil, hvor mange grupper indgår i en intrige mod hinanden. Derfor må de voksne ind og styre rækkefølgen af begivenhederne og føre børnene gennem et forberedt plot. Generelt vil det fungere bedst, hvis de voksne deltagere tager identiteten som de onde modstandere. Således vil de voksne selv kunne styre, hvornår de taber kampen mod børnene. Et plot kan f.eks. tages fra sagaen om „Iduns æbler“, hvor Jætter kidnapper Idun og guderne må gøre noget for at finde hende og bringe hende tilbage til Asgård.

Huler og hytter i flere størrelser

Det har altid været menneskers udfordring at skabe ly, læ og rammer for opholdsstedet. Før børnene ind i en fælles hulebygningsproces og skab inspiration til at lege og arbejde i hulen. Lav f.eks. forberedelser til madlavning i den store hule, hvor de voksne kan være. Byg en mindre „børnehule“ ved siden af og lad børnenes frie rollelege tage plads derinde med inspiration fra voksenverden. Hjælp yderligere børnene med at bygge en „dukkehule“ med græsdukker, der kan bo i deres egen miniverden. Med dukker kan man træne temaer som at skaffe sig venner, at overkomme konflikter eller at trøste andre.

I de beskrevne aktiviteter herunder finder I flere ideer til alle disse sociale temaer.

Litteraturhenvisninger

Edlev, Lasse Thomas, 2008; Natur og miljø i pædagogisk arbejde. Gyldendal Akademisk
Blume, Michael, 2002: Slåskultur, Klim

13 gode grunde til at vi er sammen i naturen

Fællesskab og tillid

Naturen kan med stor fordel danne rammer for tillidslege og lege, hvor man sammen bruger sanserne og deler oplevelser med hinanden.

111 At fortælle sin historie og lytte til andres

Læg jer i skovbunden med god plads i mellem jer. Find en behagelig stilling. Fortæl børnene på forhånd, at nu skal I lige om lidt lukke øjnene og lytte efter, hvad I kan høre. Måske er det små dyr eller vindens raslen? Luk alle sammen øjnene og lig i nogle minutter, så længe børnene kan koncentrere sig. Bagefter bliver I liggende, mens de børn, der har lyst, på skift fortæller, hvad de har hørt. Det vil vise sig, at der er nogen, der har en særlig veludviklet høresans og en god fantasi!

Vi har også haft fokus på hvad emnet har gjort ved fællesskabet, og det har vist sig, at børnene har accepteret og lyttet til de forskellige historier fra både børn og voksne og videreudviklet dem til fælles og egne fortællinger. Vi har øvet os i at være musestille og lytte til dem, der gerne vil fortælle noget. Herefter har børnene tegnet det, som de kunne huske fra historierne.



112 At følge hinanden – tillidsøvelse i naturen

Helt overordnet går øvelsen ud på, at et barn får bind for øjnene eller lukker dem og gennemfører en lille øvelse med hjælp fra et seende barn. Øvelsen kan være at komme fra et sted til et andet, at bevæge sig på bare fødder i et spændende terræn, at føle et træ med hænder og lugtesans eller gå langs et reb, som de voksne har spændt op mellem træerne. Det kan også være at børnene blot skal sidde sammen i skovbunden og fortælle hvad de oplever, når synssansen er frakoblet.

113 De blinde museunger

Spidsmusens nyfødte unger er helt blinde, og for at finde vej bider de sig fast i musemors hale.

Lad børnene lege spidsmuseunger. Bind haler om livet på børnene og lad „museungerne“ få bind for øjnene eller blot holde øjnene lukkede. Nu kan musemor føre sine unger i en lang række forsigtigt rundt i området, når børnene holder i hinandens haler.



Vi legede en leg der hedder blinde mus. Børnene (de blinde museunger) fik bind for øjnene og skulle følge musemor rundt i skoven ved at holde i hendes hale.

114 Tusindben

Børnene står tæt sammen og tager hinanden om livet. Nu kan I gå en tur i kuperet terræn. Alle skal prøve at være hoved. Det er vigtigt, at det ikke udvikler sig til et kapløb, hvor ormen knækker midt over.

115 Ælt ler med fødderne

Hovedmålet med denne øvelse er at være fysiske sammen i en sjov situation. Prøv at ælte ler med fødderne to og to i en stor balje. Leret kan bruges til at lave lerhoveder, hvorpå man sammen vælger en grimasse til ansigtet. Den kan være sur, glad, vred eller ked af det. Lav selv det ønskede ansigtsudtryk for hinanden og overfør trækkene til hovedet.

I kan også bruge leret til at lave lerperler af, eller I kan lave et lille lerkomfur til at bage pandekager på. Stik pilegrene ind i leret for at styrke siderne.



Fælles oplevelser

De fælles udflugter og oplevelser i naturen styrker sammenholdet på kryds og tværs i børnegruppen. Nogle pædagoger benytter bevidst naturen og udflugterne i den pædagogiske praksis og sammensætter f.eks. i en periode en mindre gruppe på 6-8 børn, der nogle formiddage om ugen drager af sted med en enkelt voksen for at opleve fællesskab, ro, tryghed og lære hinanden at kende.

116 På dyresafari

Man behøver ikke at være i Afrika for at tage på safari. Pak ekspeditionstasker med feltudstyr og forsyninger, træk i safaritøjet, mal camouflagestriber i ansigtet og vær parate til at bruge alle sanserne, når I årvågne og lydløse begiver jer ud i skov-junglen.

Når I kommer ud i skoven, kan I begynde med at fortælle børnene, at de nu er på besøg i dyrenes verden, og at dyrene er gode til at høre, se og lugte. I skal gå lydløst som ræven og have alle sanser åbne. Altså lytte, spejle og måske endda bruge næsen. Fortæl også, at I måske ikke er heldige at se store dyr, men at I måske finder spor efter dem.

Dyrene sætter spor, der hvor de færdes. Det kan være ekskrementer, ulegglyp, fjer, knogler, dyrehår, kogler og nødder, som de har spist af eller grene, som hjorte har kløet deres

gevir på. Nogle dyrespor kan være svære at indsamle, men så kan børnene tegne dem i stedet. F.eks. en rævegrav eller en dyreveksel.

Det kan I medbringe på jeres safari

Luppe, små indsamlingsglas og poser til dyrespor, kamera, kikkerte samt papir og blyanter, så I kan tegne noget af det, I ser. Måske rekvisitter til en leg. Husk også lidt gipspulver, vand og engangskrus, hvis I finder spor.

I kan vælge blot at gå en tur i skoven og tage udgangspunkt i det børnene ser, eller I kan vælge undervejs at lave stop, hvor I synger og taler om et bestemt dyr eller leger dyrelege.



117 Byg huler

Kreativitet, fantasi, rollelege og samarbejde. Det er meget udviklende at bygge huler, og det er en aktivitet, der taler til alle børn, og også de voksne bliver grebet af de arkitektoniske udfordringer.

Hvorfor bygger børn huler? Et afgrænset rum giver tryghed, og rummet taler til fantasien. Man kan gemme sig og måske endda finde ly for regnen. Følelsen af at have skabt noget.



Man kan komme langt med en presenning og noget reb, men man kan også nøjes med det, man finder derude plus lidt

snor. Nedfaldne grene, græs og affald smidt i naturen samt buske og træstammer. Børnene finder hurtigt ud af at indrette boligen med træstykker som bord og stole og gamle glas som gryder og fade.



En stor fælles hule til indtagelse af madpakker

Medbring 4-8 reb på ca. 3 meter og en presenning. I skal finde 3 gode lange rafter. Hulen laves som et skråtag ved at binde en rate fast mellem to træer i 1½ meters højde og herefter binde to tværliggende rafter fast på her på og lade dem gå skråt ned til jorden. Presenningen bindes fast som tag. Børnene hjælper gerne til og bygger endevægge og små rum med de grene, de har samlet.

Man kan også arbejde med huler af mere permanent karakter på legepladsen eller i et hjørne af en skov, hvor man har fået lov af ejeren.

Husk at de bedste huler er for små til voksne!



Sociale lege og lærerige konkurrencer

Der findes masser af socialt udviklende lege og konkurrencer, som bedst laves udenfor med naturen som ramme. Man vil opleve, at nogle af legene bliver så populære, at børnene selv genoptager og udvikler legene.

118 Dyrestafet

Lav en stafet hvor børnene bevæger sig som forskellige dyr. Hver gruppe skal bestå af en ræv, en frø, en ørn og en slange. Grupperne dystes mod hinanden. Først „løber“ slangerne (disse børn skal helt ned på maven), så frøerne (som hopper), så rævene (der løber) og så ørnene (der flyver). Hvilken gruppe har det hurtigste dyreteam? Det kan være svært at få nogen til at være frøer og slanger, når ørnene nu er så meget hurtigere. Tilpas legen, så alle får lov at prøve det at være ørne. I kan også bare lave løbeture, hvor I alle sammen er et dyr, som et barn har valgt.

119 Alle minemuseunger kom hjem!

Leg den elskede børneleg *alle mine kyllinger kom hjem* og tilføj et islæt af naturlæring: Lad børnene være museunger, der skal løbe hjem til deres mor i musereden, mens det er de voksne der er fjenden – ræven, uglen og høgen.

120 Fang Rævens Hale

En tagfatleg kan være en positiv måde at lære om ansvar for hinanden og huske gode vaner og godt humør,

også når man konkurrerer. Husk at tale med børnene om disse ting før og efter legen.

Sådan leger I *Fang rævens hale*: Alle børnene bliver først udstyret med en hale lavet af en 30 cm. rebstump stukket 5 cm ned i bukselinningen. Børnene skal lege indenfor et afgrænset område, og det går nu ud på at få flest mulige haler. Man hugger simpelthen hinandens haler, og hver gang man får en hale, skal man gå hen til en voksen, som hjælper med at placere halen bag på barnet. Hanne ved den voksne eller på vej derhen med en hale i hånden, er man fredet. Man kan godt hugge flere haler fra en kammerat.

Derefter legede vi fødekædeleg. Børnene fik en seddel på ryggen og fik at vide hvad de var. Alle bevægede sig rundt mellem hinanden og tog fat i ting/dyr de kunne æde. Til sidst skulle fødekæderne gerne være sluttet med planter i den ene ende og rovdyr i den anden.

121 Spurve og spurvehøg

Småfuglene sidder i skjul i buskene (cirkler lavet af reb) og rovfuglen flyver rundt i området, alt er fredeligt. Nu bliver både småfugle og rovfugl sultne. Selv om småfuglene

helst vil blive i deres skjul, må de flyve ud og søge føde for ikke at dø af sult. For at søge føde skal småfuglene flyve fra en „busk“ til en anden „busk“, og rovfuglen skal fange sit bytte, når de er på flyvetur. Legen kan udvides med regler, f.eks. at der kun må være tre spurve i hver busk.



122 Fysiske kampe og slåslege

Føde en bjørn: To børn ligger oven på hinanden med en på tværs mellem dem. Sidstnævnte skal kæmpe sig fri.

” Drengene skulle kravle igennem deres spind, som var vandret og bygget af garn spændt ud mellem træerne. De skulle kravle på ryggen og måtte ikke røre trådene. Børnene formåede at udvikle legen. En rigtig god aktivitet og en vigtig samarbejdsøvelse. Pigerne byggede et spind af træstave og fandt i fællesskab ud af reglerne. Det blev til at edderkoppen stod i midten og skulle fange fluerne, som hoppede rundt i nettet, uden at røre de klæbrige tråde. Når de blev fanget, skulle de ind på midten, til deres venner befriede dem.



Håndskub: Børnene står overfor hinanden parvis. De skal skubbe i modstanders hænder for at få ham til at tage et skridt.
Bagdelskamp: Ryg mod ryg skubbes modstanderen med bagdelen, så hun tager et skridt frem.

Hold tyren: „Tyren“ vil fremad og modstander forsøger at fastholde tyren bagfra.

Træk fremad: Barnet skal trække modstanderen over en linie (træk i begge hænder).

Holmgang på smal sti eller træstamme: Barnet skal skubbe modstanderen væk fra stien/ ned af stammen. Vinderen bliver på stien til ny udfordrer.

Bryde ud: Tre børn skal forhindre en fjerde i midten af kredsen i at bryde ud.

Grænseleg: Der skal være en linje i midten. To hold skal prøve at trække modstandere over på egen halvdel. Man må gerne samarbejde. Hvis man trækkes over grænsen, skifter man hold.

Tyrefægtning: Deltagere står i rundkreds og holder et reb (indhegningen). Der er en tyr i midten, som skal forsøge at fange en af tovholderne. De må gerne slippe rebet og løbe baglæns, men hvis tovet rører jorden, må tyren løbe ud og fange.

123 Stafetter handler om samarbejde

Stenstafet: En tung sten skal bæres gennem en bane. Alle skal bære et stykke.

Karkludeløb: Holdet må kun gå på karklude, som bringes frem til foreste mand.

Vandbærer-stafetter: Diverse måder at bære vand på indtil spanden er fyldt.

Blinde-stafet: Partner leder blind makker gennem en bane på tid. Der er „miner“, hvor den blinde ikke må træde.



Fantasi og (t)rollespil

Naturen har altid været et sted, hvor fantasien kunne få frit løb. Du kender det sikkert selv. Hvis man går i skoven og pludselig hører en lyd, men ikke kan se det, der lavede lyden, så kører fantasien om, hvad det kan være. Eller hvis man langt inde mellem træerne synes man kan se konturerne af noget, der ligner et eller andet... Hvad er det? Det er da ikke et lille væsen? Ligner de der store træerødder ikke en trolde kæmpe fødder? Hvis man går gennem en skov i skumringstide eller en dag, hvor der er rigtig tåget, kan man med lidt adrenalin og frygt i blodet sagtens forstå, hvordan historier om alfer, feer, trolde, lygtemænd, mosekoner etc er opstået. I visse kulturer har disse væsner så stærk en plads i folketroen, at mange i den moderne virkelighed vitterligt stadig er overbevist om, at de findes. Her i vores nordiske kultur tror man visse steder på de Underjordiske og på trolde, ligesom man i Polynesien tror fuldt og fast på små alfelignende væsner, kaldet Little People. Måske er de bare symboler på alt det ukendte, vi ikke kan tyde og forklare i naturen.

Som voksen har vi gode muligheder for at give små børn nogle rigtig store og sjove oplevelser i naturen, hvis vi gør brug af den fantastiske fantasi, som børnene har i overmål. Ved at føre dem ind i en fantasiverden og lave „rollespil“ hvori de indgår, kan vi få dem til at føle, at de virkelig ér der og lever i den verden, vi „tegner“ for dem. Leger man vikinger, indianere eller trolde med dem, kan vi med en god billeddannende startfortælling om det scenarie, de skal leve i, og dem de skal lege, de er, få dem bragt ind i en helt anden verden for en tid. Det er en unik mulighed for, at de ud over oplevelsen kan komme til at lære om naturen, lære at lave bål, lave kreative ting, eller lære om et andet folk eller fantasivæsen på en sjov måde.

Små børns fantasi er fantastisk. De kan forestille sig de mest vidunderlige ting, de kan blive, hvad de vil, og de tror på de mest utrolige ting. De skal jo først til at lære verden at kende, og principielt kan alt være sandt. Vi skal udnytte deres evne til at træde ind i andre verdener, uden at det bliver negativt. Derfor skal man træde varsomt med f.eks. trolde og hekse, idet nogle børn kan blive rædselsslagne for at komme i skoven igen, fordi der jo lever store trolde og onde hekse derude. Det har de voksne sagt. Men med det rette glimt i øjnene, kan man bruge lige netop emnet trolde som en unik mulighed for at vise børnene naturens forunderlighed og skønhed. Fordi trolde kan være så fantastiske. Vi kan gøre dem til nogle store rare, godtroende bamsebasser, der lever i en spændende skovverden,

og vi kan bruge naturens tegn i legen og jagten på spor efter dem. Alle ved jo, at de små dugdråber, der hænger i græsset og på træerne, er troldeamanter, som trolde hænger op for at kunne finde vej hjem igen, og enhver ved, at tågen en tidlig morgen kommer fra dampen fra troldemors grødgryde. En tot hår på en gren er naturligvis troldehår, en fordybning i skovbunden må være deres fodspor, et vandhul deres badekar, et stort tæppe af skovsyre er troldeenes køkkenhave, for de elsker skovsyre; jo der er mange fine spor efter trolde i naturen. Vi kan bruge trolde temaet til at åbne børnenes øjne for naturens skønhed. I stedet for blot at gå en tur, hvor man ikke rigtig tænker over alt det, der er derude, får børnene nu virkelig kigget godt og grundigt efter, fordi de under påskud af troldehistorien kigger efter alt det i naturen, der kan være spor efter dem.

Fuldstændig på samme måde kan vi bruge indianer- og vikingerrollespil som udgangspunkt for at lære børnene om naturen og den kultur, disse folk har levet i. Her har vi at gøre med historiske fakta, men bruger stadig fantasien til at levendegøre fortiden. De nordamerikanske indianere var naturfolk. De levede i og af naturen og var afhængige af den, og de kan lære os en masse om naturen. Deres levevis kan vi lade børnene prøve via rollespil, hvor de skal være indianere (eller måske vikinger). De skal lære, hvad de levede af, eksempelvis grønne planter, bær, nødder og svampe fra den vilde natur, samt hvilke materialer fra naturen de brugte til våben, tøj, redskaber, smykker, hovedprydelser, pung, telte, hytter, maling, krukke etc. Det kan blive til nogle rigtig spændende dage, hvor børnene kan være kreative med naturmaterialer, være fysisk udfordret når de går på opdagelse i naturen for at samle materialer og mad, er på krigsstien, eller skyder med bue og pil. De prøver at arbejde med bål og madlavning. Der er rigtig mange muligheder og rigtig mange aktiviteter, man kan putte ind under disse temaer.

Forsvind ind i historierne og de mange gode ideer på de følgende sider. Rigtig god fornøjelse.

” For at finde skatten var vi nødt til at lytte til, hvad træerne hviskede til os. De fortalte os, at skatten var gemt i et træ.



16 gode grunde til at vi arbejder med fantasirejser og roller i naturen

Der er mange muligheder for at fortælle historier og levendegøre et fremmed univers via de roller, udklædning, mad, lege og rekvisiter, der knytter sig til netop dette univers. Kun fantasien sætter grænser, når I med naturen som medspiller kaster jer ud i livet som trolde, indianere, riddere, pirater, eller hvad der nu interesserer børnene og de voksne. Der er fokus på det enkelte barns oplevelse og fantasi samt på fællesskabet med de andre „trolde“. Via f.eks. et trolde tema kan I kæde de enkelte „trolde dage“ i naturen sammen, så børnene oplever kontinuitet og sammenhæng i naturoplevelserne .

124 Troldeskoven, indianerbjerget og vikingelandet

Det kan være en pointe, at et bestemt sted danner ramme om fantasiaktiviteterne, så I på den måde kan vælge at træder over tærsklen til troldeskoven, vikingelandet eller indianerbjerget. I kan have et ritual inden I tager af sted, f.eks. holde navneoprøb med jeres trolde navne, påsætte jeres haler eller synge jeres trolde sang. Naturområdet kan ligge i skoven, i parken, på stranden eller endda i et område af legepladsen. Måske har en voksen mulighed for på forhånd at placere rekvisitter til brug for dagens oplevelse.

Børnene fik at vide, at der i Troldeskoven fandtes en trolde-skat, Uden skatten kan trolde ikke overleve. Vi begav os ud for at finde skatten. Da vi efter lang tid fandt skatten i et nedlagt træ, var børnene ivrige efter at se, hvad der gemte sig i den. Vi åbnede skatten forsigtigt, der lå snegle, nødder, bær blade og et lille trolde digt: „Her er trolde nes hjerte, uden den giver de smerte“. Børnene blev hurtigt fokuserede på, at vi ikke måtte tage skatten med hjem, men gerne kikke og tage billeder.

Vi fandt trolde skoven i dag. I trolde skoven bor trolde. Der er masser af huler og fælder, som børnene fandt. Det var meget spændende. Hoppetrolde var også i skoven. Det er ham der hopper på grenene så bladene falder ned. Han er svært at se, for han hopper så hurtigt, men der var alligevel nogle af „ild-fluerne“ der så ham.

125 Troldeamulet og trolde sang

I kan vælge at indlede jeres tema med at lære en passende sang og lade børnene lave hver sin amulet eller smykke. Sangen kan være et enkelt vers, I selv har lavet på en kendt melodi, eller det kan være en kendt børnesang som „Oppe I Norge“ eller „en indi- to indi- tre indianer“. Amuletten kan I f.eks. lave af ler eller træ samt læderremme.

Dagplejeren har også en trolde hule med en trolde ude i skoven. Børnene ser altid frem til at komme ud og besøge „Trolde rik“ og give ham mad i hulen.



” Vi er 2 dagplejere, der har bygget et troldebo i skoven. Det er vores base. Det urolige barn er koncentreret og glad. Det motorisk dårlige barn forbedrer sin motorik på en naturlig måde. Alle børn lærer en masse om naturen og oplever den som et rart sted at være. Vi tror på, at det er noget, de tager med i deres voksne liv. Som en sidegevinst er vores små trolde meget sjældent syge. På vores hjemmeside www.dagplejensskovtrolde.dk giver vi andre nogle ideer til hvad man kan lave i skoven.



126 Find information

Lån bøger på biblioteket, så I kan læse troldehistorier ude på troldestedet eller vis børnene billeder af de rigtige indianere. Arbejder I med vikinger, er I måske heldige, at der er et historisk sted i nærheden, I kan besøge.

127 Mad og drikke som en del af temaet

Mad over bål passer til de fleste fantasi- eller historiske folk. Gør retterne lidt spændende ved at give dem nye navne og måske endda tilføje lidt kulturhistorie ved at præsentere historiske retter, når det er muligt.

Lav troldesuppe. indianerbrød med vilde urter, æbleflæk som i vikingetiden eller fang en bison til bålet! Find flere naturopskrifter i „Naturens spisekammer“.



Troldesuppe

I kan tilberede et trolde-måltid på et eller to stormkøkkener, hvis I ikke har mulighed for at tænde bål. Måske har trolde allerede sat gryde og nogle få ingredienser frem? Trolde suppe laver I af pastaskruer, grøntsager, salt og evt. en suppeterning. Rigtige trolde supplerer naturligvis med skvalderkål, brændenælder, vilde æbler, skovsyre,

unge mælkebøtter og andre vilde urter.

Vi har bemærket at emnet trolde har fanget deres nysgerrighed indenfor den usete verden og skabt billeder i deres fantasi. Børnene fortæller om episoder udenfor børnehaven, hvor de har haft oplevelser med trolde sammen med deres forældre – vi ser et stort engagement fra forældrenes side.

128 Trolde fanger menneskebørnene

Et åbent område i skoven vælges som „bane“ og deles i tre områder. Ingen børn må gå udenfor området. I hvert område bor en trolde, som har sin hule i et hjørne af sit område. Når der kommer menneskebørn ind på hans område, skal han forsøge at fange dem og bringe dem hjem i hulen. De tre trolde kan enten være nogen af børnene eller tre voksne. Alle de andre er menneskebørn, der skal forsøge at undgå at blive fanget. Når alle børnene er fanget, kåres en vindertrolde.

129 Ståtrolde

Den kendte leg hvor en trolde kan forstene børnene ved at røre ved dem. De forstenede børn kan befries af andre børn, når disse kravler mellem deres ben. Man er fredet, mens man kravler gennem en andens ben.

130 Haleløb

Alle børn undtagen én skal have troldehaler på. Haler af tyndt reb eller stof stikkes ned i buksekanten eller i et bælte, I har givet børnene om livet. Nu skal den haleløse trolde forsøge at fange sig en hale. Når det lykkes kan barnet gå over til den voksne, som hjælper ham halen på. Den nye haleløse

trolde er nu fanger. Der kan også være flere fangere, eller legen kan gå ud på blot at skaffe sig flest mulige haler.

131 De tre bukkebruser

Måske er I heldige at have den helt rigtigt skræmning eller grøft, når I skal lege De tre bukkebruser og trolde. Fortæl den kendte historie mens børnene på skift får lov at spille bukkebruser og trolde.

„Ildfluerne“ skulle i dag hjælpe troldeungerne med at finde deres haler. De var tryllet om til garn, men lignede troldehaler. Ildfluerne var gode til at samarbejde og fandt hurtigt halerne. Nogle af ildfluerne var lidt frække og hev trolde (dem der bor under jorden) i halerne, så de blev lidt sure.

132 Trolde af grankogler

I kan lave små trolde af naturens materialer, f.eks af grankogler.



I skal bruge „øjne“, som kan købes i hobbyforretninger samt ståltråd og en kraftig lim. I skoven kan I samle naturmaterialer til jeres trolde: Mos, kogler, pinde, ager, fyrsvampe og bark giver trolde et livagtigt og mystisk udseende. Den kreative seance kan foregå ude i naturen eller hjemme i institutionen.

I kan også vælge en længere proces, hvor børnene for alvor skal forholde sig til deres trolde og gøre sig bekendt med deres personligheder. En trolde, der kan se langt, har store øjne, en trolde har store bryster. En vred trolde har åben mund og horn i panden. Til denne seance kan det være en fordel at bruge ler, som er lettere at forme. Lad børnene fortælle historier om deres trolde.

Kan børnene lide at bygge og indrette, kan I lave små boliger til trolde under træstubbe og grene. Find mos til deres senge og lav borde af bark og grene.

Det var børnene selv der bestemte hvordan trolde skulle se ud og hvilke materialer, der skulle bruges. Det blev trolde med hjelme på (skaller fra kastanier), trolde med arme og ben (pinde), trolde med hår (tang), trolde som stod på sten, trolde med hat (kogler), troldepiger, trolde drenge og trolde med ét, to og tre hoveder.

Vikingerne – vores egen fortid bliver levende

Den første „historieundervisning“ kan sagtens begynde i børnehaven. Et vikingetema handler både om kultur, natur, fællesskab og fantasi. Og så er det sjovt og lærerigt. Tag udgangspunkt i fantasiaktiviteterne fra trolde temaet og form dem til f.eks. et vikingetema eller noget helt andet.

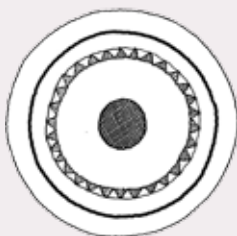


133 Udklædning og udstyr

At klæde sig ud betyder meget for fantasien og historierne, men det behøver ikke være et stort udstyrsstykke. Det er nemt at lave en vikingedragt med en kjortel, skjold og sværd.

Hæfterne kan enten sys sammen i hånden eller clipses sammen. Selve dragten laves af en sæk med huller til arme og hoved. Alternativt kan stofstykker

lægges dobbelt, og sys eller clipses til i siden under armhulerne. Dragten kan bindes ind i taljen med en snor. Snoren bliver særlig autentisk, hvis den flettes af læder og dekoreres med lerperler. Sværdet laves af to stykker liggeunderlag (50 x 10 cm) med en bambuspind i midten og gaffatape omkring. Lav håndtag ved at sætte et stykke liggeunderlag på tværs. Ellers kan I snitte små sværd af træ som dekoreres på håndtaget med en lille kniv eller tusch. Skjoldet laves af pladetræ. Sav en cirkel ud og mal den i flotte farver. Bagpå hæftes et læderstykke til håndtag.



134 Børnemjød og vikingegrød

Det kan være interessant viden for børnene, at vikingerne ikke kun levede af store gnaveben, men at grød faktisk var en vigtig hverdagsret i vikingetiden. Grøden kan I lave over bål, og mange børn elsker det. Brug havregryn, boghvede eller byg og pift op med forskelligt tilbehør, som bær, hasselnødder, frisk eller tørret frugt og honning.

Mjød menes at være verdens ældste alkoholiserede drik og vikingerne lavede det af honning der gærede. I kan lave børnemjød ved at blande hvidtøl med honning og evt. rød sodavand eller hyldeblomsaft.



135 Vikingeturnering

Lad de gæve vikinger dyste mod hinanden i forskellige vikingediscipliner:

- Tovtrækning: Brug et tykt hampereb
- Ringspil: Sæt fem pinde i jorden, og sno nogle ringe af pilegrene
- Vælte brænde: Sæt to-tre brændestykker oven på hinanden

den på højkant, og lad børnene kaste til måls efter dem med tre små stykker pindebrænde, så de får tre forsøg til at prøve at vælte brændestykkerne

- Bue og pil konkurrence: Brug buer og konkurrer på præcisions- eller længdeskydning
- Dragegab er en brydeleg fra vikingetiden, som går ud på, at man skal forsøge at trække hinanden ind i en cirkel, som er tegnet på jorden.

Tilbage til naturen med indianerne

Rolleleg med indianere er nemt at gå til, fordi alle børn har en ide om, hvad en indianer er. Indianerne var naturfolk på samme måde som eskimoer og afrikanske nomadefolk, og dermed kan vi bruge naturen som ramme for vores indianertema.

136 Rundt om lejrålet

Via jeres indianertema kan I træne børnenes sociale kompetencer. Når indianerne samles i rundkreds, er der nogen der lytter, mens andre taler.

Indianere samles i rundkreds på jorden, eller på træstubbe når de skal tale sammen, spise, synge og danse. Saml „stammen“ og hold et „stammeråd“, når I skal starte noget nyt, lave aftaler eller fortælle hinanden noget. Måske skal I bruge et symbol der viser, hvem der har ordet. I kan lave en flot „talekæp“, som taleren har i hånden. Tænd gerne op i bålstedet og forestil jer, at I er en flok indianere, der samles ved lejrålet.

137 Totemdyr

Mange børn synes det er sjovt at identificere sig med dyrene: Hvem vil være den snedige ræv? Hvem vil være det hurtige rådyr eller det smukke egern? Hvem kan flyve og hvem kan grave huller?

En dag i naturen medbringes ansigtsfarve og måske materialer til haler, ører og vinger. Børnene får lov at vælge sig et totemdyr efter at have hørt en lille historie om de enkelte dyr og deres specielle egenskaber.

138 Listeleg – vi sniger os af sted og spotter dyrene

Find dyrefotos i ugeblade eller på internettet og laminer billederne. Sæt snor i og hæng dem op i træerne således at børnene har mulighed for at se dem. Lad de små indianere gå rundt i området og se, om de kan få øje på de dyr, der gemmer sig oppe i træerne. Lever de dyr rigtigt i træer, eller er de sat helt forkert? Hvis I er så heldige at have udstoppede dyr til rådighed, er det naturligvis endnu bedre.

Bemærk hvordan dyrenes farver skjuler dem. Det giver en særlig dimension, hvis børnene tager turen alene eller to og to.

Vi fulgte nogle indianerspor og kom ud på en kæmpe stor mark, hvor vi legede



” Fra Aavangens handleplan for indianertemaet:

- Vi vil lave hovedpryd og ponchoer
- Vi vil lære en indianersang
- Vi vil rejse vores tippi på Skrænten, her kan vi spise madpakker og lege
- Vi vil lave en totempæl, hvert barn tegner en indianertegning til at sætte på
- Vi vil lave bue og pile ud af piletræer
- Vi vil have bålet til at brænde hver dag
- Vi vil lave saft og syltetøj af mælkebøtteblomster
- Vi vil lave brændenældesuppe
- Vi vil lave skinkeboller med skvalderkål
- Vi vil lave pandekager med bølgeblade og fuglegræs
- Vi vil lave dip af vejbred
- Vi vil lave frugtsalat, hvor vil tilføjer tusindfrydsblomster
- Prøve at lave agernkakao
- Vi vil lave en planche omkring de forskellige spiselige planter
- Vi vil afslutte projektet med en omgang indianergyde, som vi jo selvfølgelig tilbereder over bålet nede på Skrænten

139 Nedlæg en „bison“ til frokosten

Kan man gå på jagt og skyde sin egen frokost med bue og pil, når man er 5 år gammel? Ja, naturligvis. Tag på en udflugt børnene sent glemmer!

Kald sammen til stammeråd og fortæl, at der er set en bisonjord i området. Lad de små indianere gøre sig klar: En succesfuld jagt kræver, at jægerne medbringer våben og forholder sig musestille, mens I sniger jer af sted. Alle interesserede kan deltage i jagten, som føres an af de voksne. I lister og spejder, én får øje på noget? I begiver jer videre og er ved at opgive, da der foran jer i krattet spottes noget! Årvågenheden er vakt! Hvem melder sig til at nedlægge byttet? Totre modige jægere springer frem og fælder byttet med deres våben. Jubel på vej tilbage til lejrpladsen, hvor kamstegen (eller lignende) tilberedes over bål.





**Vi passer
på naturen**

Bæredygtighed i børnehøjde – kan man det ... ?

Af Ida Kryger, projektkoordinator
for Friluftsrådets Grønne Spirer

Vi vil gerne lære vores børn at tage vare på vores natur og miljø – men hvor tidligt skal vi starte?

Vi ved, at jorden har brug for bevidste mennesker, der handler og agere på en måde, der sikrer en bæredygtig udvikling – men hvordan giver vi dette videre til børnene uden at skræmme dem?

Det er vanskeligt selv for os voksne at forholde os til miljøproblemer, klimaeffekter og en natur, der bliver belastet mere end godt er. Men det er dejligt at føle, at man kan gøre noget, og at man er en del af løsningen. Man taler om at støtte børnene i at udvikle *handlekompetence*.

Når handlekompetence har været et nøgleord i skolernes miljøundervisning gennem en årrække, skyldes det, at man har ønsket at børnene i stedet for afmagt og skyldfølelse skal føle en styrke og en glæde ved at kende deres egne muligheder for at handle på miljøproblemerne. På den måde formoder man, at de får de bedste forudsætninger for at udvikle sig til aktive og handlingsorienterede voksne.

Miljøbevidsthed for børn, hvordan gør vi det?

Det man holder af, vil man gerne passe på. Hvis vi tror på, at det hænger sådan sammen, betyder det, at så snart vi åbner børnenes øjne for naturens forunderlige verden, er vi godt i gang med at forme miljøbevidste borgere. Derudover kan vi gennemføre konkrete aktiviteter, der indfører børnene i nogle overordnede principper, som har at gøre med bæredygtighed:

1. Vi sørger for at efterlade naturen, som da vi kom
2. Vi tager kun, hvad vi har brug for
3. Vi husker indimellem at gøre små indsatser for at hjælpe naturen

Ad 1: Vi skal efterlade naturen som da vi kom. Det betyder at vi skal samle vores affald sammen, og undgå at ødelægge noget eller tage for mange blomster, haletudser, grene etc.

Ad 2: Vi skal ikke tage mere end vi har brug for. Ligesom med legetøjet og fødselsdagskagen, skal vi alle sammen deles om f.eks. vand og energi. Vi skal passe på det, så der er nok til alle. Det er let at forstå, når der står en kande på bordet, eller når børnene har fået en spand vand til at lege med. Vandhanen derimod synes at være en uendelig kilde.

Selv om børnene ikke forstår de store kredsløbssammenhænge, er det vigtigt som en naturlig ting at indarbejde gode vaner og gøre børnene opmærksomme på at slukke efter sig og bruge de fælles ressourcer med omtanke.

Ad 3: Vi kan gøre små indsatser, der hjælper naturen. At sortere affald, kompostere, undgå gift i haven, aflevere batterier det rette sted og sikre os, at legepladsen er et godt sted for dyr og fugle, er alt sammen små indsatser for en rigere natur og et bedre miljø.

Sanselige erfaring og spændende viden

Det er dejligt at gøre noget for en renere og pænere natur og tage vare på vores klode, og det er oplagt at lære små børn gode, miljøvenlige vaner, også selvom de endnu ikke forstår hele sammenhængen. Men et ligeså væsentligt argument for at tage fat på nogle miljøaktiviteter er, at det i øvrigt er spændende og meget lærerigt. Et direkte kendskab til naturens kredsløb via hands on aktiviteter og eksperimenter er guld værd, når børnene senere i livet skal forstå den komplicerede teori. Tidlige sanselige erfaringer kan række langt ind i voksenalvets miljøadfærd.



” Her i Børnehuset har vi lagt vægt på, at børnene ikke skal frygte klimaproblematikken, men at læringen og respekten for vores miljø i stedet skal bygges på sansning og leg. Børnene har hjemme plantet deres eget træ, så de kan følge med i, at det vokser. De har lavet en solvarmer, og de har udforsket temperaturen på sne og vand. De har prøvet at få en pærer til at lyse ved at cykle strøm til den, og de har indsamlet affald, leget affaldssorteringslege og mange flere ting.

11 gode grunde til at vi passer på vores natur og miljø

Med passende aktiviteter kan børnene lære om naturen, og hvordan vi passer på den, samtidig med at de har det sjovt. Mange miljøproblemer og -løsninger hænger sammen med den måde naturens kredsløb fungerer på, så lad os se nærmere på naturens kredsløb. Kompostering, nedbrydningsforsøg og planteaktiviteter er gode øvelser, når vi vil illustrere for børnene, hvordan kredsløbene fungerer.



140 Lav en kompost

„Mor, jeg ønsker mig en kompost i julegave“

En kompost er et fantastisk pædagogisk redskab, når institutionen har fokus på kredsløb. Ved at følge livet i en kompost, får børnene forståelse for et af de fænomener i naturen, som vi mennesker er helt afhængige af: Nedbrydning af madaffald og planterester til nyt muld og næringsstoffer. I komposten er det regnorme, bænkebidere og andre smådyr, der foretager den første bearbejdning af affaldet. Herefter overtager svampe og bakterier, og står for den endelige nedbrydning. I kan kompostere det grønne affald fra madpakkerne, resterne fra frugtpausen samt haveaffaldet fra bedene og vedligeholdelse af udearealerne.

Kommunen kan måske skaffe jer en kompostbeholder, og I kan sammen med børnene samle regnorme og putte i. Alternativt kan I købe kompostorm, som formerer sig noget hurtigere.

Husk at komposten er levende. Den skal passes og må ikke være for våd eller tør og ikke stå i solen, hvor den bliver for varm. Vådt husholdningsaffald som f.eks. skræller skal veksle med haveaffald og potteplanter. Måske skal I engang imellem vende lidt rundt i komposten for at sikre, at der kommer luft til, så indholdet ikke rådner.

En god ormekompost er et slaraffenland af spændende dyreliv. Sørg for en gang imellem at fylde et terrarium eller en balje med kompost og lad børnene rode og undersøge, så de lærer vores vigtigste nedbrydere at kende: regnorme, bænkebidere og mider. Følg ormenes gøren og laden. Prøv at lægge nogle blade på jordoverfladen og se hvordan ormene trækker dem ned i jorden.



Vi gravede en spand jord op, og kikkede på hvad der er i jord. Vi fandt regnorme, tusindben og biller i jorden.

141 Plant jeres madpakker

Har børnene æbler, tomater og andet grønt med hjemme fra, kan I samle de små frø og måske få dem til at spire i vindueskarmen. Det er sjovt for børnene at opleve, at maden er „levende“ og kan spire på ny under de rette forhold.

142 Natur og ikke-natur

Når vi har fokus på naturens kredsløb, oplever vi både samspillet og brydningsfladerne mellem natur og menneske. Denne lille øvelse kan I nemt lave med børnene, en dag I er på besøg i naturen. Udvælg et naturområde og en sti, som børnene kan følge. Læg på forhånd nogle genstande ud langs stien. Forskellige ting der ikke hører til her. Både „natur“ og „ikke-natur“. Det kan være gamle potteplanter, plasticposer, æbleskrog, store grene fra andre områder i skoven, en pølsemad, batterier etc. Lad børnene gå turen og finde de ting, der ikke hører til. Tal med børnene om, hvad der mon sker, hvis tingene bliver liggende. Hvad sker der med ispinde, plastik, potteplanter og gulerodsskræller, når de ligger i naturen? Hvorfor er det vigtigt at tage med hjem og smide i skraldespanden? Det ser jo grimt ud, og dyrene kan måske komme til skade, hvis de træder i et glasskår eller spiser en brugt plastikpose. Derimod kan æbleskrog og potteplanter nok forsvinde af sig selv, men hvor længe tager det, inden det er væk? Følgende aktivitet om nedbrydning illustrerer naturens evne til at bortskaffe visse ting.

143 Nedbrydningsforsøg

I et område på institutionens grund, kan I lave et simpelt nedbrydningsforsøg. Forskellige materialer graves ned et uforstyrret sted, hvor jorden ikke er for hård, tør eller sandet. Gerne i et bed. Jo varmere i vejret, jo hurtigere foregår processerne. Vælg noget affald børnene kender f.eks. æbleskrog, rugbrød, tyggegummi, ispinde, køkkenruller, mælkekartoner, plastikbægre, sodavandsflasker og ølkapsler. Tal med børnene om, hvad de tror, der sker med tingene nede i jorden. Husk at markér præcist, hvor I har gravet hvad ned. Alterna-



tivt kan I lave forsøget inden døre i et terrarium med jord og regnorme tilsat. I kan undersøge resultatet efter hhv. 1 dag, 3 dage og herefter hver uge. Vær opmærksomme på, at børnene vasker hænder efterfølgende. Tal med børnene om, hvad der sker med tingene. Hvorfor ændrer de sig? Kan I se, hvem der har spist af materialet? Hvorfor er det uheldigt, når man smider glas eller tyggegummi i naturen?

En af forældrene fortæller, at hendes datter flere dage i træk insisterede på, at de skulle have poser med når de gik tur, så de kunne samle de ting, der ikke skulle være i naturen.



Affald og genbrug



I en forbrug og smid-væk kultur er det en god idé at se nærmere på genbrug og sortering af affald. På den måde forholder vi os aktivt til, at jordens ressourcer skal bruges med omtanke.

144 Hvad er der i affaldsposen?

I denne øvelse skal I se på, hvad det er for en masse ting, vi smider ud hver eneste dag. Det er måske temmelig grænseoverskridende at rode rundt i en skraldepose, men faktisk meget grundlæggende for arbejdet med affald. Husk at indholdet kun er en enkelt dag gammel og på ingen måde sundhedsskadelig eller farlig. Undgå at posens indhold er for våd og smattet.

I kan bruge institutionens affaldspose eller lade en af de voksne medbringer en affaldspose med indhold hjemmefra. Den må meget gerne indeholde et udvalg af de mest almindelige ting vi smider væk: Plastikemballage, papir, frugtskræller, brødrester, syltetøjsglas mm Kort sagt ganske almindeligt husholdningsaffald fra den voksnes eget hjem. Posen tømmes ud på jorden, så I kan snakke om indholdet. Så begynder sorteringen:



1. Først får børnene lov til at tage det de kan bruge: Emballage og gamle blade til billeddekorationer samt eventuelle stofrester, legetøj mm.
2. Har I dyr i institutionen, kan I overveje, om der er noget, de kan spise. Grøntrester til kaninerne, brødkrummer til hønsene etc. Lad børnene fodre dyrene.
3. Næste skridt er komposteringen. Har I ikke en kompost, kan I bruge en stor balje med jord og regnorme. Tal med børnene om, hvad I tror ormene vil spise. Lad dem få rester af planter og grøntsager. Undersøg efter nogle dage, hvad ormene har spist. Husk at holde jeres ormebo fugtigt.
4. Så kommer turen til papiraffaldet. Tag det fra og lav jeres eget genbrugspapir. Sådan gør I: Riv aviser, æggebakker, postkort, servietter og lignende i småstykker og læg dem i en balje med vand. Lad det ligge i blød natten over, før I blender det. Opslem med vand til den grødagtige masse er tynd nok til at børnene kan klappe flade „papirark“ af den. Læg papirarkene til tørre mellem to viskestykker. I kan



presse med et varmt strygejern (ikke stryge) og lægge noget tungt over for at presse papiret yderligere.

5. Til sidst skal resten sorteres og smides i kommunens containere. I kan sortere i følgende fraktioner: Glas, batterier, pap/papir og restaffald. Børnene skal naturligvis selv være med til at aflevere i de rette containere. Spørg på kommunen, hvis I er i tvivl om, hvor der findes glas- og papircontainere og batteriindsamling.

De grønne skåle er til madaffald og de sorte skåle er til emballage. Affaldssorteringen er hurtigt blevet en integreret del af børnenes hverdag – for dem er det en naturlig ting nu at sortere affald – og de henter selv skålene, hvis pædagogerne glemmer det.

Mads udbryder forundret: „Det er et stykke af min morfars gummihandske“

145 Genbrugskunst

Affald er ikke bare affald. Det kan genbruges, og en af de nemmeste måder at genbruge på, er ved at lave „skrammel-kunst“. Mange rigtige kunstnere benytter sig af gamle dåser, cykler, blade og jern i deres kunstværker.

I kan bede forældrene samle affald ind og aflevere til jer, eller I kan undersøge institutionens egen affaldspose. Sjøvest er det dog at tage på stranden, i skoven eller blot langs grøftekanten og samle efterladte ting sammen. Aftal på forhånd,



at de voksne kan sige nej til farlige og ulækre ting så som glasskår, halvråddent mad etc.

Det indsamlede materiale kan bruges til skrammelkunst. Med en god lim klistres det op på karton og bliver et flot billede. I

kan også lave en rigtig affaldsskulptur med lim og snor. Den vokser sig større og større i løbet af projektperioden.

Gipsbilleder

I kan også lave jeres genbrugsbilleder med gips. I skal bruge en flad kasselignende struktur, enten selv tømre den sammen eller klippe bunden ud af f.eks. vaskebaljer, plasticemballage etc. Hav jeres affald klar. Bland gipsen med vand til en tyktflydende masse og hæld den i formen (2 cm tykt). Børnene kan nu prikke affaldet ned i gipsen. I kan evt. spraymale det bagefter.

Mellemgruppen gik på tur da området havde storskraldsdag. Her fandt de en kongestol, som blev malet i guld, og med denne stol kan der laves mimik og rammelege med sang.

146 Slange af strømpebukser og dukkehuse af affald

Børnenes aflagte strømpebukser kan laves til farvestrålende slanger: fyld et strømpebeben med skumgummi eller vat og sy knapper på hælen som øjne. Bind en knude for nederen, og I har den sødeste Genbrugs-slange.

Dukkehus af genbrugsmateriale: Lad dukkefamilien blive miljøvenlig og lad dem bo i et genbrugshjem. Lav borde, stole og husgeråd af affald, som f.eks. toiletruller, æggebakker og tændstiksæsker. Når først I går i gang, kender fantasien ingen grænser.

Så er det igen tid til at samle affald i naturen. Vi snakker om, hvad der kan omsættes i naturen. Børnene synes, det er et spændende projekt. De gik ivrigt til arbejdet. Håber det vil give børnene en fornemmelse af, hvordan vi skal behandle moder jord.



Spar på vandet

Start med at tale om vand med børnene. Hvad bruger vi det til? Vi drikker det, og vi bruger det, når vi vasker hænder og går på toiletet. På legepladsen bruger vi vand til at vande bedene med og til at lege med.

Gå en tur rundt i institutionen inde og ude og find ud af, hvor vandet kommer fra. Leg vanddetektiver og find vandhaner, toiletter, drikkedunke og vandslanger. Noget vand er koldt og noget er varmt. Hvorfor mon det? Hjemme bruger vi også vand. Mor eller far vasker det snavsede tøj, og badekaret bliver fyldt. Nogen har nok været i svømmehallen, og én har måske et akvarium? I kan også i stedet arbejde med energi, lys og varme. Sæt fokus på sommer og vinter, åbne døre, sparerørere, løbeture der giver sved på panden samt solen og lyset.

147 Lær mere om vand

Vi startede med at samle alle fra blå gruppe. Her spurgte Bente, om der var nogen, der vidste hvor al regnen blev af. Der var ikke den store deltagelse. Der blev sagt vandpytter. Så blev der spurgt, om der var nogen der drak af vandet. Ja alle kendte et dyr der drak vandet. Bente fortalte, at træerne også drak af vandet, og så kunne børnene selv nævne blomster og græs.

Vi spurgte hvor meget vandbørnene troede der var i kroppen, hvis alt vand samlede sig i storetåen og opad?

Der blev vist

afmærkninger lige fra knæ til skulder og hårtop. De fik fortalt, at vi indeholder vand helt op til armene. Det er derfor rigtig vigtigt, at vi drikker meget vand, så hovedet kan bruges, og arme og ben kan bevæge sig.

Nu skulle vi så rundt og se hvor regnvandet blev af. Vi gik en tur på asfalten lige nedenfor kantstenen. Vi kunne følge vandet langs med kantstenen til store pytter og videre til rendestenen. Vi hørte, hvordan vandet klukkede ned i rendestenen og videre ned i kloakken.

På vores vej var der en lavning. Vi snakkede om hvordan vand altid løber nedad. F.eks. når vand hældes ud af et glas. Nu skulle vi se, om det også sker i naturen. Vi skyndte os ned i lavningen, og der var vandet. Vi kunne stå og soppe i det. Vi opdagede, at der var et afløb i bunden, hvor vandet kunne løbe ned i og væk.



Selv om vi skal bruge vand med omtanke, må man gerne lege, undersøge og eksperimentere. Hav ikke dårlig samvittighed over at fylde et bassin eller tænde en havevander til glæde for børnene en gang i mellem.

I kan lave flyde- og synkeforsøg og I kan fryse og koge vand. I det hele taget kan I undersøge, hvad vand er for en størrelse. Sæt fokus på, at mennesker, planter og dyr har brug for vand. I kan undersøge, hvad der sker med planter, der ikke få vand, og I kan selv prøve at lade være med at drikke i nogle timer.

I kan undersøge, hvor vandet kommer fra. Besøg en sø og følg et vandløb så langt som muligt, hvor løber vandet mon hen? Ud i en sø eller i havet. Måske er der dyr og planter, der drikker af det. Hvad med regnvandet? Hvor bliver det af, når det rammer jorden? Forklar børnene, at vandet synker dybt ned i jorden, og at det er her, vi henter vores drikkevand.

148 Spar på vandet

Tal med børnene om, at vi skal dele vores vand med alle andre mennesker. Selvom vandhanen synes at være en uendelig kilde, skal vi spare på vandet og gemme til andre, der skal jo være nok til både mennesker, planter og dyr i mange år. Selv om børnene ikke forstår de store kredsløbs-sammenhænge, er det vigtigt som en naturlig ting at indarbejde gode vaner og gøre børnene opmærksom på at slukke efter sig og bruge vand med omtanke.

Vanddetektiver – Vi sparer vand

Hvad sker der, hvis man glemmer at slukke for vandhanen, eller hvis en hane ikke kan lukke ordentligt og står og drypper? Det drejer sig om små dråber, men prøv at sætte et glas under mens I spiser frokost og gå så ud og kik bagefter.

Gå på opdagelse i køkken og på toiletter jævnligt og se efter, om I spilder vand. Lad en mindre gruppe af børn være ugens „vanddetektiver“, som sammen med en voksen går rundt og tjekker.



149 Vandsparedag

I Danmark løber vandet, når vi tænder for hanen, men i nogle lande må alt vandet hentes ved en brønd langt væk og bæres hjem i huset. Det kan nok få folk til at bruge vand med omtanke! Måske kan I holde en vandlukke-dag i institutionen? Prøv at lav en „brønd“ ude på legepladsen med en stor tønde fyldt med vand samt nogle flasker med rent drikkevand. Nu er det her, I skal hente vand, når I er tørstige til frokost, eller når I skal vaske fingrene. Hanerne på toiletet kan I måske lukke af.

Vi har i institutionen både en vandhane med rensed vand og en med postevand. Børnene kender forskellen og beder selv om den slags vand, de gerne vil have.

150 Vi samler regnvand

På en regnvejrsdag kan I lade børnene samle vand i spande. Hvor meget kan I samle tilsammen? Hæld op i en fælles beholder og tal om, hvad I kan bruge vandet til.

Det er også en god idé at anskaffe en regnvandstønde til institutionen. Saml vand fra et tag og brug det til leg og vanding. Læg mærke til, hvordan tøndens fyldes, når det regner. Lav en vandkanal og et mudderhul, hvor børnene kan lege med vandet fra tøndens. Hvis I har placeret tøndens højt på et stativ, kan I lave udendørs bruser om sommeren. Husk at tøndens skal være lukket, ellers dannes der alger i den. Vær opmærksom på at tagpap afgiver tjære og ikke er egnet til vandindsamling. Nogle kommuner tillader ikke brug af opsamlet vand til leg.

Kombinerer I med mange meter sort vandslange, der ligger og bliver varm i solen, kan I solopvarme vandet på en miljøvenlig måde. Særligt godt til leg og en god illustration af solens energi.

Et rigtigt lille bjerg med rindende vandløb kan laves ved at støbe kampesten sammen med beton i 1½ meters højde og lave et hul til en vandslange op gennem midten.

Fussingø Naturbørnehave har i januar, februar og marts gennemført et projekt om klima i Børnehøjde. Der har i hele institutionen været fokus på de fire temaer vand, ild (lys), vind og jord. Børnene har arbejdet med forskellige natur- og miljøaktiviteter indenfor disse temaer. Eksempelvis har de lavet forsøg med, hvad der synker, og hvad der flyder, de har smagt på forskelligt vand, talt om vandkredsløbet, lavet drager og vindmøller, talt om vindenergi og vindretninger, talt om rigtigt påklædning, om temperaturforskelle og om isolering. De har lavet affaldssorteringer, lavet kompostteater og besøgt en losseplads.

Gør det til en vane at:

- Lade de store børn lære nye børn at slukke hanerne efter sig
- Tjekke ugentligt om vandhaner eller toiletter drypper og løber
- Samle regnvand og bruge det til planter og leg
- Skylle kopper og legesager i en balje i stedet for rindende vand
- Putte næsepapir i skraldespanden og ikke trække det ud i toiletet



Overzicht

SØ, Å OG HAV

- 1 Ud på jagt
- 2 Hvem er hvem i vandhullet
- 3 Vendespil med vanddyr
- 4 Lav et akvarium
- 5 Haletudser
- 6 Blækpind af tagrør
- 7 På rusketur
- 8 Lyt til kysten og havet
- 9 Fang krabber
- 10 Se på sten
- 11 Lav en varde
- 12 Gipsbilleder
- 13 Tangbilleder
- 14 Send en flaskepost

SMÅDYR

- 15 Kom frit frem!
- 16 Net og fælder
- 17 På jagt med insektsuger
- 18 Sommerfugle
- 19 Små dyr i sø og å
- 20 Lær dyrene at kende
- 21 Dyrevæddeløb
- 22 Sæt ord på de små dyrs liv
- 23 Navne
- 24 Leg med tillægsord
- 25 Dyrene på besøg
- 26 Lav en bordkompost
- 27 Fra æg til bille

TRÆER – OPPE, NEDE, INDE OG UDE

- 28 Mærk træerne
- 29 Alle træets rødder
- 30 Et fortælletræ
- 31 Spil træmemory
- 32 Barnets (blad-) bog
- 33 Træets alder og længde
- 34 Børn kan lide at snitte
- 35 Snit nisser
- 36 Lav knager af juletræstoppe
- 37 Plant et træ
- 38 Træerne ind på legepladsen

NATURENS SPISEKAMMER

- 39 På jagt efter noget spiseligt
- 40 Hyldeemor
- 41 Forårssaftvand af birkens saft
- 42 Forårste
- 43 Urtesuppe
- 44 Urtefrikadeller
- 45 Fladbrød
- 46 Hjemmelavet smør
- 47 Blomstrende pandekager
- 48 Blomster-isterninger
- 49 Kandiserede violer eller roser
- 50 Fyldte æbler
- 51 Æblechips

- 52 Sylt bær til høstfesten

- 53 Urtehaven

VIND, VEJR OG VINTER

- 54 Vi taler om vejret
- 55 Leg en vejrleg
- 56 Regndans
- 57 Skyfantasier
- 58 Lav en regnmåler
- 59 Lav en vindmølle
- 60 De visne blades tid
- 61 Muddertid
- 62 Dyrespor
- 63 Kogletid
- 64 Lygtetid
- 65 Hold varmen
- 66 Forbered vinterens
bålseancer
- 67 Brænde til bålet
- 68 Noget varmt at drikke
- 69 Noget at spise
- 70 Sociale aktiviteter ved bålet
- 71 Pynt træet
- 72 Koglenisser
- 73 Juletræet laves til uroer

NATUREN BEVÆGER OS

- 74 Brug taktilsansen
- 75 Forhindringsbane
- 76 Træn vestibulærsansen
- 77 Gyng i skoven
- 78 Tovbroer
- 79 Følg rebet
- 80 4-mands tovtækning
- 81 Uopdragne egnunger
- 82 Billedlotter imellem træerne
- 83 Vand til marken
- 84 Find din mage
- 85 Alle mus gem jer!
- 86 Alle museunger kom hjem
- 87 Svingfigur med dyr
- 88 Rovdyr og byttedyr
- 89 En byggeplads
- 90 Leg på træstammer
- 91 En grøn tunnel

DEN LILLE KUNSTER I NATUREN

- 92 Syng om naturen
- 93 Børnehavens sang
og dans om naturen
- 94 Mal naturen
- 95 Lav selv pensler
- 96 Blækpenne
- 97 Mal med blomster og bær
- 98 Mal på sten
- 99 Farvetryk med blade
- 100 Kaffe filtre i efterårets farver
- 101 Plantefarvning

- 102 Lerperler brændt på bål

- 103 Lav en uro

- 104 Fotografer naturen

- 105 En flot naturvæv

- 106 Kranse af pil eller hassel

- 107 Hønsenetskranse

- 108 Gipsbilleder

- 109 Naturpostkort

- 110 Isuroer

NATUREN OG DET SOCIALE SAMVÆR

- 11 At fortælle og lytte
- 112 At følge hinanden
- 113 De blinde museunger
- 114 Tusindben
- 115 Ælt ler med fødderne
- 116 På dyresafari
- 117 Byg huler
- 118 Dyrestafet
- 119 Alle museunger kom hjem!
- 120 Fang Rævens Hale
- 121 Spurve og spurvehøg
- 122 Kampege og slåslege
- 123 Stafet handler om
samarbejde

FANTASI OG (T)ROLLESPIL I NATUREN

- 124 Trolde skoven, indianerbjerget og
vikingelandet
- 125 Troldeamulet og trolde sang
- 126 Find information
- 127 Mad og drikke
- 128 Fang menneskebørnene
- 129 Ståtrold
- 130 Haleløs
- 131 De tre bukkebruser
- 132 Trolde af grankogler
- 133 Udklædning til vikinger
- 134 Børnemjød og vikingegrød
- 135 Vikingeturnering
- 136 Rundt om lejrbålet
- 137 Totemdyr
- 138 Listeleg
- 139 Nedlæg en bison
til frokosten

VI PASSER PÅ NATUREN

- 140 Lav en kompost
- 141 Plant jeres madpakke
- 142 Natur og ikke-natur
- 143 Nedbrydningsforsøg
- 144 Hvad er der i affaldsposen?
- 145 Genbrugskunst
- 146 Genbrugslegetøj
- 147 Lær om vand
- 148 Spar på vandet
- 149 Vandsparedag
- 150 Vi samler regnvand

- Også om vinteren • Særligt om foråret • Særligt om efteråret • Kan også laves på legepladsen
- Aktiviteter, der styrker sproget • Aktiviteter, der styrker motorikken • Sociale aktiviteter
- Aktiviteter, der styrker personlige kompetencer og fantasi • Aktiviteter, der udfordrer sanserne



Denne håndbog er en håndsrækning til pædagoger og andre, der ønsker at tilbyde børnene flere gode oplevelser i naturen. Bogen beskriver 150 spændende og lærerige naturaktiviteter suppleret med tankevækkende historier og refleksioner samt relevant viden om børn og udeliv.

Hvordan arbejder vi med børns personlige udvikling i naturen? Hvordan kan man tilrettelægge et tema om smådyr, træer eller troldeier? Hvad finder vi i naturens spisekammer? Hvad kan vi lave i naturen om vinteren? Hvordan kan vi bruge naturen som løftestang for den sproglige eller kropslige udvikling? I bogen svarer pædagoger, dagplejere

og naturvejledere på disse og mange andre spørgsmål med deres egne ord og billeder.

Grønne Spirer er Friluftsrådets grønne mærkningsordning for dagplejere og institutioner, og det er medlemmer af dette netværk, der har bidraget med de mange nærværende og relevante citater og fotos. Interesserede kan finde yderligere inspiration og mange flere aktiviteter på www.gronnespirer.dk.

God læselyst – og velkommen i naturen!